

Le ne fay rien
sans

Gayeté

(Montaigne, Des livres)

*Transferido com
alegria ao Rubens*

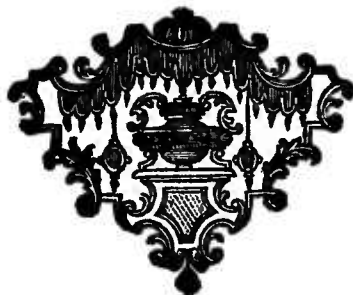
Ex Libris
José Mindlin

Este exemplar é em papel especial
eptaque. Marca Ar. Jurisemido do Município
de Anunciada

Garraux - Bibliographie Brésilienne - p. 192 -
Longs chapitres sur le tabac et le sucre

JOSEPHI RODRIGUES DE MELLO
LUSITANI PORTUENSIS
DE RUSTICIS BRASILIÆ REBUS
C A R M I N U M
L I B R I I V.
ACCEDIT PRUDENTII AMARALII
BRASILIENSIS
D E S A C C H A R I
O P I F I C I O
C A R M E N

ROMÆ MDCCLXXXI.
EX TYPOGRAPHIA FRATRUM PUCCINELLIORUM
Prope Templum S. Mariæ in Vallicella.

Publica auctoritate.

EXCELLENTISSIMO D. D.

ALOYSIO EUSEBIO MARIA
DE MENESES

MECENATI SUO COLENDISSIMO

JOSEPHUS RODRIGUES DE MELLO

S. P. D.

Uod a Deo Opt. Max. diu
multumque precatus sum, Ex-
cellentissime Domine, ut amplissima domus
tua, in qua proles desiderabatur, dignum
& optimis parentibus, & clarissimis avis

tuis hæredem fusciperet , id ortu quidem tuo eventum habuit cumulatissimum. Atque hic tam faustus felixque ejus rei exitus, qua mihi nihil erat optatius, cum incredibili me gaudio affecit, tum vehementer impulit, ut aliquo fungerer gratulationis officio, quo tibi gaudium istud meum testificarer. Ad mansuetiores igitur Musas, quas jampridem valere jusseram, rursum me contuli, ab iisque, lævo fortasse, atque averso Apolline, genethliacum Carmen elicui; quod publicis litteris prode constitueram, ut observantiæ erga te meæ nonnullum apud posteros monumentum extaret. Quoniam vero opus illud exilitate sua nec diuturnum, nec stabile futurum esse videbatur, excogitanda mihi ratio fuit, qua ejus diuturnitati consulerem, eisdemque, quoad ejus facere possem, stabilitatem aliquam conciliarem.

Quædam apud me retinebam de rusti-

v

cis Brasiliæ rebus, poemata, quæ ut privatim exercendi styli, & animi relaxandi causa unicè scripseram, sic nunquam, ne amicorum quidem rogatu, in lucem prodire sum passus. Nunc autem, mutata voluntate, de iis publicè edendis, deque genethliaco eisdem præfigendo cogitare cœpi. Spero enim fore, ut, saltem mole sua, meis paucarum pagellarum de te carminibus qualemcumque firmitatem sint allatura.

Quamobrem non tam pro rusticis poematis, de quibus nihil sane laboro, quam pro natalitio, quod tibi inscriptum est, carmine majorem in modum sollicitus a te peto etiam atque etiam, ut rusticanam Musam sub magna tui nominis umbra publicam lucem aspiciere patiari. Nihil dubito, quæ tua est facilitas atque humanitas, quin æquo animo feras, ut te ego jam nunc Mecœnatem meum familiariter appellem. Atque equidem hoc loco Horatianum

Illud

illud *Mecænas atavis edite regibus* jure optimo usurpare possum . Quod si fecero , testes ejus rei appellabo Fruellam secundum & Ramirum , item secundum Legionis Reges , Garciam Regem Navarræ , Eleonoram de Meneses Lusitaniæ Reginam , a quibus per longam , & nunquam interruptam clarorum virorum seriem originem ducis , uti legimus apud accuratissimos scriptores , qui Lusitanorum procerum origines memoriæ prodiderunt .

At notiora sunt , atque clariora domus tuæ insignia , quam ut cujusquam ingenio ac prædicatione aut magis cognita fieri , aut illustrari possint . Patriæ quidem satis fuerit , si talis evaseris , quales majores tui extiterunt . Habes exempla domestica multa , & luculenta , quæ imiteris : in ea tibi diligenter intuendum ; & , quoniam quæ ornamenta nobis ipsi virtute propria & illustribus factis comparamus , ea pluris

fieri

fieri & solent , & debent , quam quæ a proavis accepimus , in id pro virili parte enitendum est , ut non minus de tuis gloriari possis , quam de eximiis majorum tuorum rebus gestis gloriaris . Quod & futurum spero , & te tantæ de te spei conceptæ cumulatissimè satisfacturum confido . Quare nihil aliud mihi superest optandum , quam quod optabat Mantuanus , cum Salonio magni Pollionis filio genethliacum diceret .

*O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ ,
Spiritus & quantum fat erit tua dicere facta !*

Quod reliquum est , Deum Opt. Max. ut te in amplissimæ spem familiæ , in patriæ præsidium atque ornamentum ad plurimos annos incolumem esse velit , enixe precor , precarique nunquam intermittam .
Vale .

I M P R I M A T U R ,

**Si videbitur Reverendissimo Patri Sacri Palatii
Apostolici Magistro .**

*Franciscus Antonius Marcucci Epif.
Montis - Alti Vicegerens -*

I M P R I M A T U R ,

**Fr. Bruno Toma Ordinis Prædicat. Rm̄i Pat.
Mag. Sac. Pal. Apost. Socius .**

EXCELLENTISSIMO D. D.

ALOYSIO EUSEBIO
MARIA DE MENESES

PRIMI ORDINIS INTER LUSITANOS PROCERES
OPTIMATI

Romæ nato 19. Kal. Septemb, anni 1780.

CARMEN GENETHLIACUM .

VAti Helicōna , Deae, sacrosque recludite fontes ;
Magna cano , quae Roma caput de collibus altis
Attollens , plausuque fremens ; quae Lysia longè
Audiat exultans ; & laeto murmure Tybris ,
Et pater ipse procul celebret Tagus aurifer undis .

Nox erat , & placide infusum per membra soporem
Carpebam , cum me in fomis rapit entheus oestro
Spiritus insolito , atque Urbis per compita ductum
Regifici tandem bipatente in limine tecti
Sistit ad Exquillas ; Junoni ubi fagina quondam
Silva fuit sacra Licinae (a) . Vix aedibus illis

A

Sub-

(a) In Colle Exquilino saguta fuit Junoni Licinae sacrum .

Substiteram, cum mira oculis atque auribus hausi
 Multa meis. Tantum inprimis ~~ea~~ in atria vidi
 Concursum fieri, quantus vix adfuit olim,
 Cum fuit ingressus servatam Horatius Urbem (a)
 Ampla ferens spolia, & magno certamine victor
 Hoc ipso ducens insignem colle triumphum.
 Vidi conciliumque frequens, magnumque Deorum
 Conventum: hic Mars armipotens; Caducifer illic
 Stabat Atlantiades; aliaque intonsus Apollo
 Parte aderat, viridi redimitus tempora lauro;
 Et circum Aonides, gratissima Numina, Divae.
 Ecce autem ex sacro, qui non procul, excita luco
 Praesidio adventat Charitum stipata, domique
 Interius conclave petens, Lucina revisit
 Haerentem thalamo dominam, primique labores,
 Et gravia infuetis subeuntem incommoda partus.
 Accedit, mollique manu Dea sublevat aegram,
 Atque enitentem juvat: inde ad luminis auras
 Felici egreditur partu pulcherrimus infans.

Tum vero puerum egregia de matre canentes

Ex-

(a) Ex Curatorum pugna victor Horatius per collem Exquilinum egit triumphum. Vid. Tit. Liv.

Exceperē sinu Charites , fotumque tulerunt
 In gremio : plaufu gellit domus-alta, patrifque
 Magnanimi tacitum pertentant gaudia pectus .
 Laetitia exultat mox concio tota Deorum
 Adftantum , natoque recens munufcula defert .
 Mars clypeum,parvumq; ensem, galeamq;comantem,
 Loricamque dedit rutilantem , auroque rigentem
 In squamas : atque , haec tua funto crepundia , dixit,
 Magne puer : tibi reptandum per fcuta , per enfes ,
 Ut magnos imiteris avos , quorum inclyta claris
 Lufiadum in tantum attollit fe gloria gellit .

Tum fic Mercurius : proavos urbana fequutos
 Reddere fi mavis , inquit , magnumque parentem ,
 Remque domi gerere,& fafces capere, atque regendas
 Urbes fufcipere ; aut Lufi mandata Tonantis
 Perferre , & magnis legatus Regibus ire ,
 En tibi conferimus talaria noftra libenter ,
 Largimurque artem fandi , virgamque potentem
 Tradimus Interea cithara crinitus Apollo
 Perfonat aurata : refponfant ordine Mufae ,
 Alternifque canunt clarae praeconia gentis .
 Celfa ut principium domus alto a fanguine regum
 Deducat , fceptris innixa potentibus ; utque

Ductores Marte infignes , & fulmina belli ,
 Ut summos dederit patriae heroasque patresque .
 At voce ante alias , & docto carmine praestans
 Calliope praeit , alta sonans , ac talibus infat .
 Maeste hac laude , puer : patria est tibi maxima Roma ;
 Te tamen ipsa decus sibi Roma acquirit alumno .
 In te Scipiadasque suos , in te illa Camillos ,
 Marcellos , Drafos , Fabios , magnosque Catones
 Suspicit , & Decios , & quot quot lumina belli ,
 Atque domi patriam decorarunt : tu quoque Martem
 Armaque tractare , & populis imponere leges ,
 Atque Orbem domitare , anima o Romana , memento .
 Hoc ego Calliopes dulci modulamine captus
 Haerebam , cum mentem aliò improvisa vocavit
 Atque oculos species : namque omnia visa repentè
 Splendere ; apparetque praealti in vertice montis (a)
 Templum immane ingens , gradibus cui limina centum
 Marmoreis surgunt ; multumque ascensus ad illa
 Difficilis . Vidi multos adrepere anhelos ,
 Vique omni eniti ; sed pauci summa tenebant
 Quae dum contemplor , striderunt cardine moto ,

(a) . Templum Glorìae .

Atque altae patuere fores solido aere rigentes .
 Intus opes , & gaza ingens ; variaequae columnae
 Joniae atque Corinthiacae ; caelataque in illis
 Fortia facta ducum : pendent laquearibus altis
 Hastaeque , ensesque , & thoracum immania texta,
 Ingentes clypei , galeae , vexilla , tubaeque ,
 Armorum genus omne ; virum quoque plurima in aere
 Hic spirant simulacra modis rutilantia miris .
 At sibi sacratum complebat numine templum
 Diva potens , folioque sedebat Gloria in aureo
 Sceptra tenens , Tyrioque nitens sublimis in ostro :
 Thure olli centum hinc atque hinc altaria fumant
 Haec dum oculis lustro , folio (mirabile visu)
 Profiluit , puerumque petens Dea fovit in ulnis
 Arridens , nec non templi ad penetralia duxit ,
 Signa ubi Lusitadum heroum referentia vultus
 Adstabant : hic Diva parum subsistit , & ore
 Blandiloquo dulcem sic est affata puellum
 Nunc age , chare puer , gratis & munere nostro
 Has aedes , atque haec sancti penetralia templi
 Ingredere , & tacito perlustra singula visu :
 Tempus erit , cum te meritis ingentibus isthuc
 Invehat , & magnis heroibus aemula virtus

Ad-

Adjungat : donetque perennem hic ducere vitam .
 Tu modo virtutem , & famam , & decora alta tuorum
 Disce puer , tenerisque affuesce invictus ab annis
 Tendere iter , quod Lusiadum vestigia signant ,
 Quodque tibi virtus præstantum monstrat avorum .
 Ille (vider ?) jaculo clavaque instructus , in aere
 Torva tuens , vastosque indutus pellibus artus ,
 Ille est turmarum ductor Viriatus agrestum ,
 Romanas aquilas qui fregit , & agmina fudit ,
 Ductoresque fuga Latios dare terga coegit .

Hæc autem , æternum statuis quæ vivit ahenis ,
 Heroum series , quorum vel nomina longum est
 Dicere , sunt patriæ clarissima lumina , belloque
 Illustres animæ , quarum se Lyfia factis
 Ad coelum extollit ; gentesque it clara per omnes .
 Hi plagam extremam Libyæ exitiumque tulerunt ;
 Angustosque lares pertæsi , agrosque paternos ,
 Magnum parva manus ferro , atque ingentibus ausis
 Imperium peperere sibi , atque uberrima regna .
 Hi cum belligeris quamplurima Martis Iberis
 Praelia sustinere armis victricibus : ibat
 Caede tumens , multo rubefactus sanguine Baetis .
 Hi maria emensi nautis incognita , terras

Au-

Aurorae domuere, & rubri littoris oras,
 Ultra Arabum populos, ultra Carmanas & Indos
 Lusitadum imperium, & victricia signa ferentes.

Sed quid ego hinc multis te demoror? illa tuere,
 Ad te quae propius spectant, atavosque parumper
 Disce tuos: tres illustres procul aspice reges,
 Unde domum, clarumque genus longo ordine ducis (a)
 Ille tenens sceptrum, trabeaque insignis Ibera,
 (Cerue) Fruella ille est, primus tibi sanguinis auctor.
 Tum duo, regali quos maiestate verendos
 Stare vides, sanguis sunt & tuus: aspice clarum,
 Qui tenuit quondam Legionis sceptrum, Ramirum;
 Aspice Garciam rerum regniue potitum
 Navarrae Nunc Marte Duces, bellicue magistrum
 Contemplare: tibi en primus se se objicit heros (b),

Qui

(a) Excellentissima haec domus descendit a D. Tellio Piresio de Meneses, Optimate aetatis suae potentissimo, qui paterno genere fuit sextus nepos D. Fruellae 2. Regis Legionis; materno autem 5. nepos Regis D. Ramiri 2. Hic Tellius uxorem duxit D. Gontrondem Garciam neptem D. Garciae Regis Navarrae.

Ex hac clarissima domo fuit D. Eleonora de Meneses Regina Lusitaniae, uxor Regis D. Ferdinandi.

(b) Ut praeteream quamplurimos ex hac familia clarissimos viros, domi militiaeque de patria optime meritos, D. Duarte de Meneses primum Tingitanae arcis in Africa praefectus praeliis, ac victoriis in Mauros claruit; inde ad Orientem profectus Ormusium armis subegit.

Qui gladio assurgens Maurusia terruit arva;
 Atque idem appellens Phoebi nascentis ad oras
 Ormusium ferro domuit; jussitque rebelli
 Ferre jugum collo, & Lusis parere coegit.
 Aspicias? en spirat Menesius alter in aere [a],
 Ille quidem prima signans lanugine malas,
 Bello acer, pollensque, vel in florentibus annis,
 Mente & consilio juvenis; vitae integer idem,
 Justitiaeque tenax, & servantissimus aequi.
 Hujus fulmineo Malabaria corruit ense;
 Et sensit Coulete gemens, sensitque Panane,
 Henrici ultoris quid dextera posset in armis.

Sed quo me rapis, o sacrae cui tempora vitae
 Advelant, canosque decens premit infula crines,
 Christicolae gregis o custos, & pastor Alexi (b)?
 Et Goa, & ipsa memor Malabarica te canit ora,

Quam

(a) D. Henricus de Meneses Indiam administravit juvenis vita, moribusque integerrimis, virtute autem & peritia rei bellicae singulari, oram Malabaricam, Coulete, & Panane Lusitano imperio adjunxit. De utroque mentionem facit perhonorificam Camoens Cant. 10.

(b) D. Alexius de Meneses Goae primum Archiepiscopus, oram Malabaricam sacris excursionibus laboriosus Pastor obivit; scripsit synodales sanctiones, quae plurimi fiunt, & in iis regionibus hodieque servantur; deinde Bracarensis Archiepiscopus, egregia utrobique pietate, & eximiis in ecclesiam meritis floruit.

Quam sacro innitens baculo indefessus obisti ;
 Tum reducem ex Asia , Primatum Bracara sedes
 Exceptit gaudens Pietas te cognita ubique ,
 Te clarum alma Fides, immortalemque sacrauit .

At quis vos tacitos , duo nomina clara, relinquat(a)
 Fernande ac Lodovice , manu ingenioque potentes ?
 Vos aequè calamum atque ensem tractare periti
 Scripsistis comptè ac nitidè gesta inclyta , nec non ,
 Quae scriptis mandanda forent , gessistis uterque
 Jam verò spatiis qui te propioribus ante
 Vixerunt , condisce puer ; Ludovicus (b) & ense ,
 Et calamo insignis se se tibi in aere videndum

B

Ex-

(a) D. Ferdinandus de Meneses 2. comes Ericeirensis , fuit supremus in curia Lusitana judicum praefectus ; Tingi praetor, & supremus armorum imperator . Illustrem post se memoriam reliquit ob merita praeclara , praesertim in bellis Italico , Transitano , & Tingitano . Litteris etiam perquam eruditus , latine scripsit de rebus Joannis 4. & de bello Tingitano .

(b) D. Aloysius de Meneses bello aequè strenuus ac fortunatus varia & valde conspicua obivit militiae munera , & in iis supremam rei tormentariae praefecturam . Interfuit praeliis S. Michaelis , Elvensi , Ameixialensi , & Montium clarorum ; & expugnationibus Valentiae, Alcantarae, aliorumque oppidorum , magnam in iis expeditionibus sibi gloriae partem adeptus . Scriptor elegantissimus historiam sui temporis inscriptam : *Lusitania recuperata*: lingua patria nobis reliquit; Hispana vero vitam Georgii Castrioti .

Exhibet ; hunc prope Franciscus (a), victricia lauro
Tempora cui Mavors, cui lauro cingit Apollo .

Extremum nunc cerne virum , quo clauditur ordo
Praeclarorum atavum : fuit iste acerrimus armis ,
Consilioque potens Ludovicus (b):hic agmine cinctam
Hostili solvit , servavitque impiger urbem ;
Transque Tagum positis e finibus arcuit hostem .
Gangem hic bis prorex adiit : felicibus armis
Bardesii terras , totumque ex hoste recepit
Salfetum : quin & Lusis (modo vita maneret)
Mox omnes terras hic restituisset & Urbes ;

Coe-

(a) D. Franciscus Xaverius de Meneses 4. comes Ericeirensis, magna famae, & nominis celebritate bellum administravit imperator exercitus . Idem litteris apprime excultus , & poeta egregius, soluta & ligata oratione multa concinnè scripsit, & publicis litteris prodidit .

(b) D. Aloysius de Meneses 4. comes Ericeirensis (pater Excellentissimi D. D. Henrici de Meneses , qui nunc Romae commoratur Reginae Fidelissimae apud S. Sedem cum summa potestate Legatus) cum esset tribunus militum legionis Serpensis, arci Campi majoris, quam Hispani obsidione cingebant, auxilio ivit, & in eam magna dexteritate ac fortitudine praefidium intulit . Indiam prorex magna prudentia, & felicitate administravit; unde in Lusitaniam reversus a Rege D. Joanne V. creatus fuit Marchio Louriçalensis; inde iterum prorex, in Indiam rediens Bardesium, & Salfetum recuperavit; & sic omnia digesserat, ut brevi totam ditionem, quam in Oriente amiseramus, recuperaturus esse videretur: sed morte interceptus tam salutaria patriae consilia perficere non potuit.

Coelo aliter visum . Tanti quòd fecit alumni
 Jacturam , Patria ingemuit ; fleruntque refusis
 Nymphae illum Tagides , Nymphae & Gangetides
 undis .

Haec generis tibi sunt , puer , ornamenta paterni ;
 Nunc materna vide . Crines , incanaque menta
 Priscorum agnosce hìc regum , de sanguine quorum
 Nactus es egregiam genere ipso , atque indole matrem (a) .

Inde duces bellis claros , palmisque decòros
 Cerne hìc atque hic , namque oculis quae plurima se se
 Objiciunt hìc praestantum monumenta virorum ,
 Ornamenta tuae sunt , clara & Lumina gentis .
 Illi ad te charum egregia de stirpe nepotem
 Vertere nunc oculòrum acies ex aere videntur ,
 Et sic affari : virtutem atque inclyta facta
 Disce , puer , disce ex nobis , verumque laborem .

Quis procul ille autem , cui mento infusa vetustas

B 2

Mul-

(a) Excellentissima D. D. Maria da Cunha Meneses , cum sit filia sororis Excellentissimi Conjugis sui DD. Henrici de Meneses , totam Menesiae domùs nobilitatem in se continet . Multis praeterea ornamentis abundat paterni generis , quod ex pervetustis Legionis Regibus deducunt scriptores , vide Bernardum de Brito part. 2. lib. 7. cap. 26. Monarch. Lusit.

Multa, comisque jacet, priscis spectandus in armis ?
 Nosco equidem nosco, magnum & venerabile nomen,
 [a] Rosendum Hic unà cum fratre in bella Thedone
 Irruit, indigenasque ciens, atque agmina ducens,
 Ferroque exagitans hostem, longo oppida & urbes
 Servitio exsolvit, turpemque fugavit ab oris
 Lusiacis Maurum, & Lybicos protrusit in agros.
 Verum age, longinquos aevo, nimiumque remoto:
 Praeteriens, oculos huc flecte, magisque recentes
 Aspice majores: en Martis fulmen, & hostis
 (b) Terrorem Ludovicum: hunc Pax Augusta furentem
 Ense tremens vidit; pignantem hunc Helvia, nec non
 Vul-

(a) Hujus clarissimae familiae stirps esse perhibetur Rosendus Hermiges, nepos Infantis Alboazaris Ramires, filii ex secundis nuptiis Ramiri secundi Regis Legionis. Hic Rosendus, ejusque frater Thedon cum delectis indigenarum copiis ex provincia Interamnensi in Mauros irruerunt; magnaue eorumdem internecone partem Lusitaniae barbarorum jugo liberarunt an. 1037.

(b) D. Ludovicus Alvares, vir praestanti virtute, & singulari rei bellicae peritia, rebus praeclare gestis de Patria optimè meritus, in obsidione Pacis Augustae strenuè se gessit tribunus militum Interfuit praeliis Sancti Michaelis, & Helvensi, ubi & vulneratus fuit an. 1659. inde armis Transmontanis praefectus, & Miniensis militiae equitum magister & exercitus Imperator, compluribus expugnatis captisque oppidis, cum copiis suis ad Transaganam provinciam profectus plurimum contulit ad victoriam *Montium Clarorum* anno 1665.

Vulnere pro Patria decoratum vidit honesto .
 Huic & Lusadae debent , quòd cesserit ipsis
 Insignis parta ad *Montes* victoria *Claros*
 [a] Nunc illum contemplator , cui tibia defit
 Altera , quam rapuit Mars olli ; at vivida bello
 Dexterâ constabat : proh ! quantos stragis acervos
 Edidit ultore hic ferro ! late arva rubebant ,
 Large exundabant Hispano sanguine fossae
 Tum demum positis armis , ubi faeva quierunt
 Praelia , Lusadaeque tuos pax alma revisit ,
 Ille avidus pugnae , Martisque incensus amore
 Se se ad Germanas acies , & Caesaris arma
 Contulit , imperioque armorum ad bella supremo
 Donatus , fieri poterant quae maxima , fecit ;
 Taurunisque Tomisque acer bellator , & idem
 Dux bello summus , dubium incertumque reliquit ,
 Lusadae ne aliis praestent virtute manuque

(a) D. Mathias da Cunha in bello contra Hispanos strenuissime dimicavit peditum Chiliarchus , in obsidione Pacis Augustae tormenti bellici ictu sinistrum crus amisit an. 1705. Compositis rebus , & pace cum Hispanis conventa , in Germaniam profectus est , ubi magna cum virtutis tum prudentiae laude Caesari militavit ; a quo exercitus imperator creatus Tauruni , Tomis , & in bello Italico omnes summi Imperatoris partes implevit :

An potius mente, imperiisq; ad bella gerenda.

Esto his contentus, neq; enim enumerare tuorum
 [Tam longa est] proavum seriem, nec dicere facta
 Singula per tempus nobis licet. haud tamen unum
 Transferim, qui prae cunctis tibi proximus ipso
 Tempore, quiq; ipso est tibi sanguine proximus idem.
 Quare ambas huc verte acies, & suspice signum
 Aere informatum fuso, jam parte polita.
 Hoc, cum perfectum fuerit, tibi reddet avunculum^(a);
 Qui magnam auspiciis rexit felicibus urbem,
 Brasiliici caput imperii, multoq; nitore
 Ornavit, nec non tutam servavit ab hoste.
 Vulgo increbuerat rumor, de littore classem
 Solvisse Hispano, & plenis per caerula velis
 Findere iter, praegnantem armis, urbiq; venire
 Exitio: ergo ille arma, viros, provisq; cuncta
 Ad bellum parat, atq; arces, atq; omnia munit
 Armatis loca: tum laeto imperterritus hostem

Ex-

(a) D. Emmanuel da Cunha, Excellentissimæ D. D. Mariae da Cunha Meneses frater Bahiam, totius Brasiliae Metropolitim, administravit, ejusque incremento, ac nitore magno opere studuit. Contra Hispanorum classem, quae Bahienses invasura esse videbatur, sic urbem munivit, & quaecumque ad validam defensionem conferre possent, tam diligenter comparavit, ut nihil ab hostili aggressionem civibus timendum esset.

Expectat vultu, flagratq; cupidine belli
 Ipse autem obstupuit, totam cum vidit in armis
 Stare urbem, Mavors, & ad acres versus Iberos:
 Frustra, inquit, frustra huc instructa classe venitis;
 Ponite, vos moneo, hanc mentem, atq; absistite bello.
 Urbi dum praeerit; rerumque tenebit habenas
 Emmanuel, illa & belli & secura minarum
 Riserit advectam classem caput ardua tollens,
 Turritum caput, elataque interrita fronte
 Obstiterit vestris minime expugnabilis armis.

Tales majoresq; tui, proaviq; fuerunt
 Virtute, ac meritis: talis pater ipse, puella,
 Est tuus: ille etiam (tibi spondeo) ferus adibit
 Templum hoc est suus Henrico locus heic quoq; patri.
 Virtutes huic Urbanae, pacisq; ministrae
 Nobile conflabunt signum, statuamq; locabunt
 Arte laboratam. Ramis insignis olivae
 Ille quidem stabit: variis anaglypta figuris
 Juxta ipsum ponent, & in his Tybrim, Eridanumq; [a]
 Plaudentesq; viro fluviorum e margine Nymphas.

Sic

(a) Eridanus Augustam Taurinorum alluit, uti Tybris Romam.
 Excellentissimus D. Henriques de Meneses Augustae Tauri-
 norum complures annos legatione fungens, ita in ea se gessit,
 ut

Sic Diva ostentans proavum monumenta docebat
 Egregium forma infantem , & virtutis avitae
 A teneris animum magno incendebat amore ;
 Cum puer attollens oculos mirabile vidit
 Ex auro signum : namque illic aurea cultu
 Foemina regali astant , sceptrumque gerebat ;
 Regius ex humeris nodo pendebat amictus
 Cui puer arridens , & tendere brachia contrà ,
 Et parvas agitare manus , & corpore toto
 Gestire , ac teneris effundere gaudia labris
 Tum Dea : si nescis , inquit , puer optime , cernis
 Reginam , dominamque tuam , cui Lysia regna ,
 Cuique recens Orbis , cui Ganges paret & Indus
 Illa quidem & gestis jampridem , moxque geren
 Rebus praeclaris aeternum nomen adepta est ,
 Atque sibi hoc templo monumentum illustre paravi
 Haec illa est , quae te sacro de fonte renatum
 Excepit ; quae te vitae vel limine in ipso
 Effecit magnum , summoque ornavit honore .
 Quare age , parve puer , risu cognoscere matrem

In-

ut omnibus charus , Regique acceptissimus fuerit ; inde cum
 summa potestate Legatus Romam venit ; ubi pristinum Lusita-
 ni nominis splendorem reficit , ac restituit vir summo loco na-
 tus , & egregiis virtutibus praestans .

**Incipe : namque erit illa tibi charissima mater ;
Et magis atque magis , cum firma accesserit aetas ,
Te clarum in patriam officiis , meritisque futurum
Extollet : tuque interea non degener haeres
Sanguinis heroum , factis ingentibus aequans
Virtutem proavum , Dominae benefacta rependes :
Dixerat : Aonides laetis clamoribus omen
Excepere , Deaque haec alto pectore dicta
Condidit , atque aevo nunquam interitura , perenni
Pindi eadem cedro custos mandavit Apollo .**

PARAFRASE
DOS VERSOS LATINOS.

I

DO Heliconio monte sacrosanto
Abre me, o Muza, as fontes cristallinas;
Couzas grandes e memoraveis canto,
Que ouça Roma, a cabeça das collinas
Altas erguendo; e de que exulte emtanto
Ao longe o reino das sagradas quinas;
E que celebrem com rumor sereno
O aurífero Tejo e Tybre ameno.

C 2

Era

Era noite : eu então placidamente
 Do sono possuido e prezo estava ;
 Quando do leito em sonhos de repente
 Hum insolito ardor me arrebatava ,
 E Roma atrevesando finalmente
 A hum regio palacio me levava ,
 A cujas portas junto ao Eifquilino
 Me pouzou a quelle estro repentino .

Ali parei vizinho ao celebrado
 Oiteiro , onde existio antigamente
 D'altas faias hum bosque , consagrado
 A' Lucina dos partos presidente .
 Maz apenas entrei no elevado
 Palacio , guarnecido nobremente ,
 Quando observei de couzas memoraveis
 Hum compendio , e vi couzas admiraveis :

Pri-

4

Primeiramente vi, que concorria
 Tão grande multidão ao tal palacio,
 Quanto concurso nem então se via,
 Quando por Roma o vencedor Horacio
 Entrava, e os applauzos recebia
 Da quella acção famosa em todo o Lacio;
 Conduzindo por este mesmo oiteiro
 Hum insigne triumpho o grão guerreiro .

5

Hum concilio vi pleno e venerando
 Dos Deozes: aqui estava o fero Marte;
 Que tem das armas o poder, e mando;
 Alí Mercurio estava; em outra parte,
 Coroado de louro Apollo brando,
 O inventor da mais amavel arte.
 O grato coro, e comitiva toda
 Das nove Muzas lhe assistia à roda:

Eis-

Eis que là do feo bosque não distante
 Chega Lucina, e vem acompanhada
 Das tres Graças Entrou, e com semblante
 Rizonho yizitou a venerada
 Senhora, que vizinha ao importante
 Parto, já se sentia molestada
 Dos incommodos, e da não ligeira
 Pena de quem hê mãi a vez primeira.

Chega se ao leito a Deoza, e com mimoza
 E branda mão lhe assiste, e o receio
 Lhe tira: então com sorte a mais ditoza
 Hum infante bellissimo à luz veio.
 Da mãi egregia a prole generoza
 Receberão as Graças no feo feio,
 Levando no feo gremio adormecido,
 E nos feos braços o gentil Cupido.

Em

Em jubilos a grande caza exulta
 Na quelle tão alegre e fausto dia :
 No magnanimo coração rezulta
 Do pai hum prazer summo, e alegria :
 Dos congregados Deozes a consulta
 Ao applauzo commum tãoobem se unia ,
 E ao recém nacido confagrava
 Donativos, presentes offertava .

Deolhe Marte hum escudo, e juntamente
 Huma pequena espada, hum elmo ornado
 De lindas plumas, e hum reluzente
 Colete à malhas d'ouro trabalhado:
 E, tu, grande menino, este presente
 Recebe, diz, que te dà Marte armado;
 Brincos feirão da tua puericia
 Estes duros ensaios da milicia.

Por

Por espadas, e por broqueis trepando
 T' has de enfaiar a caminhar primeiro,
 Que andar possas, menino egregio, quando
 Imitar queiras o valor guerreiro
 De teos avoz, os feitos emulando
 De heroes, de cujo sangue es claro herdeiro,
 E de cujas façanhas a memoria
 Dos fastos Lusitanos forma a gloria:

Então Mercurio: e se antes (diz) te agrada
 Imitar os illustres Ascendentes,
 Que servirão na paz à patria amada
 Em luminosos postos differentes;
 E se a teo grande pai; quando a estrada
 Dos impregos politicos intentes
 Seguir, e finalmente quando inteiras
 Provincias, e Cidades reger queiras;

Ou

12

Ou levar embaixadas do potente
 Augustíssimo folio Luzitano
 A grandes Cortes de estrangeira gente
 Interprete do peito soberano,
 Eu te farei facundo, e eloquente;
 Da poderosa vara o grande arcano
 Te entregarei: e para te apreçares,
 Já desde aqui te cedo os meos talares [a].

13

Em tanto o louro Apollo ali tangia
 Docemente huma citara dourada,
 E das Muzas o coro respondia
 Com armonia acorde e alternada,
 E as glorias cantava e aplaudia
 Da grande caza e gente sublimada,
 Dispensando louvores merecidos
 Da familia aos heroes esclarecidos.

D

Can.

(a) Talares erão os çapatos com azas, de que uzava Mercurio, como fingem os poetas.

Cantava, como a caza excelsa vinha
 De altos Reis , como em setros s' estribava,
 Poisque Monarcas trez, huma Rainha
 No principio , e progressos seos contava .
 Os muitos Capitaens , que dado tinha ,
 Cujas acçoens a Fama em bronze grava .
 E quantos tinha dado altos faroes ,
 Pais da patria , invictissimos heroes .

Do coró a mais facunda , e elegante
 Calliope , e de voz mais excellente
 Entre todas com canto altisonante
 Precede , e diz affim : tu felizmente
 Crece , excelfo Menino , e vai avante :
 Esta gloria te excite eternamente :
 Hè patria tua a grande Roma : esmaltas
 Tu a patria nacendo , tu a exaltas .

Ella

16

Ella os Scipioens em tí vè renacidos,
 Os Camillos, os Druzos, os Marcellos,
 Fabios, Decios, Catoens: reproduzidos
 Em tí vè de valor tantos modellos,
 Tantos heroes no mundo conhecidos,
 Quantos forão, os que com feitos bellos,
 E com claras acçoens na paz e guerra
 Enobrecerão tanto a patria terra.

17

Serà tãobem do teo repartimento,
 O alma grande, illustre, e generoza,
 Tratar as armas do fanguinolento
 Marte com forte sempre venturoza
 Tu d' impor leis aos poyos, que argumento
 Darão à tua espada bellicoza,
 E de passar te lembra, alma Romana,
 Domando o mundo, alem da Taprobana

De Calliope o canto armoniozo

Ali me tinha todo arrebatado ,
 Quando hum novo espectáculo affombroso
 Me divertio; vi tudo illuminado
 D' improvizo : hum augusto e magestoso
 Templo vi sobre hum monte alcantilado
 Com cem degraos de marmore : o ascenso
 Era escabroso, e de trabalho immenso

Hũa grão turba vi, que pertendia

Chegar ao templo pella dura estrada
 Da quelle arduo monte, e que subia
 Com summo empenho, de fuor banhada,
 E tal, que apenas respirar podia
 De extremamente languida e cançada;
 Porem de tantos, que assim se esforçavão
 Para ao templo chegar, poucos chegavão.

De

20

De bronze as altas portas de repente
 Com grande estrondo s'abrem : dentro havia
 Grande opulencia; e de ordem differente,
 De Corintia e d' Yonia fometria
 Varias colunas, elegantemente
 Historiadas; pois com valentia,
 Com grande arte em relevo os valerosos
 Feitos se lião dos varoens famosos.

21

Armas de toda a forte ali pendentes
 Do alto tecto estão; lanças, espadas,
 Escudos, capacetes reluzentes,
 Saias de malhas fortes e pezadas,
 Tambores, e bandeiras: de excellentes
 Heroes também de bronze ali formadas
 Estatuas à vista se offerecem,
 E em varias maneiras resplandecem.

Maz

Maz o templo ao feo nome confagrado
 A Gloria, poderosa Deoza, enchia
 Com sua divindade, e em formado
 Solio d'ouro, e com fetro rezidia;
 Purpureo manto d'ouro recamado
 Regiamente dos hombros lhe decia.
 Cem altares à roda em fumo denso
 Tributavão à Deoza grato incenso.

Em quanto eu estas couzas contemplava
 Do folio hum salto deo [couza admiravel !]
 E tomando o Menino, o afagava
 Nos feos braços, e feio a Deoza affavel;
 E com figo ao mais intimo o levava
 Do templo; onde no bronze perduravel,
 Sem que possão temer do tempo os danos
 Vivem os grandes heroes Luzitanos.

Aqui

Aquí parou a Deoza, e docemente
 Disse em taes termos ao Menino egregio:
 Por gratuito dom, por excellente
 Graça minha, por alto privilegio
 Entra agora, entra anticipadamente
 Neste meo templo, e meo palacio regio,
 E observa com tacito semblante
 Quanto aquí se contem, o doce infante.

Là virà tempo, em que o merecimento
 Das acçoens claras, que no mundo obrares,
 Aquí te dê tãobem distinto affento
 Entre os varoens insignes, que imitares.
 E depois de ter fido hum ornamento
 Da nação com proezas singulares,
 Respires em estatua fundida
 De immortal bronze, huma perene vida.

Tu

Tu agora, o Menino, os mais que humanos
 Feitos, o valor summo, a fama, e gloria
 Dos teos aprende, e desde os tenros annos
 Te acostuma a trilhar a bem notoria
 Estrada, que os invictos Luzitanos
 Te affinalarão; e tem na memoria
 Os exemplos illustres e subidos
 De tantos teos avoz esclarecidos:

Vez aquelle de lança e clava armado,
 Que está no mesmo bronze ferozmente
 Olhando; e cujo corpo agigantado
 Vestido está de pelles? o valente
 Viriato estáz vendo, o alentado
 Comandante da montanheza gente,
 Que em fuga poz com tropas rusticanas
 Os Capitaens, e as aguias Romanas

28

Esta, que em bronze vive, numeroza
 Serie d'heroes, dos quaes longo feria
 Os nomes referir, são da ditoza
 Patria os astros, comque ella mais luzia;
 Por cuja fortaleza portentosa,
 E pellos feitos de alta valentia
 Portugal às estrellas se levanta,
 E goza em todo o mundo d'honra tanta.

29

Estes no impio e fero Sarraceno
 Dano, e ruina extrema effectuarão;
 E não cabendo em reino tão pequeno
 Tão grandes coraçãoes, amplificarão
 Com o ferro o dominio, e grão terreno
 Com as armas fataes na mão ganharão,
 Pouca gente, maz no valor invita
 Contra a caterva barbara infinita.

E

Estes

Estes , muitos combates sustiverão
 Contra as Iberas gentes bellicozas ;
 E victorias insignes obtiverão
 Em frequentes batalhas fanguinozas .
 Oh ! quanta mortandade ali fizerão
 As Lusitanas armas valerozas !
 Todo tinto de sangue Castelhano
 Hia o Guadalquivir ao Oceano .

Estes fulcando mares não sabidos ,
 Do Oriente as terras subjugarão ,
 Nas costas do mar roxo os escondidos .
 Povos ao Luzo imperio fugeitarão ;
 E valentes , ouzados , destemidos
 As armas felicissimas levarão ,
 E bandeiras da grande Luzitania
 Lâ muito alêm da Arabia , India , e Carmania .

Maz para que te tenho aqui detido?
 Levanta os olhos, e famente attende
 Ao que toca ao teu sangue esclarecido;
 De teus claros avoz a serie aprende;
 Vê, como de tres Reis es procedido,
 E, que nas tuas veas tens, intende,
 De regio sangue húa porção não parca,
 Poisque descendes de mais de hum Monarca.

A quelle, que lá vez com magestoso
 Setro, e com manto Ibèro, elle hê Fruelia
 Venerando Monarca, e gloriozo
 Tronco da tua estirpe illustre, e bella.
 A quell' outro hê Ramiro, poderozo
 Rei de Leão: o outro, que naquella
 Estatua inda respira valentia,
 Hê de Navarra o claro Rei Garcia.

Os grandes capitaens contempla agora :
 Primeiro observa aquelle heroe famoso ,
 Que em Tangere deixou fama sonora
 Pellas acçoens do braço bellicozo .
 Este mesmo da rubicunda Aurora
 Nos reinos apportando , o orgulhozo
 Collô de Ormuz domou , e à perfeita
 Obediencia a trouffe , e fez fugeita .

Vez outro ali , que no metal respira ,
 Outro dos teos Menezes ; na verdade
 De poucos annos ; maz em quem conspira
 Com o valor na quella verde idade
 O conselho , e prudencia ; em quem s' admira
 Da vida a innocencia , e a piedade ,
 Izento d' ambição , e de cubiça ,
 Da rectidão amante e da justiça .

Este

36

Este guerreiro , esta alma bellicoza
 Fez na India proezas singulares .
 Elle a Luza bandeira victorioza
 Pellas terras levou dos Malavares ;
 E Coulete , e Panane populosa
 Conhecerão , chorando os feos pezares ,
 Quanto na guerra fosse affinalada
 Do vingador Henrique a forte espada .

37

Maz aonde me levas , o fagrado
 Pastor , que sobre as cans tens a decente
 Sacra mitra , tu , que de Christo o gado
 Guardastes , e regestes sabiamènte
 No zelo bom Pastor , e no cuidado ,
 Aonde me arrebatas ? pois somente
 Para de ti fallar , o grande Aleixo ,
 Em silencio outros muitos heroes deixo .

Goa exalta o teu nome venerando,
 O Malavar os teos louvores canta,
 Cujá costa tu foste visitando
 Com santo zelo, e com fadiga tanta.
 Braga te recebeo d'Azia tornando
 Por seo Pastor dignissimo. A Fè santa
 A piedade, que foi tua diviza,
 Em huma e outra parte te eterniza.

Maz a deixarvos quem se atrevera
 Em silencio, o dous nomes respeitaveis
 Ferdinando e Luiz, na valentia
 Do braço, e na do engenho memoraveis.
 Com igual força a vossa mão movia
 A espada, e a penna: vos obraeis
 Couzas dignas de andar no mundo escritas,
 Vos escrevieis as acçoens invitas.

Maz

40

Maz agora, o Menino, reconhece
Os teos de idade à tì já mais chegada.
Nessa estatua hum Luiz se te offerece
Famozo pella penna, e pella espada:
Junto a este hum Francisco resplandece
De louro com coroa duplicada,
Porque dobradamente lhe reparte
As coroas de louro Apollo, e Marte.

41

Nota o ultimo agora, em quem se ferra
A ordem dos teos claros Ascendentes.
Este hê Luiz, famozo heroe na guerra,
E hum dos Comandantes mais prudentes..
Este obrigou, na Translagana terra,
A levantar o cerco, os combatentes
Castelhanos: este immortal Menezes
Da India Visorei foi duas vezes.

As terras de Bardez , e falsetas
 Restaurou este venturozamente ;
 E terião as armas Luzitanas
 Revindicado , quanto no Oriente
 Já teve Portugal , se as soberanas
 Disposiçoens da quella Omnipotente
 Providencia , que a tudo poem medida ,
 Desse ao famoso heroe mais larga vida .

Maz outra couza tinha decidido
 Com decreto imutavel o Ceo santo .
 Por ter em circumstancias taes perdido
 A Patria hum filho tal , e heroe tanto ,
 Gemeo , chorou : do Tejo internecido
 As magoadas Ninfas largo pranto
 A taò sensivel perda confagrarão ,
 E do Ganges as Ninfas o chorarão .

Estes

44

Estes são, o menino, os ornamentos,
 Que trazes, e dirivas do paterno
 Esclarecido fangue; os luzimentos
 Observa agora, e esplendor materno.
 Reconhece os primeiros fundamentos
 Nestes, que vez aqui no bronze eterno
 Respirar magestade antiga, e regia,
 Dos quaes descende tua mãe egregia.

45

Depois do regio tronco nesta parte
 Observa e nesta os Generaes famosos,
 E capitaens, a quem dispensou Marte
 Muitas palmas por feitos valerosos.
 Podes bem justamente gloriarte
 Da multidão, que vez, de portentozos
 Varoens, que em todos elles monumentos
 São do teo fangue infignes ornamentos.

F

Elles

Elles parece que do inflexivel
 Bronze os olhos estão a tì voltando,
 A tì feo neto amado; e com sensivel
 Voz parece te estão assim fallando:
 De nos, menino, aprende o invencivel
 Valor, illustres feitos imitando,
 Paraque, como nos, gloria configas
 Pella estrada de heroicas fadigas.

Maz quem hè, quem, aquelle heroe valente,
 Que pella sua muita antiguidade
 De cans cuberto vejo, e que altamente
 Respira bellicosa austeridade?
 Conhèço, sim conheço o que entre a gente
 Luzitana là na passada idade
 Fez de valor prodigios: estaz vendo
 A estatua do immortal Rosendo.

Este

Este inclito, e famoso cavalheiro
 Contra o barbaro e fero Ismaelita
 Junto com seu irmão, alto guerreiro,
 Que Thedão se dizia, a guerra excita.
 Livra as terras do longo captiveiro
 Com a fatal espada, e lança invita,
 Desterrando do paiz Luzitano
 Em grande parte o torpe Mauritano.

Maz deixando os de idade mais distante,
 Contempla attentamente alguns modernos
 Dos teos maiores: ah! tens diante
 Dos olhos hum Luiz, hum dos maternos
 Teos avoz, excellente Comandante,
 Cujos nome em louvores vive eternos.
 A sua espada, qual de Marte raio,
 Cauzou em Badajoz mortal desmaio.

Elvas nas suas Linhas decantadas
 Vio este illustre raio de Mavorte
 Pellas armas entrar, pellas espadas
 Sem receio, com peito ouzado, e forte;
 Onde feridas recebeo honradas
 Pella Patria, por quem se expunha à morte.
 Elle obrou de valor prodigios raros
 Na victoria immortal de *Montes Claros*.

Contempla agora aquelle, a quem fez coxo
 Huma bala por Marte despedida;
 Porem ficoulhe o braço, nunca froxo,
 Nunca cançado de ferir Sem vida
 O quantos corpos jazem! tinto e roxo
 O campo todo está da repetida
 Mortandade: são tragicas ribeiras
 De Hespanhol fangue as cavas e trincheiras.

Maz deponhas as armas, e cessando
 A dura guerra, quando a paz fermoza
 Visitou com semblante alegre, e brando
 A tua Luzitania victorioza,
 Este heroe no seo peito conservando
 Os desejos da guerra sanguinoza,
 Là vai buscar nas terras de Alemanha
 A guerra, que lhe falta contra Hespanha.

Vai buscar o famoso aventureiro
 A milicia Cesarea, e nella escreve
 O seo nome: ali de inclito guerreiro
 Dando evidentes provas, logo obteve
 O mando summo, eo lugar primeiro;
 E em quanto o supremo posto teve,
 Fez na guerra, quanto fazer podia
 De hum grande heroe a summa valentia.

Em Temisvar mostrou , e em Belgrado
 O quanto pode hum Luzitano peito ;
 O character fez ver de hum bom Soldado,
 E tãobem o de hum General perfeito :
 Em hum e outro foi tão consumado ,
 Que deixou dubio , e indeciso o pleito ,
 Se os Portuguezes tem a preferencia
 No valor , ou na militar prudencia .

Por ora isto te baste , e te contente ,
 Por quanto o tempo aqui me faltaria ,
 A querer numerar exactamente
 Os heroes da materna varonia ,
 E referir os feitos de tal gente :
 Em silencio não deixo toda via
 Hum varão grande da materna linha ,
 Que em sangue e tempo a ti mais se avizinha

Por

56

Por tanto os olhos ergue, e nota attento
 Huã estatua, que està delineada,
 Que se bem não tem inda o complemento
 Em parte hê ja pulida, e alizada
 A obra deste insigne monumento,
 Quando for já perfeita, e acabada,
 Te exhibirá no bronze permanente
 Hum teo materno tio inda vivente.

57

A quelle digo, que em florente idade
 Com prudencia, e com alto magisterio
 Governou a conspícuca cidade,
 Capital do Brasílico amplo imperio.
 Elle a ornou, e com felicidade
 A defendeo do agressor Hesperio,
 Quando ella esteve em proximo perigo
 Da invasão, que ordia o inimigo

Tinha

Tinha a ligeira Fama divulgado
 Pello Brazil, que huma consideravel
 Armada dera à vela, e o falgado
 Mar fulcava com vento favoravel;
 Que nella vinha o Hespanhol armado
 Com hum corpo de tropas respeitavel;
 Eque o grande poder se dirigia
 Ao affalto, e ruina da Bahia:

Por tanto a huma varonil defeza
 Elle com summo ardor se preparava;
 Armas, gente para a Marcial impreza,
 E tudo o necessario aparelhava;
 Todo o castello, e toda a fortaleza
 Guarnecia; e intrepido esperava
 O inimigo, e com alegre rosto
 De pelear mostrava empenho, e gosto.

60

Maz attonito Marte, apenas vira
 Toda a Cidade em armas, com semblante
 Sezudo para os Hespanhoes se vira,
 Elhes diz: o là, não passeis avante:
 Vindes de balde, e com inutil mira
 Contra a gente, que tem tal Comandante.
 Deponde a pertença, e desta terra
 Deixai o rumo, e dezifti da guerra.

61

A inclita Cidade levantando
 Dos montes a cabeça magestoza,
 A guerra, e ameças desprezando,
 Se rirà dessa armada estrepitoza.
 Em quanto o Cunha tiver nella o mando,
 O Cunha, alma guerreira e generoza,
 Não tendes, que esperar: inexpugnavel
 Ella vos ferà sempre, e formidavel.

G

Taes

Taes forão teos avoz, o claro infante,
 Na valentia, e no merecimento;
 A elles hê teo pai muy semelhante,
 Nem discrepou de tanto luzimento
 Elle depois de larga e importante
 Vida, aquí terà nobre monumento
 Neste templo, para que eterno fique,
 Tem tãobem feo lugar teo pai Henrique.

Aquí, digo, entre a serie venturoza
 Das mais illustres almas Luzitanas,
 Huma estatua lhe lavrarão fermoza
 As virtudes politicas, urbanas;
 Virtudes, da paz branda e amoroza
 Ministras, e porisso as mais humanas:
 Elle estarà no bronze levantado
 Com ramos de oliveira coroado.

64

Ao pe delle em relevo prominente
 Porão varias imagens, de escultura
 Mudamente alluziva, e eloquente;
 E entre ellas porão huma figura
 Do Tybre, outra do Pò, e juntamente
 Nas margens Ninfas de alta fermozura,
 Que em acto de applaudir ali se veção,
 E acclamando o grande Henrique esteção.

65

Defta forte as eftatuas mostrando
 Dos altos Ascendentes, informava
 A Deoza ao bello infante, e explicando
 As famozas imprezas inffammava
 O animo infantil e peito brando
 No amor da virtude, e lhe inffillava
 O domestico, e efficaz exemplo
 Dosque eftavão na quelle augufto templo.

Quando o Menino os olhos levantando
 D'ouro huma estatua vio muito vistosa,
 A qual estava ali representando
 Huma mulher sublime e magestoza
 Com fetto, e com coroa, emque brilland
 Estava a pedraria precioza;
 E dos hombros com garbo e valentia
 O regio Augusto manto lhe pendia.

Todo alegre, e rizonho contemplava
 O lindo infante a quella imagem bella:
 Movendo as mãos, e braços se esforçava,
 Quanto podia, a se chegar a ella;
 E com diversos gestos demonstrava
 O intimo dezejo, que o disvella:
 Dos tenros labios, e de todo o rosto
 Sinaes manavão d'alegria e gosto.

Se

68

Se ignoras, quem aqui se reprezente
 (Lhe disse a Deoza então com voz sonora)
 Tu, Menino, estaz vendo a muy potente
 Tua Rainha, e immortal Senhora,
 A quella, a quem a Luzitana gente,
 Obedece, e com fino amor adora,
 E a quem obedece o novo mundo,
 O rico Ganges, o Indo profundo:

69

Pellas claras acçoens, que, já tem feito,
 Pellas que ha de fazer para o futuro,
 Ella ja por justiça e por direito
 Neste templo huma estatua d'ouro puro
 Tem merecido: aquelle augusto peito
 Já triunfa do esquecimento escuro,
 E do seo nome a fama, e a memoria
 Eterna já no templo está da gloria.

Esta

Esta hè, Menino, a immortal Rainha,
 Que tanto te tem já favorecido.
 Ella mesma quiz fer tua madrinha,
 Quando tu foste à graça renacido.
 Ella já d'antes decretado tinha,
 Que grande fosses, assimque nacido;
 E no primeiro introito da vida
 Te distinguio com honra a mais subida.

Tu por tanto com doce rizo agora
 Começa a conhecer, Menino brando,
 A tua Augusta mãe, e bemfeitora;
 Que ella te ferà sempre mãe; e quando
 Com os annos essa alma, que em-ti mora,
 Proezas pella patria for obrando,
 Ella os teos pessoas merecimentos
 Honrarà com majores ornamentos.

Tu,

72

Tu, sem degenerar já mais do claro
 Sangue de tanto heroe, de que es herdeiro,
 De teos avoz o proceder preclaro
 No imprego ou politico, ou guerreiro
 Sempre igualando, e sendo esplendor raro,
 Sendo da Luzitania alto luzeiro,
 Compensaraz com uteis exercicios
 Da tua grão senhora os benefícios.

73

Diffe: e das Muzas com summa alegria
 Hum pronostico tal foi celebrado.
 Apollo, que estes ditos recolhia
 Da Deoza no mais fundo e retirado
 Do seo peito, temendo todavia
 Que o tempo os consumisse, acautelado
 Là os foi escrevendo, e esculpindo
 Em hum cedro immortal do sacro Pindo.

F I N I S.

DE CULTURA
RADICIS BRASILICÆ

LIBER PRIMUS.

Brasiliæ populis concessam munere Divum
[a] Radicem, unde suis victum providit alumnis
Terra parens, canere incipiam; ignarosq; misertus
Agricolas, plantae primum qui cultus habendae
Conveniat, tum quos radix adolescat in usus,
Dicam; atque Aonio peregrinas vertice Musas
Mecum in Brasiliae saltus, atque horrida lustra

H

De-

(a) Propositio operis.

Deducam. (a) Faveas, sacri pars magna senatús
 Didyme; qui, cum bisfeni, clarissima mundi
 Lumina, consulerent summis de rebus agendis,
 Dividerentq; sacris lustrandum ritibus orbem
 Terrarum inter se Patres, fortitus adustos
 Auroræ populos, caelestem Orientis ad oras
 Lucem invexisti; nemora inde in vasta latentis
 Brasiliae, ut fama est, penetrans, radice reperta
 Diceris annonam genti, legesq; dedisse.
 Húc ades, & tua si (b) vestigia pronus adorat,
 Brasiliae qui rura colit, tua dona canentem
 Dirige; nam, duce te, nostrae feliciter ibunt,
 Sit quamvis implexa via & salebrofa, Camoenæ
 Brasiliae quondam populi nec semina campis
 Assueti dare, nec terram exercere colendo,
 Errabant arcu instructi, longisq; sagittis, (c)

Quemq;

(a) Invocatio S. Thomæ Apost. quem in Brasiliam penetrasse, & *Maniocæ* repertorem fuisse, fama est apud Brasilianos constantissima. Vide Vascon. Chronic. Brasil.

(b) Ejus pedum vestigia rupibus impressa esse, & variis in locis conspici perhibent.

(c) Longissimis sagittis & immani arcu Indi Brasilienses utun-

Quemq; ultro fors objiceret , per inhospita victum
 Quaerebant nemora , & pomis pinguiq; ferinà
 Vivebant : non panis erat tunc cognitus usus ,
 Atque omnis Cereris cultus sine honore jacebat .
 Donec ope ac monitu Thomae *Mandiva* reperta est ,
 (a) *Mandiva* ante alias memoranda arbuscula plantas,
 Cujus alit radix homines , frumenta; supplet ,
 Nam frumenta [ferax alioquin] terra negavit.
 Trunco illa est gracili , nodoque in plura frequenti
 Brachia se fundit : suprema in parte virescunt
 Incisae in radios frondes , atque ordine pulcro ,
 Ceu totidem stellae , ramorum extrema coronant.
 Ipsa suis etiam se floribus induit ; at non
 Hinc ullos edit fructus ; radicibus unis
 Dives , opesque suas alta tellure recondens .

Jamvero radix (*Maniocam* nomine dicunt)
 Illam ipsam praefert , quam pastinaca figuram, (b) ,

H 2

Mole

utuntur ; quem remissum ferunt : at , cum opus est , summa
 celeritate alteram ejus extremitatem terræ applicant , alteram si-
 nistra manu adducunt ; tunc sinistro genu tetræ obnixi , sagit-
 tam vi tanta emittunt , ut bovem , vel quodvis aliud vastæ mo-
 lis animal trajiciant , atque interimant .

(a) Frutex ipse dicitur *Mandiva* ; sola radix vocatur *Ma-
 nioca* .

(b) Radicis forma .

Mole tamen superat ; nam , pro ratione locorum ,
 (a) Palmos longa duos , & tres aliquando ; maligno
 Rure eadem palmum & femis vix crescit : adultae
 Cum roburq; suum , constansq; accesserit aetas ,
 (b) Aequat robusti juvenis bene crassa lacertum .
 (c) Singula radices fundunt virgulta quaternas ,
 Interdum & quinas ; ubi tellus optima , senas
 (d) *Mandivae* genus haud unum : pene omnibus idem
 Et color , & facies quare vix ipse colonus
 Edoctus longo discrimina noverit usu
Mandibumana [vocant Indi sic nomine] primas
 Obtinuit laudes ; fert *Mandibubara* secundas ;
 Tertia *Mandipeba* locum tenet ; albicat istis
 Per medias vena insinuans tenuissima frondes ,
 Subfuscosq; notant alba internodia caules
 In reliquis verò , quarum nec nomina refert
 Dicere , nec species nobis vacat ire per omnes ,
 Per frondes caulesq; rubor miscetur & album
 Pro variis matrum ingeniis , atque indole , & ipsae

Ra-

- (a) Longitudo .
- (b) Crassitudo ejusdem .
- (c) Radicum numerus in singulis arbusculis .
- (d) Plures *Mandivae* species .

Radices variant, nec eas color inficit unus :
 His etenim albescit cutis extima, subrubet illis ;
 Intùs conveniunt cunctae niveoq; colore, (a)
 Multoque imbutae bibulas humore medullas.

Sed jam multa fatis tironi signa colono
 Edidimus, quibus & radix Cerealis, & alma
 Radicis possit genitrix arbuscula nosci
 Nunc dociles idem, dum caetera perfequor, aures
 Praebeat, atque animo capiat praecepta colendi.

Optima radici quaenam sit gleba ferendae [b]
 Quaerendum in primis Non multum gaudet
 opimo

Illa solo; gracili contra bene provenit agro.
 Unde nec irriguas sibi mollia germina valles,
 Argillam nec amant rubram, cretamve tenacem.
 Scilicet humiferis quaecunq; in vallibus orta est,
 (Grandia ni jubeas in pulvinaria terram
 Surgere) stagnantis lymphae confecta veneno
 Languescit seges: est at inemendabile cretae
 Ingenium solidæ, teneris perrumpere fibris
 Quam nequeat radix, quae latè serpere mollem

Sub-

(a) Carnosæ sunt radices, & lacteo succo plenæ.
 [b] Quænam potissimum terra *Maniocæ* ferax?

Subter tellurem , & se se diffundere gaudet .

Quà colles modici assurgunt & lenibus auris
 Objecti , vel qua plano jacet æquore tellus ,
 Atque levi sabulo , & nigra miscetur arena ,
 Sparge illam : nec dorfa tamen montana recusa ;
 Ne modo culminibus credas plantaria summis ;
 Celsa nimis fegeti officiant juga : sive propinquus
 Plus justo excoxit sol viscera , sive recedens
 Declivique solo elabens nutritius humor
 Deseruit stirpes ; infantia germina satum
 Triste manet , spesq; agricolas sua fallit avaros .

Agrum exerceri nusquam tribus amplius annis (a)
 Permittas : neque enim justo tibi faenore tellus
 Respondere potest effata & languida , quæ jam ,
 Assiduos partu crebro perpeffa labores ,
 Ter messem fudit : sine , longa per otia vires
 Instauret , roburq; prius , viridemque juventam
 Induat . Et quoniam immensas habet ultima silvas (b)
 Brasilia , intactas vel Deucalionis ab ævo ,
 Cessantis promptum est pensare hinc otia campi ,

Plan-

- (a) Post tertium *Mandiva* proventum ager fenescit .
 (b) Immensa Brasiliæ nemora .

Plantisq; exciso nova prædia ponere luco .
 Ergo falce nemus curva , duraq; bipenni
 (a) Dejice , sed cautè , nam res ea plena pericli .
 Arbor inexpertum sæpe insidiosa fefellit
 Agricola , atque aliò , quam quò gemebunda
 tremensque

Vertice concusso promiserat antè , repente
 Corruit , incautumq; immani pondere pressit
 Cessat opus ; subito turbantur gaudia luctu ;
 Nec lætis jam silva fremit clamoribus , alto
 sed perculsa gemit fletu , miseroque ululatu .

Quare age , non prius impacta sonet ic̄ta
 bipenni (b) ,

Quam bis terve oculis lustrata fidelibus arbor
 Indiciis moneat certis , quò vergat , & utram
 Pronior in partem proclivi caudice tendat .
 Quod si recta adeò procero corpore surgat ,
 Ut neutrum queat in latus inclinata videri ,
 Brachia perpende , obtutumq; per omnia defer ,
 Et quorsum excurrat major , circumspice , ramus ;
 Pondere namque illuc toto inclinata recumbet ,

In-

- (a) Silvæ excidium .
 (b) Quommodo vitanda pericula .

Ingentemque trahet gemitu collapsa ruinam :
 Vincla tamen pete falce prius , quam ligna
 securi

Scilicet annosæ varia inter germina silvæ
 (a) Vimineo generi sunt quædam affinia , mirum
 Naturæ ludentis opus ; nam frondibus orba
 Succrescunt , fursumq; hederas imitata sequaces ,
 Mordicus implicitis veniunt hærentia truncis :
 Lentities eadem cunctis ; non omnibus idem
 Mole tenor : graciles nam quædam tenuiâ funes
 Vix æquant : quædam maiorum more rudentum
 Crassescunt : cuncta in longum sine lege feruntur ;
 Atq; ubi ramorum tenuere cacumina , rursus,
 Ad patriam pars vergit humum ; passimque re-
 cursans

Silvam pensilibus diverberat aura flagellis :
 Pars alios ramos truncosq; amplectitur errans,
 Mæandrisq; nemus totum implicat , ac labyrinthis .
 Unde videns nemus annosum , mihi cernere magni
 Navigii speciem videor , funesque rudentesque
 Hinc atque hinc tenfos ; & multa cannabe malos

Ni-

(a) Vimina Brasilica , vulgò *Cipò* , quibus nemora mirum
 in modum implicantur .

Nitentes aliis alios, ac mutua, nexu
Multimodo, sibi contra Eurum Caurumque fe-
rentes

Auxilia Haud aliter ventis, ferroque resistit
Instructum nemus arboribus, quas vimina miris
Basilica implicuere modis, tendentia citrò,
Ultrouque, ac variis silvam firmantia nodis.
(a) Nec semel hinc factum, diviso ut caudice
truncus

Difficilis ruere, externo suspensus in auris
Auxilio steterit, vanosque eluserit ictus.
Quare falce prius, stringentes robora, nervos
Abscindas; ne forte cadat trabs cædua, parte
Qua nolis, illam nervo in diversa trahente;
Aut suspensa moram ducat: quod si qua pependit
Viminibus detenta, fugam celer arripe, ne te
Improvisa premat: magnum est (ne temne) periculum.
Quin & tuta time, vicinosque effuge truncos
Quamvis illæfos, & nullo vulnere tactos.
Nam cædem alterius non raro ulciscitur arbor
Altera, cui super incubuit, quæ concidit ictu

I

Læsa

(a) Novus inde labor, novumque periculum.

Læsa tuo : [a] juvat ergo oculis primùm obvia fidis.
 Robora metiri, atque observare, quibusnam
 Pronior incumbat, quæ dejienda bipenni.
 Arbor erit : tum quæ positu opportuna ruinæ
 Cognoris, modico fac stringat vulnere ferrum,
 Atque leve infligat, fragis præludia, damnum.
 Tum valido nisu, totaque incumbere securi
 Ad princeps, strage involvat quod cætera, lignum.
 Illud ubi ancipites nutante cacumine motus.
 Ediderit, gemituque præiverit indice casum,
 In tuto spectator ades : ruit illicet ingens.
 Mole abies, fragemq; orditur : longa cadentum
 Subsequitur trabium series, quas nempe ruinæ
 Proludens, leviter perstrinxerat antè securis.
 Namque impar oneri, jam vulnere faucia in illam.
 Hæc ruit ; illa aliam (accisam quoque) dejicit,
 indeque
 Ex aliis aliæ atq; aliæ longo ordine ducunt
 Immensam horrendo gemitu atque fragore ruinam.
 Nunc ipsi quoque, quod superest, condisce bipenni.
 Consulere : in media tibi erit passim obvia silva.

Mira.

(a) Ratio multas simul arbores dejiendi.

Mira arbor (a) *Ferrum* nomen dixere priores;
 Et merito; nam par solido durissima ferro
 Eluditque ictus, ferientiaque arma retundit.
 Hanc igitur prorsum intactam illæsamque re-
 linquas.

Namque illam frustra tentaveris, atq; laborem,
 Atq; ipsam perdes, nisi cessas ante, securim.

Ecce autem [postquam his monitis imbuta
 juvenus

Grande solo nemus æquavit] jacet omnis, ad ignem
 Damnatus silvæ altus honor, platanique coman-
 tes [b],

Aeriaque cedri, atque immortales *Socopyra* (c),
 Et, quod Brasiliæ (d) nomen dedit, utile lignum;
 Quodque colore refert violam (e), nigriorq; nec Indo

I 2

Con-

(a) Arbor, quæ ob nimiam duritiem *Lignum Ferrum* vulgò
 appellatur

(b) Varia, eaque optima Brasiliæ ligna.

(c) *Socopyra* arbores sunt incorruptibiles, ex quibus con-
 structæ naves tandiu durant, ut merito dici possint immorta-
 les.

(d) Lignum vulgò dictum *Brasil*, unde nomen Brasiliæ
 factum est. Itali lignum Reginæ appellant, valde utile ob fu-
 cum purpureum, qui ex illo extrahitur, pannis & sericis tin-
 gendis probatissimum

(e) Lignum dictum *Violete*.

Concedens ebena *Cabiuna* (a), opobalsama casto
 Cortice sudantes *copaybae* (b); & nomina centum
 Barbara, nobilitas silvæ primaria, regni
 Arborei proceres: quorum molesq; decorque,
 Et constans color, & robur durabile, & ipsæ
 Sunt maculæ in pretio: fed opes, quas optima
 tellus

Procreat, incertum est, incuria gentis, an ipsa
 Copia reddiderit viles. Silvam ergo jacentem
 Rursum insectantur ferro, excinduntq; futuro
 [c] Nutrimenta igni ramos; congestaq; magnis
 Ligna pyris truncoq; aptant; atq; inde domari
 Multo sole sinunt, donec penetrabilis omnem
 Humorem calor absumat: tum subditur ignis
 Lignorum struibus, qua parte animosior Eurus
 Aspirat: vento gliscit Vulcanus, & altos
 Flammarum fumiq; globos ad sidera tollit,
 Disiectamque avido silvam depascitur ore.

Ut flammæ posuere, calens a strige recenti

Ver-

(a) *Cabiuna* ebena non inferior colore, molè autem multo superior

(b) *Copaybae* opobalsamum sudant valde medicamentosum.

(c) Cæsarum arborum combustio.

Vertenda est tellus : quo vero id sidere , noli
 Quærere ; nam plantæ ingenium , cæliq; beati
 Temperies mense agricolis dat quolibet anni
 Posse agere In primis penetrandum in viscera
 terræ

Haud leviter ferro , & nemoris paulo ante recifi
 Quidquid erit reliquum serpens tellure sub ima ,
 Inde extirpandum (a), tum rastris vertere terram,
 Et sic aggerere incipies , ut mollibus arva (b)
 Assurgant latè tumulis , atque aspera fiant.
 At non lege una , nec eadem ponere ubique
 Mensura grumos , terramque attollere perges
 Diversum diversa modum natura locorum
 Postulat: in valles ubi tellus pressa residit ,
 Aut ubi tractus humi stagnante uligine circum
 Perluitur , triplicem aggestæ telluris acervi
 Dodrantem emineant , declivibus undiq; dorsis ;
 Ut nec aquæ residues , humiliq; in valle jacentes.
 Officiant plantis , alta quæ in sede locatæ ,

Nec

- (a) Extirpandæ arborum radices .
 (b) Aggerenda est tellus , & in tumulos molliter erigenda .
 (c) Tuberum altitudo , ubi tellus est humilior , & humi-
 dior .

Nec pluviae noceant illis, sed protinus ima
 In loca decurrant per lubrica dorfa ruentes
 [a] Sin locus editior, tenuive inspersus arena
 Obtigerit, fac humo exurgant tubercula palmum
 Et semis: basis in duplum sit latior illis,
 Laxius ut possit se se diffundere radix
 (b) Illibata igni sint ne intervalla, notato;
 Nec temerè hæc tenta; nam frustra hic semina
 terræ

Mandabis, studioque solum exercebis inani,
 Dum cruda tellure reses se continet humor,
 Ignavumque soli tenet intervenia frigus.
 Ne spatii autem vacuis, passimque relictis
 Cesset ager, spatia illa fabæ, vilesq; faveoli,
 Aut cucumes habeant, pandove cucurbita ventre.
 [c] Sed neque sollicitus tractus, quibus altior æquo
 Vulcanus se se immisit: namque igne perusti,
 Quam sit opus, majore sinus telluris hebescent,

Nec

(a) Eorundem modulus, ubi terra est editior, & aridior.

(b) Spatia ustionis expertia ob cruditatem parum sunt colendo idonea.

(c) Non minus inutilia sunt loca, ubi pyræ constructæ fuerunt.

Nec Cereris quidquam licet hinc sperare colono.
 Est modus in rebus: Cereri regna illa parabis,
 Ante tibi iustus quæ perpurgaverit ignis.

Interea si forte alio maturuit agro

Mandivæ tibi lata seges, decerpito ramos (a)
 Emeritos, arvisque novis nova semina crede.
 Sint vero puri soles, axisque serenus [b];
 Nam plantæ nihil est, æque fatale recenter
 Infossæ, ac pluvium cælum, nimbi que sonantes.
 Quippe tenax gluten, quod mollibus hæret ocellis.
 Taleolæ, abradens violentus decutit imber.
 Unde stupet, gemmas neque trudit furculus;
 omnisque
 In cassum it labor agricolæ, spesque irrita cedit.
 Omnia consilio molire: nec inferere ramos.
 Quoslibet, ac sine delectu: imprimisque monendus.
 Es mihi, quicumque Australis rura excolis oræ [c],
 Ne virgulta solo gelidis afflata pruinis.

In-

- (a) *Mandivæ* satio.
 (b) Quælibet anni tempestas, ut supra diximus, est satio-
 ni opportuna, modo non sit pluviosa.
 (c) Quamvis maxima pars Brasiliæ hyeme ac frigore ca-
 reat, ora tamen Australis hyemem fert acutissimam, & acri-
 tate riget.

Infodias : ea vim genitalem funditus omnem
 Amifere, gelu arcanas combufta medullas
 At neque liqua diu truncis excifa furentem
 Duravere æftum, tumulis ramalia mandes.
 Eft quamquam vivax termes, tamen indiget umbra,
 Humentique folo deponi gaudet, amatque
 Telluris dulci recreari frigore matris.
 Quare, maturis ubi cum radicibus alta
 Avelluntur humo frutices, ex caule recifas
 Materno ferulas [fatio nifi protinus infet]
 In grandes cogunt faſces, religantque coloni,
 Depositasque folo nemora inter frondea fervant.
 Quod fi noſſe cupis, vigeat ne ac polleat, an jam
 Talea marcuerit, totumque exluta vigorem
 Occiderit, facili res exploranda periclo eſt (a).
 Cultello reſecans ſuſpectos divide ramos.
 Vivit, ad exciſam ſubito cui lactea venam
 Gutta ſalit : contra qui nec ſua vulnera ſenſit,
 Nec flevit, vixiſſe putes : hic ergo ſagineſcit
 Arva putris, vel alat tibi rejectaneus ignem.
 Ramea tum, delectu habito, virgulta novali

In.

(a) Facili experimento dignuntur rami inutilis.

Inferere, nodosos frustra in palmaria ramos
 Ante secans, quæ sic properabis condere terra,
 [a] Ut grumis summum caput extet, cætera
 mollem

Descendant in humum: neque pones tubere in uno
 Plura tribus; ne deficiat radicibus humor,
 Et tristem inducat maciem penuria succi.
 Tres vero sic taleolas immitte, trigonum
 Ut referant; tumuloque triplex ita constet eodem
 Surculus, ut spatii distent æqualibus, & sit
 Regnum cuique suum descriptum limite justo,
 Vicinæ alterius ne vapulet altera ramis
 Olim, cum plantæ superas tollentur in auras.

His ubi provisum, haud multo post tempore
 votis

Respondere suis lætus videt arva colonus.
 (b) Nimirum exactis bis septem lucibus, omnis
 Surculus in gemmas se se induit: omnia circum
 Ridere, atque novo late splendescere cultu.
 At tu radici bene consulturus alendæ,
 Si sapias, haud sine tam multam succrescere prolem.

K

Non

(a) Ratio, & forma ferendi.

(b) Post dies quatuordecim in gemmas erumpunt surculi.

Non te forma decens , & compti gloria ruris
Flestat; age, invehere in sobolem , quæ plurima
nodis

Erupit, luxum reprimens , atque ungue novalem
Sic totam attondens , ut in unaquaque relinquant
Taleola, numero ex omni, duo germina tantum (a).
Haud labor est teneras digitis eradere gemmas
Grandior at cum jam ramis adoleverit arbos ,
Ferro opus. E medio quoties se caudice termes
Pinguior effundet, reprimes promptoq; domabis (b)
Luxuriam ferro, succumque docebis ad imas
Radices fluere, una sibi quem virga trahebat,
Illis ereptum : quod si indulgebis, eumque
Sic ramum ire fines, ut tandem vertice prono
Tangat humum acclinis (naturæ arcana !) tenaces
Demittit sensim fibras, terræque parenti
Injussis penitusque novis radicibus hæret,
Debitaque infanti *Maniocæ* alimenta ligurit .

Ut primum ridebit ager, gemmisque nitebit,
Inspice (nequid non moneam) num tota virescant,
An spatiis tibi calvescant plantaria nudis.

Si-

- (a) In singulis furculis duæ tantum gemmæ relinquuntur .
(b) Compescenda ramusculorum luxuries .

Sicubi rarefcent plantæ, supplere memento (a),
 Succedatque statim vacuis fac sedibus hæres.
 Præterea curabis agro prætereare sepēs,
 Quæ valeant aditu prohibere armenta, recentes
 Ne pedibus plantas conculcent, & sata læta
 Diripiant Neque tum, quasi sint tuta omnia,
 cessa.

Sed magis invigila, segetemq; invise frequenter.
 Quippe alii invadunt culta in plantaria fures,
 Quos arcere ullis frustra conabere septis.
 Vulgo adnascuntur passimque per ampla lacertæ (b)
 Prædia, lanivomis similes bombycibus, errant,
 Terga croco pictæ minioque, sed acer edendi
 Est illis furor, & numquam sedata libido.
 Frondibus insidunt teneris, noctesque diesque
 Ad prædam incumbunt, penitusque novalia tondent.
 Affer opem. fumo plantas suffire juvabit
 Sulphureo; auxilium non est præstantius ullum.
 Infestam verò quod si nec sulphure gentem
 Viceris, heu! nulla segeti auxiliaberis arte.
 Amolire malum precibus: pius arva sacerdos

K 2

Ritè

- (a) Plantis, quæ interierint, novæ substituendæ.
 (b) Construendæ sepēs.
 (c) Lacertulæ plantis infestæ.

Ritè obeat, recreans Iustrali aspergine frondes,
 Et sacra legitimis percurrens carmina verbis
 Devoveat pestem, totisque eliminet agris

At multo metuenda magis formica colono,
 Formica, arboribus pecus exitiale fativis.

Quippe ea Brasiliis late dominatur in arvis
 Pestis, humum effodiens in subterranea tecta;
 Unde frequens se se effundit gens nata rapinis,
 Agrestesque expilat opes, atque omnia vastat.
 Atque hic miranda innumeræ primordia gentis
 Expediam paucis, rerumque arcana recludam (b).

Aligeræ, similes vesparum, sæpe profunda
 (c) Tellure emergunt formicæ, utrumque ferentes
 Prole gravem, turpi nituntur ad aera motu
 Alarum; sed continuò [nam sarcina pleni
 Ipsa uteri ad terram trahit, ac descendere cogit
 Invitas] recidunt, & humi, quò quamq; tulit fors,

Hic:

(a) Formicæ.

(b) Formicarum genesis.

(c) In Brasiliæ mirandis illud reponendum est, quod in quovis formicarum latibulo inter innumerabiles & formæ, & molis vulgaris formicas non paucæ reperiantur alatae, & multo aliis grandiores, sive omnibus, cum ad certam ætatem perveniunt, sive quibusdam tantum id concedat natura, ut facis inter apes.

Hic illic temerè insistant, spoliantur & alis
 Ultro deciduis. Ubi substitit ergo, futuro
 Optat quæque locum regno, leviterque cavata
 Telluris facie, modicas sibi construit ædes
 Hic parit, hic & alit natos; hic degitur ætas
 Prima, suo donec jam robore firma juvenus
 Propagare genus, molirique oppida possit
 Tunc coeunt unum in populum, atque inmania
 regna (a)

Subter humum condunt, & magnas urbibus urbes
 Adjiciunt, domibusque domos; miro ordine cellas
 Distinguunt, fora complanant, flexusque, via-
 rumque

Ambages sternunt penetralia in intima cæcas.
 Nulla quies intus, nulla otia; maxima cuique
 Cura penum struere, & provisâ reponere cuncta
 In medium: idcirco excursus in rura frequentes
 Exercent, crebrisq; infestant arva rapinis (b).
 Præcipuè teneras *Mandivæ* carpere frondes (c)
 Pubescentis amant: nigrum ordine cursitat agmen,
 Et fata compilat: pars insidet ardua ramis,

Et

- (a) Subterranea formicarum regna.
 (b) Earumdem latrocinia.
 (c) *Mandivæ* compilatio.

Et virides aggressa comas concidit, & omnem
 Confertit tractum, & loca latè stragibus implet.
 Turmatim pars repit humi, dejectaq; parvis
 Segmina forcipibus tentat: quæsitâ, ferendo
 Quæ defunt oneri, vires industria supplet:
 Vi multa obnixæ, attollunt fragmenta tenaces
 Intra forficulas: momentis ilicet æquis
 Librantes, illa in partem moderantur utramque
 Ad statices legem. Videt hæc, iraque colonus
 Nequicquam infrendet; dumque ipse in pectore
 versat

Vindictam, segetis populatrix turba virentis
 Sub furtis it læta suis, atque agmine longo
 Fert spolia alta domum, cellisque recondit avitis.

Interea viridem exiit *Mandiva* decorem (a)
 Ramos nuda omnes, & tristi squallida trunco.
 Unde ingens damnum segeti: nam protinus ipsis,
 Quas alere in primis opus est, radicibus humor
 Eripitur: nempe ut reparent arbuta nitorem,
 Amissumq; decus, totas in frondea vires (b)
 Ornamenta vocant, succusque absumitur omnis

In

(a) Vectura.

(b) *Mandiva* a formicis spoliatae facies.

(c) Novæ frondes cum magno radicum detrimento.

In vanam pompæ speciem, externumq; decorem.

Disce igitur vel marte palam, vel perdere
fures

Insidiis, animo retinens, quæ multa docebunt (a).

Experti agricolæ. Pars hostem vindice ferro,

Flammisq; insequitur: nimirum claustra ligone

(b) Convellunt, cæcosque cavos, & funditus
omnes

Perrumpunt cameras. Intus secreta domorum

Apparent referata: hic fractis horrea testis,

Plena latrocinii; illic cunabula prolis,

Cuncta patent: trepidæ huc illuc, sursum atque
deorsum

Concurfant matres; fervet regnum omne tumultu.

Tum verò expediunt flammis undantia aëna,

Et super invertunt: it largo flumine torrens

Fumidus, & populum fugitantem ac multa timentem

Obruit illabens, & funere mergit acerbo

Quin etiam face res agitur, turbamq; fugacem

In medio cursu stipulis crepitantibus urunt

Id moneo in primis, iterumq; iterumq; monebo,

Ne

(a) Modi varii formicas insectandi

(b) Dirutis subterraneis recessibus enecantur formicæ aqua bul-
liente, vel incensis stipulis.

(a) Ne fundatrices regnorum [namque per ædes
 Effractas multæ errabunt] volitare sinantur,
 Elabique fuga ; nam siqua excessit in auras
 Remigio alarum, flammisq; erepta refugit,
 Illa erit, illa novæ gentis fatalis origo,
 Unde tuos olim compilent agmina campos.

[b] Pars gentem invisam fraude occupat, & pre-
 mit arte.

Ac velut ante urbem cum castra inimica locantur,
 Atque arcem oppugnant, arcano tramite tellus
 Suffoditur, fætisque nitrato pulvere fossis
 Mænia quassa ruunt, oriturque miserrima clades;
 Non secus ante ipsas alta tellure repostas
 Formicarum ædes aptatur machina, gentis
 Inventa exitio, tubus argillaceus, ante [b]
 Tabaci foliis, & olenti sulphure fartus.
 Partem unam ostiolo committunt ; altera prunas
 Pars extrema capit ; parvis tum follibus ignem
 Sollicitant Cæcas penetrat se fumus in ædes,
 Atque omnes subit ambages, cameraq; per omnes
 Commeat, involvens atra caligine turbam

Con-

(a) Suffocandæ in primis formicæ alatae, regnorum funda-
 trices.

(b) Secundus modus fumo ex tabbaci foliis & sulphure.

Concurfantem hùc atque illuc, & pectore anhelò
 Linquentem dulces animas in vortice denso
 Sulphuræ nebulæ; atque viis ne evadere possint
 Occultis, omnem tractum & loca proxima circum
 Mittitur inspector, qui rite observet, an ulla
 Sint spiracula, quibus tectorum pervius usus
 Det fumo egressum; tum verò cespite rimam,
 Siqua erit, obducat, cunctosque obturet hiatus
 Ergo nec effugium captis, nec jam via fumo
 Ulla patet, totamque haurit res publica pestem.

Haud tamen hac gentem penitùs delere rapacem
 Arte datum: namque (ut multos tecta illa viarum
 Intus habent flexus, cæcisque ambagibus arces
 Sepositas) nec fumus, odor nec sulphuris acer
 Omnia pervadit: quare illuc plurima capti
 Pars migrat populi, & notis se condit asyilis.
 Prædaces igitur consultius egit in hostes,
 Particulam quisquis rivo subduxit eunti [a],
 Cogens obliquo prædonum in tecta canali
 Currere: qua fit iter, delabitur unda, novisque
 Ductibus ostiolum subit angustata malignum
 Paulatim obscuræ latebræ, abstrusique recessus

L

Ac-

(a) Tertius modus. Aqua per canaliculum in subterraneos recessus derivata.

Accipiunt inimicum imbrem : tum gurgite inun-
dant

Omnia : spes victis jam nulla salutis, & omne
Dat genus invisum pœnas ultricibus undis.

Sunt, quibus indecoris placeat turpissima pacis
Conditio : nam, ne cultos formica per agros
Prædam agat, objiciunt latebrarum limine in ipso
Deciduas frondes, atque ultro pabula ponunt.
Utere, quo mavis, pacto; modo viribus obstes
Omnibus, & segetem indomito tuearis ab hoste.

Nunc aliis quoque te curis intendere oportet.
Nascentes herbas, injussaque germina campi
(a) Sarculus assidue carpat : ni feceris, alte
Silvescet neglecta seges, lateque tenebunt
Arva nothi frutices, herbarumque improba passim
Farrago plantas ita vincet, & opprimet umbra,
Ut superas ægrè capite eluctentur in auras.
Nam quanto est glebæ felicior ubere, tanto
Plura tibi tellus sponte innascentia fundit
Virgulta : ergo iterum atque iterum farrire me-
mento,
Donec tutetur plantaria firmior ætas,

Et

(a) Runcanda ter quaterque *Mandiva*.

Et seges adnatis surgat procerior herbis .

Maturæ tandem ætatem cognoscere justam (a)
 Si radicis amas, haud quidquam ponere certi
 Audemus : plantæ speciemque, ipsamque locorum
 Naturam agricolæ observent, usuque magistro
 Omnia condiscant : hac serius, ocyus illa
 Radices veniunt tellure, ut quæque senectæ
 Vel torpet vitio, vel pollet flore juventæ.
Mandibumana, notat dubius quam in cortice
 candor,

Præcox ante alias, habili radice colono
 Subvenit, & Cereri inservit semestris : at illi
 Annua fac mora sit, (victus nisi cogat egestas)
 Nam vires habet illa suas, ubi perficit annum,
 Proventuque moram haud longam felice rependit.
 Non ita festinant reliquæ, nec idonea radix
 Proveniet ; nisi cunctando solidescat, humoque
 Nutrice, ut minimum, tibi sesqui adolescat in
 annum :

Bima quidem ubertim curis respondet agrestum.
 Trima venit multo uberior, tantamque profundit
 Vim Cereris, quantam possint optare coloni

L 2

At

(a) Radicum maturitas & tempestivitas.

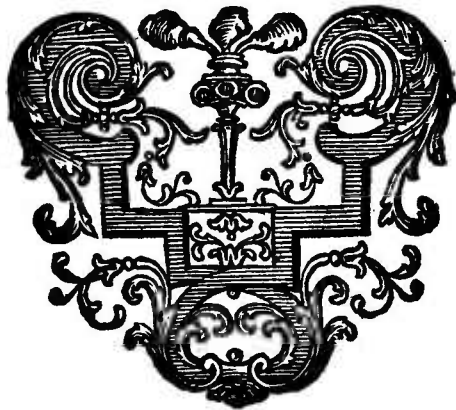
At magnæ tibi sit curæ, ne ferius æquo
 Avellas ab humo radices: multa senectus
 Scilicet his nocet: annosæ nec jam sua virtus,
 Nec suus est *Maniocæ* habitus, sed plurimus intus,
 Qui nihil ad Cererem conducit, inutilis humor
 Hoc metuens segetem observa, stirpesque legendi
 Inde opportunum certo disce omine tempus.
 Sponte ubi deciduis se frondibus exuit arbor,
 Insta operi prius, incipiat quam trudere gemmas,
 Et frondere comis seges importuna renatis.
 Sin minus, ut vanum foliorum instauret honorem
 Arbor anus, jam non mater, sed dira noverca
 Humorem in frondes omnem derivat inanes,
 Stirpibus ereptum Mitte ergo, ubi sponte ca-
 ducis
 Illa monet foliis, alacres per prædia servos,
 Qui segetem invadant, & cum radicibus una
 [a] Convellant frutices. Tunc pars ramalia cogat
 In fasces, nemorumque ligata reponat ad umbram,
 Nec non venturæ sationi accommoda fervet.
 Pars verò trunco stirpes abscindat ab imo;
 In corbes alii imponant; plenosque canistros.

Sub-

(a) Radicum collectio.

Subveſtent alii, & teſtis cerealibus abſtant,
 Omnis ubi conſtat Cereri proviſa ſupellex (a)
 Radulaque, cupæque, & præla, & virgea cola,
 Et quidquid tales ars exquiſivit in uſus.

Explicit Liber Primus

De

(a) Officinæ, in quibus ſunt machinæ, & omnia inſtrumenta ad farinam ex radicibus conſiciendam neceſſaria

DE USU VARIO
 RADICIS BRASICÆ
 LIBER SECUNDUS.

Quem teneræ cultum plantæ , quam impen-
 dere curam

Conveniat , donec radix adoleverit intra
 Tellurem , edocui ; varios nunc porsequar usus
 Avulsæ radicis humo . Non molle neque ante
 Tritum , iter aggredimur : sed vestro , Heliconi-
 des , imus

Numine : vos mollire viam atque æquare potestis
 Matrem ubi tellurem radix avulsa reliquit ,
 Continuò radenda operamque manusque requirit
 Sol-

Sollicitas , fibris ne sensim tabe solutis
 Diffluere incipiat ; ueque enim (mollissima succo)
 Incorrupta diu perstat , vitioque resistit .
 Radendi vero ratio non una , nec unus
 Est modus : e cunctis notum magis accipe , & usu
 Vulgatum . Scamno , quod fissum est parte su-
 perna ,

(a) Insuitur rota , radices corrodere edaci
 Ære potens , ut quam vestit deducta per orbem
 Bractea , ceu cribrum , pertusa atque aspera multa
 Scabritie . Capulus duplex , hinc alter & alter
 Hinc , procurrit : stant totidem , de sanguine gentis
 Æthiopum , ad capulos servi , versantque rigentem
 Usque rotam . Interea pueri , innuptæque puellæ
 Tergora diripiunt radicibus : accipit illas
 Jam corio exutas , atque æri porgit edaci
 Villica confidens scamno . Ruit axe voluta
 Radula , comminuitque , objectaque pabula radit .
 Inde scobi fissura viam facit , atque cavata
 Arbor eam , scamno supposita , receptat in alveum
 Deciduum ; donec prælum subitura prematur ,
 Et niveum sudet , quo large imbuta , liquorem .

Mul-

(a) Manualis scobina . Vide Figur. 3.

Multo simplicior reliquis hæc machina; sumptu
 Quam modico pones: alias tamen extudit usus,
 Addere qui primis consuevit multa repertis.

Qua locuples vehit amnis aquas, trabs magna
 tereſque

Tollitur a terra summi ad laquearia tecti;
 Atque rotam tenet ingentem, quam lamina mordax
 Vestiit; in faciem mensæ tabulata rotundæ
 Assurgunt circum, vallantque volubile tignum.
 Ergo præcipitans pinnis illabitur amnis
 Desuper, & multæ versatile robur aquæ vis
 Torquet agens circum, atque intra septa volutat
 Tunc opus, æthiopum serua de gente, ministri
 Urgent, quisque suam confidens pone fenestram,
 (Namque fenestrati mensæ de margine surgunt
 Certa per intervalla breves ex ligno obelſci)
 Perque illos mittunt exutas cortice hiatus
 Radices, celeri quas radula deterit orbe.
 [a] Sunt, qui dentata cogant revolubile lignum
 Ire rota: quatuor stant circum, mole minores,
 Fissis impositæ scamnis, & terga rigentes

M

Ære

(a) Machina aquaria molendino non absimilis. Vide Fig. 4

Ære rotæ : medio vectem producit ab axe
 Quæque suum ; dentesque sui sunt vectibus ipsis
 Extrema in parte Occurrit, dentesque remordet
 Dentibus , interior quæ vertitur, orbita : parvæ
 Inde rotæ motum accipiunt, ac protinus omnes
 Uno eodemque suos describunt tempore gyros.
 Adfunt interea fervi, scabrisque rotarum
 Haud cessant stirpes radendas subdere dorsis.
 Id possunt illi, quorum felicia rura
 Indigenæ recreant fontes, aut advena rivus
 E propiore jugo vicina inductus in arva.
 (b) At si nec perfusa suis sint prædia limphis,
 Nec facilem possis aliunde adducere rivum,
 Porrigat oblongum transversim machina lignum,
 Quod pede bos pigro, vel tardus verset asellus,
 Affra vel impellat pubes annexa lacertis.
 Ex his disce vias alias, quas Dædala nuper
 Mens reperit; neque enim amplecti vacat omnia
 vati.

Unum est, quod curas inopum miseratus agrestum

Ad-

(a) Alia machina plurium rotarum *Maniocam* simul radentium. Vide Fig. 5.

(b) Eiusmodi machinæ, ubi aqua deest, jumentorum, aut boum, aut mancipiorum opera tradantur.

Adjiciam. Si tanta tibi penuria nummi,
 Tamque angusta domi res, ut sis sumptibus impar
 Vel modicis, quos simplicior sibi machina poscit,
 Quære viam ingenio, & quidquid tibi pauper
 agellus

Fuderit, ad tabulam acclinis, cui radula leves (a)
 Parva tegat costas, affricibus attere crebris.
 Textilibus vero ramenta sequacia juncis
 Include; & (quoniam fabricandis invida prælis
 Obstat pauperies) ea juncina texta, deorsum
 Pendula, fac trabe distendat grave pondus ab alta
 Rasuram demum exsuccam torrebis ad ignem
 Versando, & subitum pones in paupere mensa
 Subsidium, quo dira fames sedetur. Agrestes
 Id faciant inopes rerum, quas flagitat usus.
 Illi autem, quibus ante domi provisâ supellex
 Est omnis, servique adfunt operumque magistri,
 (b) Informem Cereris massam sub grandia, textis
 Inclusam juncis, immittunt præla: tigillum
 Transversum impellunt juvenes, & pectore toto,
 Tota vi laterum bis terque quaterque fatigant

I 2

Im-

(a) Scobina pauperis.

(v) Humida rasura prælis subjicitur ac premitur.

Immanem trochleam, spirisque gementibus instant.
 En tibi juncturis, plenos dum stridula qualos
 Præla premunt, niveus liquor effluit undiq; rivis;
 (a) Quem, subtus porrecta, utero capit arbor adefo.
 Fac procul hinc habeas armenta, omnemque vo-
 lucrum

Altium gentem, positos neque tangere succos
 Permittas; namque illa quidem niveoque colore
 (b) Innataque trahit pecudes dulcedine captas
 Potio; mortiferum tamen insidiosa venenum
 Continet; & fibris ubi pestem hausere, furore
 Huc illuc actæ pecudes per prata feruntur,
 Et gyros agitant crebros [præludia mortis;]
 Gliscentique malo nisi protinus ipse mederi
 Institeris, cernes decursis plurima in arvis
 Fûnera: quare, cum vel equus, vel bucula simplex,
 Immundive fues succo [ut sæpe evenit] hausto
 Largiter, incipient totis decurrere campis,
 Affer opem; neque difficilis medicina paratu est.
 (c) Quæ succo nocuit radix, feret ipsa salutem.

Jam.

(a) Liquor elicited in cavatam arborem subter præla por-
 rectam excipitur.

(b) Liquor hic dulcis, sed venenosus.

(c) Ratio medendi animalibus, quæ liquorem potarunt.

Jam prælo domita elicitoque innoxia succo.
 Accipe rasuræ quantum comprehendere pugno
 Dextra potest, escamque pecus fac ut ægra salubrem
 Glutiat, invitam cogens diducere malas.
 Continudè, in stomachum simul ac demittitur imum
 Offa bibax, in se revocat, ceu spongia, totum,
 Viscera qui tristi vitabat peste, liquorem
 Inde iterum pecudem compelles pandere rictus,
 Et liquidi, a dulci expressum quod arundine,
 mellis
 Infundes pateram; cuius virtute cieri
 Incipiat stomachus, vomituque salubriter angi;
 Imbibitum donec trahat eiectata venenum
 Offa ipsa, in stomachum nuper demissa, suusque
 Ægris reddatur vigor artubus, atque priores
 Paulatim vires animans infirma resumat.
 Quod medicas si forte manus animalia succo
 Ebria mortifero effugient, & morte per agros
 Occumbent, omni abjecta formidine, mensis [a]
 Extinctas adhibe pecudes: non dira veneni

Vis.

(a) Pecudum eo veneno extinctarum caro haud nocet: ca-
 valcentibus.

Vis adeo est, ut se ulterius diffundat, & ullam
Præterea pecudis contagem in carne relinquat.

Ne vero passim epoto pecuaria succo
Intereant, sint arboreis fac opercula cupis,
Queis humor lateat, dum fundo sessitet, atque
[a] Multimodos Cereris cremor addensetur in
usus.

Tum labro cautè inverso, ne forte sequatur
Subsidens pollis, niveum defunde liquorem;
Quem neque projicias in humum, quasi nullius usus
Esse queat; namque immittem deponere morem
Si doceas, insons evadet, & utilis idem.

[b] Illum ergo capiat vas fictile; Mulciber inde
Castiget, donec concrescat; flamma veneni
Sic vires domitat, vitium sic excoquit omne,
Ut nihil ex prisco ingenio sit deinde relictum,
Præterquam sapor egregius, multumque palato
Arridens Varios nunc accipe pollinis usus.

(c) In fundo quidquid, defuso humore, refedit,

Ad

(a) Hujus liquoris sedimen, nempe *Maniocæ* flos, valde
utile.

(b) Idem liquor ad ignem addensatus venenum ammittit
& optimum habet saporem.

(c) *Maniocæ* cremor, vulgo *Tapioca* dictus quomodo cu-
randus?

Ad solem sudumque loco curetur aprico ,
 Perque dies aliquot , vivo de flumine sumptis ,
 Purgetur limphis , iterumque iterumque lavetur ,
 Donec candorem adsciscat , sithonia qualem
 Nix habet : inde domi bene multis utile rebus [a]
 Servandum : hanc etenim partem radice & ipse
 Commendat color excellens , & plurima virtus .
 (b) In primis potis est tristes depellere morbos .
 Seu fluxu infesto pectus gravis afficit humor ,
 Seu febris assiduæ paulatim est flamma medullas ;
 Ægroti hoc capiant pulmenta ex pulvere : pestem
 Illa domant , ægris sensim medicantia fibris
 Brasiliensis utinam in Latium veheretur ab oris
 Tam præfens medicina ! Utinam tibi , maxima
 Roma ,
 Copia cui tanta est rerum , quibus usus , opusq; est,
 Afforet hoc quoque præsidii , quo plurima , credo,
 Morborum monstra obrueres , quæ vincere nulla
 Arte tui possunt , notisque Machaones herbis .
 Vos autem , o Socii , communi turbine mecum

Abre-

- (a) Ad multas res utilis.
 (b) In primis medicandi vi pollet.

Abrepti, ac dominam tam longa per æquora in
 urbem
 Adveſti, peregrina premunt quos ſidera, cælumq;
 Inſuetum exagitat morbis, & funere crebro,
 Vos minus opprimeret, nec tantos ſtragis acervos
 Ederet, inſano exultans Libitina furore,
 Copia ſi medici vobis hic pulveris eſſet,
 Nam, niſi me fallo, foret ille potentior omni
 Pæoniæ ſucco, atque ſalutiferæ panaceæ.

Verum audi, quæ præterea ſit pollinis huius
 [a] Utilitas: illum piſtrix pagana ſubactum
 In varias properat formando aptare figuras;
 Et nunc in tubulos, nunc parvos fingit in orbes,
 Atque alias, aliasque inducit villica formas.
 Tum verò niveas quadras orbefque capaci
 In pelvi lentum motando durat ad ignem:
 Perfectoſque igni expediens, in cruſta reponit
 Matutina, & heris ſervat, ſeu lacte recenti,
 Sacchara cui pugno fuerint prius addita pleno,
 Sive Americano malint intingere ſucco.

[b] Sed cave abutaris præſtanti pollinis albo,

At.

(a) Alii uſus.

(b) Abuſus.

Atque illo, quasi cerussæ medicamine, demens
 Inficias vultum, ut faciunt pleræque (pudendum
 Proh morem!) hoc tegit indecores anus improba
 fulcos,

Rugarumque vias: hoc Thestilis ora manusque
 Imbuit, ante cutem sole infuscata maligno,
 Mentitoque procis imponit callida vultu,
 Et cogit miseros (indignum!) flere Menalcas.
 Quid, quod & intonsi juvenes comptæque puellæ
 Fucandis adhibent pollen Cereale capillis,
 Præque illo Cyprii contemnunt pulveris usum?
 Nos vero has hominum curas mittamus inanes,
 Et, quæ instant, Cereris pensa interrupta se-
 quamur

Expressus postquam prælis torquentibus omnis
 Humor erit, raris sit curæ incernere cribris
 (a) Rasuram: pecori, cristatarumque volucrum
 Objicies furfur, gratissima pabula, genti.
 Deciderit vero quæ selectissima moto
 Pars incerniculo, in pelves mittatur ahenas,
 (Fistilibus supple, si desit ahena supellex)
 Quas superimpones altis fornacibus, igne
 Supposito: interea famulæ Cererisque ministræ

N Cre-

(a) Esculentæ farinæ conficiendæ ratio.

Crebro agitant, fundoque cient fumantis aheni,
 Rasuram: cui nulla quies, mora nulla labori;
 Ne forte in crustas coeant ramenta, vel ignem
 Immodicum accipiant penitusque ambusta nigrescant.
 Haud cessant igitur, donec jam torrida justo
 Igne Ceres, granisque adeò digesta minutis
 In mensam, vel fistilibus congesta, feratur,
 Vel variè pictis minio atque croco calathistis.

Ecce autem [extremo quæ Sinæ Oriente la-
 borant

Argilla ex nivea, minioque auroque liquentes]
 Fistilia important, calidoque undantia jure
 Apponunt famuli mensis: accumbitur, & jam
 Convivæ se se accingunt, Cereremque recentem
 (a) In jus coniectam subigunt, instarque polentæ
 Dilutam pro pane adhibent; quo, lance repostam
 Vel bubulam vel edunt pisces: at cætera, siqua
 Inde supervenient, obsonia simplice sumunt
 Cum scobe congestæ Ceteris Verum inter edendum
 Attentè invigila, cum mensæ accumbis honestæ
 Conviva, ut Cereris tractes dexterrimus arma.
 Turpe & inurbanum est vel summis tangere labris,
 Quo

(a) Ea farina fervente bubulæ vel piscium jure diluitur, &
 sic diluta pro pane adhibetur.

Quo capta in buccam injicitur rasura, metallum.
 Namque omnis lance ex una calathove corona
 Rasuram capit: hinc si quis cochleare momordit,
 Et rursus in Cererem communem immisit, id omnes
 Execrantur, & incipiunt avertere vultus,
 Atque indignari, & pollutam horrescere mensam.
 (a) Ergo scobem acceptam cochleari libret, & inde
 Jactet in os vi certa manus, legemq; modumq;
 Sic norit servare, ut nec longe erret ab ore
 (Ne Cererem spargat, cœtu ridente) nec ori
 Vicinum nimis accedat Cereale metallum.
 Si tamen accedet, labiumque attinget, (ut usu
 Sæpe venit) prius in calathum ne immittere pergas,
 Quam semel atque iterum tergas, mappaque repurges.
 [b] Sordidam & agreste est rasuram apprehendere
 pugno,
 Et jacere in buccam, ut fuerunt Indi Æthiopesq;
 Quisquiliæque urbis reliquæ, & faex infima vulgi.
 Quamquam etiam sua dexteritas, suus est lepor illis;
 Quippe tribus Cererem capiunt, & in ora prehensam
 Conjiciunt digitis: neq; tangunt labra, nec ulla
 Mica perit scobis injectæ, quamquam eminus illam

N 2

Im-

- (a) Siccam farinam edendi modus.
 (b) Rusticus farinam edendi modus.

Impete mota manus, jactuq; celerrima mittit.

Hoc pacto Æthiopes Indique, ignobile vulgus,
 Radice in Cererem obtrita vescuntur: at esu
 Sordidior multo est potus, cui turpiter ipsi
 Indulgent: radicem etenim seponere partem (a),
 Ac Cereri abripere, & Bacchi convertere in usus
 Consuevere: Indos præsertim hæc dira bibendi
 Incessit rabies, & ad ipsos sera nepotes
 A gentis fluxit majoribus. Horrida visu,
 Olfactuque cano: vos sacro in vertice Pindi,
 Aonides Divæ, beneolentes carpite frondes,
 Et purgate auras, & tristem vincite pestem,
 Deficiat ne vatem animus tetrum inter odorem
 (b) Radices igitur (namque omnis cura laborque
 Unis defertur vetulis) tellure recenter
 Avulsas anus informis, multumque Celænus
 Harpyæ fini lis grandem demittit in ollam,
 Donec eas domitet subjecto Mulciber igne.
 Inde aliæ, cultuque pares annisque ministræ,
 Monstra horrenda, quibus caries in corpore toto,

Et

(a) Vino ex Brasiliæ radice confecto valde sunt dediti æthiopes; Indi vero Brasilienses multo magis, a quibus & repertum fuit.

(b) Immunda ejus vini conficiendi ratio.

Et dira illuvies, astantes dolia circum
 Fictilia, ore secant, penitus jam dentibus orbo,
 Frustratim stirpes; & frustra immixta salivis
 Immundis regerunt in terrea vasa; cadofque
 Jam plenos tuguri secreta in parte reponunt,
 Dum liquot incipiat clausis fervere diotis
 Spumeus, & fauces graveolenti pungere acore.
 Atque hoc nectar erat, quo non jucundius ullum
 Brasiliae populis: hoc scilicet ibat in orbem,
 (a) Hoc inter fremitus, atque horribicos ululatus
 Largiter effusum hauribant, cum publica pagus
 Festa dabat. Sed nusquam alibi solemnior usus,
 Vis major nusquam, atque immundi copia Bacchi,
 Quam circo in magno, quoties de more trium-
 phum
 Dux ageret patrio, & maetato pasceret hoste
 Excitam ad pompæ spectacula barbara turbam
 Namque id moris erat genti, sancteque receptum,
 (b) Ut bello captos magnis clamoribus hostes
 Ad pagum traherent, manibus post terga revinctis,

At-

- (a) Immodicus ejus usus apud barbaros Brasilienses.
 (b) Capti hostis, ante saginati, in circo occidendi ritus,
 & ceremoniae.

Atque faginandos mandarent matribus, ævo
 Provestis. Illæ inclusos in carcere tetro
 Nutribant, in hara veluti cum villicæ pascit,
 Procuratque suem siliquis & furfure, donec
 Pinguescat: vasto qui postquam est corpore, &
 imum

Ventris aqualiculum trahit ægre, abdomine tardus,
 Tum demum fuso ponit cum sanguine vitam.
 Illa operi se se accingit, glabratq; secatque,
 Atque veru partem figit torretque recentem:
 At costas sale conditas, & cum pede pernam
 Provida seponit, totumque reservat in annum:
 Haud aliter vetulæ morti devota futuræ
 Quæsitis epulis miserorum corpora curant
 Quæ simul atque adipata satis, mensisque nefandis
 Aptæ vident, vinum accurant; fævetque pudendi
 Bacchi opus: inde dies pompæ condicitur: adsunt
 Pennigeri proceres, & nudum corpora vulgus.
 Quaque ingens, pagum ante ipsum, patet area,
 circum
 Denfantur, viridique super confiditur herba.
 (a) Interea infelix e carcere victima prodit,

Cin-

(a) Captivi hostis ad circum euntis apparatus.

Cincta latus fune oblongo: comitantur euntem
 Hinc atque hinc juvenes, funem in diversa tra-
 hentes,

Ne tentare fugam, aut alio divirtere possit.

(a) Pone sequuntur anus, Baccharum more furentum,

[b] Nudæ atq; argilla depictæ membra rubenti,

[c] Horridaque obscœnis gestantes cingula mammis,

Queis occisorum pendent longo ordine dentes,

Turpe ministerii stemma, atq;e inŭgne nefandi.

Ipsæ & Tartarea fundentes carmina voce,

Et luteas pelves, quibus exta atrumque cruorem

Mox capient, baculis pulsantes, orgia ducunt,

Atque incompósitos tortæ dant corpore saltus.

Substitit in medio miseranda ubi victima circo,

Arboris ad truncum duris religata catenis,

[d] Ipse [olim bello victor, captoque superbus

Hoste] manu clavam gestans, pennisque decorus

Dux

(a) Vetulae vini, & infandi convivii ministrae.

(b) Barbari Brasilienses nudi penitus incedant, & quadam rubri coloris creta, venustatis gratia, toto corpore virgati.

(c) Vetularum insigne baltheus, ex quo pendent eorum dentes, quos ipsæ saginarunt, & quorum carnes ad infanda convivia coxerunt.

(d) Gloria occidendi hostem saginatum ei Duci debetur, qui eum captivum duxerat.

Dux medium, magna Procerum stipante caterva,
 Infert se fastu insigni, & resupinus arenam
 Ingreditur, qualisque alas pavo explicat, & ter
 Se rotat in gyrum ac multum sibi plaudit eunti;
 Talis it atque redit, cristataq; tempora quassans,
 Circuitu magno ter lustrat barbarus hostem;
 Terque ictum minitans, ter parcit, & avius errat,
 Atque huc atque illuc fertur, plausumque theatro
 Quæritat, & placet ipse sibi, gradienſque trium-
 phat.

Inde ferox alios aliosque redintegrat orbés,
 Et modo crura ferit, modo brachia percutit, atq;
 Consulto, producere amans crudelia circi
 Gaudia, fatalem differt sæviffimus ictum.
 Tum demum irarum totas effundit habenas,
 Atque animis se se ſtimulans ingentibus heros
 Irruit, arreſtamque furens in tempora clavam
 Congeminat: mixto ſanguis rigat ora cerebro;
 Circumfuſæ ululant turbæ, plauſuque frementes,
 Victorem horrendo tollunt ad ſidera cantu.
 Ecce autem [ut corvi ſiquam videre jacentem
 In campo pecudem, crocitantés agmine nigro
 Involitant, roſtrisq; petunt, & viſcera nudant,)

Accur-

Accurrunt vetulæ, rapiuntque exsanguè cadaver,
Atque in frustra secant; quæ, magno imposta le-
beti,

Supposito pars igne coquunt; pars dolia vini
Sordida Brasiliçi promunt: tum denique mensas
[a] Infandis onerant epulis; fusique per herbam
Convivæ elixo [naturæ dedecus!] hoste
Vescuntur; cyathisque immanibus ordine Bacchus
Ducitur: interea clamoribus aëther,
Quos ciet horricos inter carchesia pagus

Hoc genti fuit ingenium moresque, priusquam
Pulsa superstitio nigro caput abderet Orco.
At Christo lustrata, sacrisque imbuta Latinis
Quæ pars cunque fuit, quamquam ejuravit avitâ
Barbariem ritus, vescendique hostibus usu
Horrendo abstinuit crudelique; haud tamen omnes
Dedidicit penitus mores; ardorque bibendi [b]
Perstat adhuc idem: seu paganalia fiant [c]
Publica, seu ducat taedas nova sponsa maritas;

O

Sive

- (*) Execranda convivia & comotationes.
(b) Multum etiam indulgent vino Brasiliçi Indi Chri-
stiani.
(c) Crebrae comotationes, & barbari cantus non solum
publicis paganalibus, sed festis etiam privatis.

Sive domus quidquam celebret privata, lagenis
 Bacchus adest large effusus, cantusque sequuntur
 Absurdi: nempe ut veterem per stagna querelam
 Ingeminant ranæ, gens importuna quieti,
 Sic inter cyathos Indi, sic ante diotas
 Noctes atque dies recinunt, ducuntque choreas
 Barbarico more: (a) interea labor omnis, & omnis
 Arvorum cultus late filet, armaque cessant
 Rustica; & inde famës atque ultima prodit egestas.
 [b] Paupertas hæud tanta illis heroibus olim,
 Horrida qui Nilum ad magnum deserta colebant
 Abstracti a curis hominum, rebusque profanis,
 Quantam Indis innata patit soccordia, mensq;
 Desidia torpens, penitusque improvida rerum.
 Stramineas habitant casulas: hic pensilis extat,
 Vili ex gossipio textum miserabile, lectus
 Ornatus vero insignes atque ampla supellex
 Lunata cum falce ligo, ferrumque bipenne;
 Vas Cereris modicum, immanis Bacchi amphora;
 & ingens
 Potando patera; in partes, quam sufficit illis.

Fissa.

(a) Indorum desidia.

(b) Summa eorundem paupertas.

Fissa duas, tales quæ sita eueurbita in usus:

Sed nos, incæpto defunt quæ pauca, canamus
 Extremumque super vesca radice laborem
 Tentemus. Juncos inter qua immota palustres
 Limpha jacet, stagnantis aquæ demergit in ulva
 (a) Villica radices; quas septem solibus humor
 Macerat ignavus, donec cœnosa medullas
 Uligo vitiet, tristique infamet odore.
 Jam prope tabescens & fibris pene solutis
 Extrahitur radix: tum, cortice nuda, prementi
 Subjicitur prælo, donec liquor effluat omnis.
 Inde intra magnos, mortaria Brasila, truncos
 Pistillis illam tundunt immanibus: ævo
 Florentes bini juvenes, binæve puellæ
 Singula compositi stant ad mortaria, opusque
 Callosis urgent manibus, largoque madentes
 Sudore, ad numerum multa vi brachia tollunt,
 Alternantque ictus: sonitu tremit, ac gemit omnis
 Angulus, & late circum loca verberare plangunt.
 Pistillis postquam radix evicta sonoris

O 2

Cessit

(a) Alia ratio conficiendi farinam ex radice in paludibus
 macerata.

Cessit, & in partes abiit resoluta minutas,
 Has raro incernunt cribro; tum denique flammis
 Subjectis torrent, Cererisque hinc optima promunt
 Munera. Nunc ego quid memorem, aut qua laude
 cremorem

(a) Extollam, mollita creat quem uligine radix,
 Egregia morbos contra virtute potentem,
 Præsidium vitæ, & superum mirabile donum?
 Radicem haud prælo torquent; sed protinus, ulvæ
 E cænoeductam multoque humore fluentem,
 In sole exponunt, & aperti ad luminis auras
 Asseribus super extendunt, dum ponat odorem,
 Humoremq; omnem: tum pilas tunditur intra
 Roboreas; cribro inde incernitur: excidit albus,
 Qua via fit cribri per parva foramina, pulvis;
 Quem magni facias, multis quippe usibus aptum,
 Seu quis ab infirmo morbos depellere tendat
 Corpore; sive avido malit servire palato.
 Illum aut fistilibus condunt, servantque solutum;
 Aut potius limpha subigunt, teretesque rotundant
 In crustas, (gummam appellant radicis) ad acrem

Quas

(a) Ex radice in aquis paludosis macerata cremor optimus,
 & ad multas res utilis.

Quas solem durant, ac vasis inde recondunt
 Rite insolatas. Ergo, cum postulat usus,
 Depromunt, pilisque terunt ea crusta; cremorque
 Ille quidem tener, affinisque filiginis albæ,
 Pulvere sacchareo mixto, atque recentibus ovis,
 Largiter infuso lacte addensatur ad ignem;
 Pulmenti genus, apponi quod Juppiter ipse
 Optaret sibi, nec succum præponeret illi,
 Divinæ succum ambrosiæ. Lactissima natis
 Præfertim, quos depellunt a lacte, parentes
 Nutricesque parant hinc pulmentaria, victus
 Dulce rudimentum; atque illa dulcedine captus
 Paulatim desiderium deponit, & ipsas,
 Supplementi avidus, jam mammas respuit infans.

Vi medica in primis, qua non præsentior ul-
 la (a),

Mira viget gummis: five imbrem sanguinis ore
 Incipias vomere, & tussi vexere febrique,
 Sive absumaris læsis pulmonibus æger,
 Inde tibi auxilium, & facilis medicina petatur.
 Illicet infirmos virtus infusa per artus

Fræ-

(a) Ejus virtus contra morbos, eos præsertim, qui pectus afficiunt.

Frænabitque mali cursum, pestemque fugabit.

[a] Sensi egomet, gummis quid præsentissima
posset,

Quidque opis afferret vitiatis optima fibris.

Est in secessu longo sinus; intus ad undam

Surgit, planitie in magna lateque patenti

(b) Urbs formosa, potens opibus, tutissima portu;

Namque, ipso introitu, dorsis immanibus altæ

Hinc atque hinc extant rupes, geminique minantur

In cælum scopuli; quorum qui vertice supra est (c),

Sacchaream referens & forma & nomine metam,

Quæsita ostentat cupidis procul ostia nautis.

Ast urbi nomen factum de nomine clari

Marte Ducis, qui pro Christo confossa sagittis

Membra ferens, pulchra emeruit per vulnera pal-
mam.

Prærupto impositæ monti tibi, Cantaber Heros,

Stant ædes, humilemque adspiciunt desuper urbem.

Hic Sophiæ studiis juvenili ardore vacabam,

Cum

(a) Ipsi auctori quondam graviter aegrotanti cognita & perspecta.

(b) Sebastianopolis, alio nomine *Fluvius Januarius*.

(c) Scopulus omnium altissimus in ostio Sebastianopolis
Meta Saccharea dictus.

Cum pallor vultu insolitus, membrisque suprema
 Infedit macies; accesserat aspera tussis,
 Paulatimque febris carpebat lenta medullas.
 Nil mihi Paeonii latices, herbæque potentes
 Profuerunt, vicitque malum præscripta medentum
 Omnia: deposito jam multi triste canebant
 Funus & instantem, jamque ipso in limine mortem.

Villa fuit, non arbe procul, juxta æquoris
 oram,

Affurgens molli clivo, lætissima sedes, -
 Quo se Ignatiadæ juvenes conferre solebant,
 Atque statis animos vacui instaurare diebus,
 Palladiæ fessos curis studioque palestræ.
 Huc feror: hic jubeor tandem, fors siqua tulisset,
 Tentare auxilium, atque aliquam sperare salutem
 Tunc mihi nescio quis, jamdudum expertus & ipse
 Miram gummis opem medicæ, viresque potentes,
 Hortator fuit, ut facili medicamine vitæ
 Consulerem; edixitque modum, monstravit & usum.
 Mane igitur crustam attritam, cum lacte recenti,
 Sacchari arundinei cum flore, tribusque vitellis
 Versabat puer exigua mihi doctus in olla.
 Ad tenuem sensim, donec concreceret, ignem.

Interea e stratis, cum jam lux alma fenestram
 Collustrans, tenui radio conclave feriret,
 Surgebam, medicæque explebar nectare pultis.

Hujus ope, ac villæ hospitio cœloque benigno
 Paulatim tussis febrisque evicta remisit.

Nam demum manifesta fides; patuitque salubris
 Viz gummi virtusque potens: mihi namque sereno
 Ore palam se se, claraque in luce videndam
 Exhibuit formosa Salus, quam mille sequutæ
 Lætitiæ, roseis redimitæ tempora fertis,
 Hinc atque hinc lateri hærebant, Roburque Vi-
 gorque

Atque Valetudo ridenti strenua vultu.

Salve, o Diva potens, salve o suavissima rerum:
 Ut te post longa invisi fastidia morbi

Accipio lætus! ridere en cuncta repente

Adventu mihi visa tuo: dolor omnis, & omnis
 Mœror abit, læta succedunt gaudia fronte.

Sis felix mihi, sisque comes fida, & bona mecum
 Semper eas, neq; te casus mihi subtrahat ullus.

Sic fatus curas, atque intermissa refumo

Arma, & Palladiæ reddo me lætus arenæ.

Ac rursum colles , dilectæque otia villæ
 Cum fociis repeto , & vacuis in rure diebus
 Mentem instauramus redituram ad pensa Minervæ:
 Hic exercemus consuetis corpora ludis .
 (a) Pars agitare solo sphæras , tornatile buxum ;
 Et modo radere humum , modo ferre per aera
 plagam ,
 Et petere oppositam clamoso pyramidem ictu .
 [b] Pars intra tecta , oblongæ super æquore mensæ,
 Et tudite & tereti certamen inire elephanto .
 Per gelidas alii valles , & amoena vireta
 Captare æstivas auras , zephyrosque salubres .
 Heu valles ! umbra valles & frigore dulces !
 Heu pulcri colles ! heu villæ rura beatæ !
 Vos ego longinquis adeo regionibus absens
 Suspiro , ac memori percurro mente : supremum
 Hunc miseri gemitum accipite , æternumq; valete .

Explicit Liber Secundus .

P

De

- (a) Metæ Ludus .
 (b) Ludus tudicularis .

DE CURA BOUM
IN BRASILIA

LIBER UNICUS.

Rurfus, nescio qua ruris dulcedine captus
Arva peto, agrestesque iterum tractare labores
Accingor. Cererem tenui deduximus ante
Carmine Brasilicam; nunc informare bubulcos.
Fert animus. (a) Dicendum igitur quænam optima
bobus.

P 2.

Pascua.

(a) Propositio.

Pascua ; bucolicis quæ cura gerenda ministris,
 Et quæ pascendi ratio ; quæ denique pestes
 Armentum infestent , & qua ratione domandæ
 At cujus nunc auspiciis & numine malim
 Incipere ? ille quidem nostræ haud regat orsa Ca-
 moenæ ,

Quem fama est quondam Admeti pavisse juvencos
 Amphrysi magni ad ripam , formosus Apollo .
 [a] Tu mihi , tu Phæbo longe formosior ipso ,
 Vel cum Delon adit maternam , & per juga Pindi
 Incedit molli redimitus tempora lauro ,
 Adsis , magne puer , spes o suavissima gentis
 Lusiadum , flexo quem jam nunc poplite adorat
 Brasilia , atque arcum Domino pennisque decoram
 Versicoloratis demittit cernua frontem ,
 Adsis o ! vatemque oculis , vultuq; benigno
 Respice moerentem afflictum in luctuque jacentem,
 Et jam nunc votis miserorum assuesce vocari .
 Talibus auspiciis juvat ire , & Brasilia rura
 Inspicere , ac bobus prata opportuna creandis

Opta-

(a) Invocatio Serenissimi Brasiliae principis.

Optare. (a) En, ut se latè diffundit, & agros
 Vasta aperit tellus; quos possessore vacantes
 Quisque sibi capiat prior, atque acquirat inemptos.
 At tu, quicumque es, cui sunt pecuaria cordi,
 Armentoque operam, curamque impendere gestis,
 (Ne sero erroris, si forte incommoda prata
 Nactus eris, te poeniteat) prædisce, quid obsit,
 Quidve juvet, faciatque tuis rationibus, ante
 Tecum multa putans animo, quam pascua fundes.

In primis sint illa urbi vicina frequenti;

(b) Pluris enim multo armentum venibit, ad urbem
 Quod mittes breviora via, cute scilicet ante
 Curata nitidum, nulloque labore viarum
 Infrastrum; imo tuum crebro nummatus in agrum
 Conveniet lanus, qui magno comparet aere,
 Abducatque boves secum, quos deinde macello
 Appendens laceros populo divendat emaci.

(c) At si distat ager, nimiumque recedit ab urbe,

Ar-

(a) Vasta Brasiliæ arva, & ab urbibus remotissima primo
 capienti cedunt; non ita, quae urbibus adjacent, aut locis ha-
 bitatis proxima sunt.

(b) Pascuorum urbi vicinorum utilitates.

(c) Longinquorum incommoda.

Armenti pars magna viæ consumpta labore
 Interit; a recto pars devia tramite, silvis
 Effugium quærit: qui tandem ad moenia pauci
 Perveniunt urbana, boves squallore situque
 Deformes, vili pretio vendentur; & ipse
 Fessus ab urbe domum, vacuus tamen aere redibis.
 (a) Omni ope vicinum fugito, qui moribus asper
 Perpetuam rixis causam, atque alimenta querellis
 Ingerat, infestans pacem jucundaque ruris
 Otia: nam modo legitimos decrescere fines
 Ille tuos facit, avulso, qui dividit arva,
 Limite: subducti modo rivi perfidus agros
 In proprios clam torquet aquas; & mactat, & idem
 Surripit armento ex medio tibi sæpe juvencos,
 Surreptisque notas in tergore bobus inurit
 Atque suos vocat: hinc lites & jurgia, coram
 Judice disceptanda; quibus sua jura crepantes
 Causidici rabulæque tuam prius aere crumenam
 Emungunt, causæ tibi quam victoria cedat.
 Præsertim vero ingeniumq; habitusq; locorum
 Contemplare; ferat quid terra injusta; salubre

Fun.

(a) Malus vicinus vitandus.

Fundat, an infestum gramen, pecoriq; nocentes
Herbas, quæ veniunt sponte infelicibus arvis.

Id quoque curandum, ne pratō graminis una
Sit tantum species (a); nam sicut tædia nobis
Esca eadem semper, quamquam exquisita, faceffit,
Sic pecus assiduo gramen fastidiet usu

Semper idem: varias igitur curemus ut herbas
Prata ferant, diversa boves ut pabula carpant.

(b) Hinc habeant (alioqui autem planissima) colles
Arva suos; molles enim amant conscendere clivos
Armenta, & varias tondere in collibus herbas;
Exiguisque fricant, quas tellus edita vulgo
Offert, arboribus costas; gaudentque jacentes
Despicere in campos alto de colle juvenci,
Lascivoque iterum in valles descendere saltu.

(c) Sint quoque camporum diffusa per æquora
passim

Silvulæ inumbrantes, quò se pecus abdere possit,
Frangat ut æstivos nemora inter frondea soles.

In-

- (a) Habeant pascua diversas graminum species.
(b) Sint plana; sed aliquot habeant parvos colles.
(c) Et frequentes silvulas

(a) Inspice , num campos locuples interfluat
 amnis ,

Qui potum armentis , alimentaue præbeat herbis .

Si nec vicinis e montibus advena rivus ,

Indigenæ nec erunt fontes , quod terra negavit

Difficilis , quære arte vigil , passimque latentem

Et cupidam e latebris prodire ad luminis auras

Venam investiga . Phæbo nascente revifes

(b) Matutinus agros , & sicubi fumida parvam
 Eruetabit humus nebulam , indubitabile limphæ

Indicium latitantis habes : age , Naiada coelo

Ostende , effossoque solo , struataque lacuna

Include , & scatebris armento suffice potum

Perpetuis . Quod si nusquam reperire potestas ,

Atque alta ex terra nativam educere venam ;

Construe piscinam , quò missi e nubibus imbres

Cogantur ; fundum illimi curabis arena

Sternere , vel puris , quos fert maris ora , lapillis ,

Ne mala grex potet lutulentis toxica limphis .

(c) Sint & qui dulci madeant uligine tractus ;
 Namque udæ telluris amant tondere juvenci

Vir-

(a) Fontibus & amnibus abundant .

(b) Indicium aquae latentis .

(c) Sint aliquot tractus uliginosi .

Virgulta, & molles juncos, & vimina lenta,
 Et quotquot vulgo frondes humore creantur
 (a) Sed refides vitabis aquas, ubi rana coaxat;
 Quippe auras vitiant, pecorique infesta, paludes
 Torpentes pingui generant animalia limo,
 Exceptosque imbres in prata jacentia circum
 Effundunt, morbos important, gramina perdunt.
 O! tibi ficcandis lacubus, pigrisque vehendis
 In pontum limphis si fata modumque viamque
 Monstrarent! quæ nunc limus ranæque loquaces
 Regna tenent, quid ni vestita recentibus herbis
 Graminibusque tuos alerent uberrima tauros?
 Res ea difficilis quamvis sit & ardua facta,
 Tu tamen hanc Spartam tenta; labor omnia vincit.
 Pascua nonne vides pulcram prope *Fluminis* ur-
 bem [b],
 Quæ nuper miseri fato amisere coloni,
 Ut pecori læta, atque herbæ foecunda, lacunis (c)
 Exhaustis, vireant? vos, quæ felicia rura
 Alluitis rapido [d] Gandusi flumine, Nymphæ,

Q

Dici-

- (a) Vitanda pascua paludosa.
 (b) *Fluvius Januarius* urbs celebris in Brasilia.
 (c) Celebris alveus fundi Sanctacrufani.
 (d) *Fluvius Gandusius*, cum fundum interluens.

Dicite, quid nuper fuerant hæc arva, palustri
 Cum penitus tegerentur aqua, cœnoque profundo.
 Obsita squallerent: qua fœgnibus arte lacunis.
 In mare vicinum via facta, quibusque repertæ
 Auxiliis terræ, & nova tauris condita regna.

Qui nunc herbescunt tam læto gramine campi,
 Antè nihil nisi limus erant, pigræque paludes.
 Scilicet excelsis torrentes montibus acti,
 Atque vias nacti faciles per plana locorum,
 Stagnabant, quâ parte solum subsiderat: ipse
 Altera causa mali Fluvius; namque imbribus æquo.
 Auctior, & spondas superans, exlegibus undis
 Planitiem camporum humilem condebat, & unum
 Omnia tunc flumen, vel erant tunc omnia pontus.
 Multæ hinc armenti strages, & naufraga passim
 Corpora magna boum: per prata undantia latè.
 Aspiceres pecus infelix deponere dulces
 Partim animas nando, partim ægrè tendere contra.
 Et portum petere, atque aliquam reperire salutem.
 Namque erat una salus, & spes morientibus una,
 Editior terræ (velut isthmus in æquore) tractus,
 Qui mediis extabat aquis, & bobus asilum

Præbebat, donec riparum in claustra regresso
Flumine, paulatim tellus emergeret undis

En via, qua damno occursum Pons faxeus
anni

[a] Impositus, quatuor viva de rupe superflans
Arcubus: admittunt bini arcus, usque reclusi,
Pondus aquæ iustum, cuique alveus ipse ferendo est.
Bini alii nimias, cum res id postulat, undas
Occlusi prohibent, ferratoque obice frænant,
Et Fluvium revocare gradum, atque recedere cogunt.
Utroque a pontis cornu deductus, & ipsas
Propter iens ripas, hinc atque hinc terreus agger,
Magnæ molis opus, longe procurrit, & amnem
Torrentem cohibet, ne succrescentibus undis
Depressas repleat valles camposque jacentes.
At, qua parte solum stagnabat Naiade pigra,
Productæ tellure viæ, longique canales
Immotis iter ad Thetidem fecere lacunis.

Talibus auxiliis, humili telluræ sedentes,
Exactæ penitus limphæ, penitusque paludes
Siccata: visique novi se ostendere campi

Q 2.

Pal-

(a) Pons lapideus Gandusio flumini impositus.

Pascuaque armentis : en ut se mollibus herbis
 Vestit humus , quæ nuper aqua cessabat inerti !
 Quam felix ! quam pingue solum ! quam graminis
 uber !

Usque recens hic herba viret , vel cum æstifer urit
 Rura canis ; ductus namq; ipsi , hæc prata secantes,
 Queis resides se se effundunt in Nerea lymphæ ,
 Occultis latè venis in viscera terræ

Insinuant dulcem humorem , quo gramina vivunt .

(a) Petre , fuit tua laus omnis ; te nulla silebit
 Posteritas ; dum stabit opus memorabile , vives . . .
 Ipsi te campi , teque ipsa armenta loquentur ,
 Discessu quæ moesta tuo nunc vallibus illis
 Triste gemunt , querulisque implent mugitibus
 auras .

Interea ruris nos cætera pensa sequamur ,
 Et , restant quæ multa boum discenda magistris ,
 Dicamus . Sit cura faces submittere in arva (b)

Sub

(a) Molis auctor D. Petrus Fernandes , qui hodieque in Italia degit .

(b) Ustio camporum in aestate , quæ in Brasilia contingit mensibus Decemb. Januar. Februar. Hiems in Brasilia solis constat pluviis , quæ mensibus Maii , Junii , Julii abundantius se effundunt .

Sub finem æstatis, cælo dum nubila pendent
 Imbrifera ; ut tellus venturis humida nimbis
 Germinet , ac gregibus nova pabula fundat alumnis .
 Ergo niger coelo it fumus , lateque relucent
 Arva igni : fugere interea , quæ plurima campis
 Perrepunt , frustra que tueri animantia vitam :
 Bufo per incensos nequicquam saltitat agros ,
 Et quocumque fugit , medios moriturus in ignes
 Incidit , ac flammis crepat ; atque hinc creber in
 arvis

Auditur fragor , haud aliter , quam bellica summis
 Cum festos tormenta sonos ex arcibus edunt .
 Insequitur pictos eadem fortuna lacertos ,
 (a) Serpentumque genus varium : *Caninana* , *Co-*
rallum (b) ,
 Et *Jararaca* ferox , & *Succuriuba* , sonanti (c)
 Et notus cauda serpens , notusque tapetis (d)
 Nomine , quampluresque aliæ sine nomine pestes ,

Mille

- (a) Plurima serpentum genera .
 (b) Serpens dictus *corallum* .
 (c) Serpens dictus *castavel* , id est *tintinnabulum* , eo quod
 caudam habeat tinnientem .
 (d) Serpens alius dictus *tapetis* quia instar tapetis est variegatus .

Mille quibus rutilant per squamea terga colores,
 Nunc caput attollunt, nec non ferele rubentes
 Exfertant linguas; nunc torto corpore se se
 Huc illuc agitant, caudisque incendia verrunt,
 Illismet campis vulcano ultore luentes,
 Quidquid mortifero peccarunt ante veneno.

Ut flammæ posuere, subit tristissima campo
 Ambusto facies, donec squallentibus imbres
 Restituant speciem pratis: pulcherrima lætis
 Graminibus tunc ridet humus, lateque virescunt
 Pascula; tunc nitidi ludunt per prata juvenci.
 Hoc etiam eniti consuerunt tempore matres,
 Et Lucina instat gravibus: vigilate magistri;
 Nunc opus est cura, nam primo in limine vitæ
 Difficiles morbi, & pestis non una tenellos
 Afficiant vitulos. Ubi foetum vacca recentem
 Edidit, invadunt corvi, quos Brasila tellus
 Innumeros alit, & rostris nituntur aduncis
 Parvo oculos vitulo effodere, ac nisi provida
 mater

Obvertens se se, crebros & cornibus ictus
 Ingeminans, natum infesto defendat ab hoste,

Ex-

Excæcant ; dulcemque adimunt cum lumine vitam .
 Non minus in teneros vaccarum sævit alumnos
 Muscarum fatale genus ; nam molle vitelli
 Abdomen fodicat medium teterrima pestis ,
 Progeniemque malam vermes ibi linquit edaces ,
 Ulcere qui penetrant vel viscera ad usque pro-
 fundo ,

Exitiumque ferunt misero , nisi forte ministri
 Accurrant , promptoque ægrum medicamine curent .
 Ne patere , ut quisquam [namque id sollemne bu-
 bulcis]

Carmina nescio quæ mussans , digitisque figuram
 (a) Ter crucis effingens super ulceris ore , caducos
 Devoveat vermes : sit præsentissima quamvis
 Hæc medicina malo , pestemque eliminet omnem ,
 Secretis ne fide dolis , nam forsitan illis
 Sub verbis tegit antiquus sua toxica serpens
 Abjectis igitur , quæ relligione vetantur ,
 Auxiliis , sincera gregi medicamina prome .
 Fac servi religent ægros ad lignea septa ,
 Excutiantque manu vermes , herbaque salubri :

Turpe .

(a) Superstitio bubuleorum in curando armento vermibus .
 no. 10 .

Turpe fricent ulcus; tum pinguem ex paupere
cornu

Infundant, ricini sudat quem bacca, liquorem.
Inspiciant quoque num linguæ summoque palato
Hærescat pestis, nam pestem buculus illuc
Invehit adlambens, quæ prurit vermibus, alvum
Nec minus interea sanos includere caulis
Præcipio noctu vitulos, ut mane sequenti
Distento ad mulctram succedant ubere matres;
Nam memores redeunt sera vel nocte, suosque
Sollicitæ quærunt; & circum lignea claustra
Mugitus querulos dant accipiuntque vicissim,
Et questu alterno nocturna silentia turbant.
Mane novo patet ingressus, stabulisque reclusis
Sponte sua introeunt atque ubera lacte juvencæ
Plena ferunt natis, longi solamina fletus.
Tum quæ blanditiæ! quæ gaudia! matribus ipsi
Occurrunt alacres vituli, matresque tenellis
Visæ adblandiri; dant oscula, tergora lambunt,
Et largis præbent manantia flumina mammis.
At miseris duræ manus invidet atra puellæ
Lactis opem; nam vix primoribus ubera labris
Delibavit hians vitulus, cum villica mammis

Avulsum religat, simul & mulctralia vaccae
 Subjiciens, tumidas palma pressante papillas
 Sollicitat, niveo repleat dum cymbia lacte
 Ille dolo subducta sibi sua munera cernit,
 Multa dolens fraudem, desiderioque levandi
 Lacte famem vanis conatibus ubera tentat,
 Seque huc seque illuc torquet, collumque rebelle
 Excutit, incufans blandis sua vincla querellis.
 Ergo ubi sunt niveo mulctralia plena liquore,
 Villica reliquias vitulis dat habere, solutosque
 Ad notos una mittit cum matribus agros.
 Ipsa operi se se accingit, partemque bibendo
 Seponens, reliquo consueta coagula lacti
 Injicit, inde premit palmis; tum denique pressas
 (a) Expedit e formis massas, tabulaque reponit,
 Et capita, insperfo leviter sale, summa coronat.
 Hoc ancilla domi curat, sed rure supersunt
 (b) Quamplura, armenti penitus curanda magistris.
 Hinc in equis certi assidue rura omnia circum
 Discurrunt, celeres pecori succurrere, siquis
 Casus erit: gemit hic coeno demersa profundo

R

Bu-

- (a) Casei confectura.
 (b) Armentariorum munera.

Bucula ; rivales illic sibi vulnera tauri
 Cornibus insigunt ; hac partum vacca recentem
 Obluctans agrè a corvis defendit iniquis ;
 Parte alia bos æger humi decumbit, & herbæ
 Immemor huc oculos languentes torquet & illuc,
 Præsto sunt, durisque ferunt in tempore rebus
 Auxilium vigiles, peragrant qui rura, bubulci.
 Nec non explorant, numquos effuderit altis
 Ex silvis malesuada fames in pascua fures.
 Namque latent passim nemora inter opaca fu-
 gaces

[a] Æthiopes fervi, qui raptò vivere malunt,
 Quam domini dura imperia, & crudelia tergo
 Flagra pati: neque consortes pudet esse ferarum,
 Seu minus esse illis credant feritatis & iræ,
 Quam dominis; seu desidies inimica laboris,
 Ingeniumque ferox habitatas suaserit urbes
 Atque domos, nemorum mutare silentibus antris.
 Unde latrociniis & multa eade virorum
 Infestare vias, armentaque fundere campis
 Consuerunt. Siqua infamem vestigia prodent

Hanc

(a) Mancipia fugitiva.

Hanc hominum facem, nemoralem accersere curant

Lictorem, cui jus silvis inquirere fures,
Venarique feras bipedes, tractasque profundis
Ex nemorum latebris ad herile reducere tectum.

Hæc quoque bucolicis accedit cura ministris,
Ut pagi crebro invisant plantaria; sepes
Inde recognoscant, tutæ ne atque undique factæ
Consistant, pecori an cultos ingressus in agros
Parte aliqua pateat; tauros fata læta vorantes
Ejiciant, reficique statim sepimina curent.

Hæc bonus armenti custos: alia omnia nequam
Servus agit; duri officii assiduique laboris
Pertæsus, deponit equum, nec obambulat arva,
Sed requiem captat vel molli fufus in herba,
Vel patulæ stertens resupinus ad arboris umbram.
Hinc ruit in pejus res armentaria; passim
Intereunt vituli; ulceribus pecus omne laborat;
Collapsæ præbent aditum ad plantaria sepes,
Haud observati pedibus fata culta juvenci
Proculcant, & cuncta patent ad aperta rapinis.

Quare oculis notet ipse suis, & rura frequenter

Vifat herus , rectè observans , sua munia servi
 Num peragant alacres , an inertes otia ducant .
 Tunc etiam molles zephyros auramque salubrem ,
 Si lubet , herbofo confidens cespite captet ,
 Dulcia curarum liquidis oblivia potans
 [a] Deliciis , quæ ruri habitant : quam pura vo-
 luptas

Errantem spectare gregem : sive ubera circum
 Colludant vituli , timido seu dente capeffant
 Gramina ; seu fleat amiffum , sua viscera , natum
 Errabunda gemens , neque curans bucula gramen .
 [b] Hic juncti viridi recubant in gramine tauri ,
 Et lambunt se se fimul , ac dum ruminat alter
 Herbam , dente latus focii fricat alter amico .
 Illic unanimes pascuntur , & arva juvenci
 A rixis odiisque procul communia tondent :
 Parte alia magno incensi rixantur amore .
 (c) Unus enim stimulat focios in prælia tauros
 Impatiens confortis amor - Vix æmula venis
 Ebullit venus , ira procos feralè tuentes

Exer-

- (a) Sincerae ruris deliciae .
 (b) Mutua boum amicitia .
 (c) Taurorum pugnae ex Zelotypia .

Exercet : collisa sonum dant cornua , cervix
 Cervicem ferit ; alternis gemit ictibus æther .
 Ipsa sui causa susceptam foemina pugnam
 Spectat ovans , additque animos irasque videndo
 Asperat ; interea victus fugit alter in altas
 Silvarum latebras , ubi multo sanguine manans
 Aut mortem subit , aut vitam traducit inultus ,
 Dum victu revocet vires , hostemque laceffat
 Rursus in arma , novo sperans certamine tolli
 Posse ignominiam : tenet alter pascua victor ,
 Proluditque iterum pugnae , & pede scalpit arenam .

Sed tantis ne dira venus turbare duellis
 Pergat agros , ferro stimulos compefcit amoris
 Rusticus , ad censum revocans armenta quotannis .

[a] Sunt caulae ingentes sine tecto aut imbrice ;
 tantum

Circuitu magno , defixis ordine truncis ,
 Lignorum series . Ea totum ad septa reducunt
 Armentum , ut trimos possint castrare juvencos ,
 Ignitoque notas vitulis inscribere ferro .
 Ergo die condicta operi , sub mane bubulci

Con-

(a) Totius armenti ad caulas reducendi ratio .

Conveniunt omnes in equis cursoribus, hastis
 Grandibus instructi dextras; diversaque turmis
 In loca partitis digressi, cuncta peragrant,
 Quam late effusum est, confinia ruris, & omnes
 Excutiunt latebras: in apertum denique campum,
 Post varios equitum atque boum per pascua gyros,
 Armentum cogunt: vitulos matresque trucesque
 Ingenio tauros custodia cingit equestris.
 Tum præcedit eques, blandique hortamine cantus
 Carpere iter docet; a tergo simul instat adactis
 Turma equitum stimulis: confertis cornibus ingens
 It globus inter equos: requies nulla inter eundum,
 Nec mora; ne pecus, in dulces dum respicit
 agros,
 Cogitet effugium: quod si bos transfuga rumpat
 Obsidium, & campo liber decurrat, habenas
 Flectit equo puer, & ruris per aperta fugacem
 Insequitur velox, donec prævertat euntem.
 Tum stimulum objectans a fronte minaciter instat;
 Præcludensque fugam, regredi compellit in ar-
 ctam,
 Unde malus se se subduxerat ante, coronam.
 Insanus labor iste quidem; ne parce labori

Tu tamen infano, &, quanvis tibi fudet anhelus
 Jam sonipes, calcarque piger vix audiat [a], urge,
 Nec remanere bovem campo permitte rebellem :
 Nam tentata semel si fraus successit iniquo,
 Præfracte obfirmat; visque illum nulla deinceps
 Avellit campis, caulæ ve ad septa reducit.
 Præterea docet ipse alios, multique rebellant
 Hoc duce: socordes sic deteriora sequuntur
 Vel pecudes exempla, neque unis urbibus ista
 Obrepat pestis, sed & ipsa in pascua serpit.
 Ad pagi simul ac ventum magalia, septis
 Includunt armenta suis; dein corpora curant
 Haud modicum, qui restat adhuc, subitura la-
 borem.

Mane alii vitulos ferro signare rubenti
 Aggressi: atq; alter vitulum tenet, alter inurit (b).
 Stigma cuti, tergoque notas inscribit heriles,
 Tum medicatque fimo vulnus, lenitque dolorem.
 At senior capita in censum vitulina reducit
 Armenti custos. [c] Castrandis vincla juvencis

In-

- (a) *Neque audit currus habenas.* Virgil. Georgic. V. 514.
 (b) *Notae virulis inurantur.*
 (c) *Bona castratio.*

Injiciunt alii, validisque ad septa capistris
 Constrictos feriunt, & ineptos vulnere reddunt
 Ad veneris studia: oblanguent, crudeliaque inter
 Vulnere deficiunt miseri; sed ferrea pubes
 Asperat immitem risuque jocisque dolorem.
 Nam simul ac cessavit opus, vinculisque soluto
 Libertas permissa bovi; jactata per auras
 Vestimenta volant, iræ irritamina: trunci
 Ipsi etiam imposita veste impositisque galeris
 Ornati, simulant homines, taurumque laceffunt:
 Ille dolore amens in quælibet obvia fertur;
 Fronte ferit truncos, fertque intra cornua vestes;
 Quæ dum oculis adimunt lucem velamina, quærit
 Arrecta cervice diem; caput arduus inde
 Succutit, & vanis auras diverberat iris.
 Interea septis impune jocatur ab altis
 Vociferans plaudensque manus pagana juvenus
 Semimares tandem redeunt ad prata juvenci,
 Et venerem oderunt; nec jam rixantur amantes,
 Nec quidquam nisi gramen amant & pinguia rura.
 Ne tamen armenti cesset foetura, bubulcus
 Nonnullos fervet, generique relinquat habendo
 Egregios tauros: sint illi grandibus armis,

Compacta cervice, truci fronte, auribus hirtis,
 Cornibus & crassis & curvis, nare resima,
 Et vasta laterum mole, & compagine firma.
 Nec minus ipse color sit curæ: excludimus albos;
 Namque illos vitiat macies immunda; coloremq;
 Inde una, scabiemque trahunt armenta paternam.

His animadversis, supereff pars altera curæ,
 A grege, quæ multæ subeunt, avertere pestes.
 Corvorum genus obscænum, graveolentis Averni
 Progenies, diræ soboles immunda Celænus,
 Brasilicos latè campos infestat odore,
 Sed feritate magis, rabidique voragine ventris.
 Sublimes se se super ardua nubila tollunt,
 Unde, alta velut e specula, rura omnia circum
 Explorant vi, qua pollent quam maximè odora,
 Siqua solo jaceant, fluido manantia tabo,
 Aurasque inficiant, animantum corpora; vixque
 Indicium hauserunt, ubicumque est putre cadaver,
 Illuc præpetibus labuntur ab æthere pennis,
 Corruptasque petunt epulas: tam dira cupido
 Vescendi, ut curvis inter se mutua rostris

S

Bella

(a) Corvi Brasilici dicti *Урнбуз*.

Bella gerant, sibi que insincera alimementa vicissim
 Invideant; neque; consumpto bove, cessat edendi
 Immanis rabies, & hiant, velut ante, volucres
 Obscænae, volitantque fame, prædasque requirunt
 Rure alias. Porro ingluvies hæc utilis arvis
 Purgandis esset, si sese pasceret unis
 Corporibus pecudum morientum, & parcere vivis
 Disceret. At contra faciunt feralia monstra;
 Et vita functis æque & viventibus instant.
 Seu morbo afflictus deponat languida taurus
 Membra solo, seu bos coeno demersus in alto
 Hæreat; involitans nigris exercitus alis
 Irruit in prædam, victoque insultat; aduncis
 Pars oculos fodicat rostris, pars vellicat, ipsaque
 Intestina trahit, viventi & viscera rodit.
 Præcipue teneros crudelis sævit erinnys
 In vitulos, primam cum lapsi matris ab alvo.
 Accipiunt lucem: partum veterana tuetur
 Vacca suam armata prædones fronte repellens;
 At, quæ Lucinæ tunc primum experta labores
 In campo fuit, acta metu tiruncula mater
 Aufugit, ac dulcem tanto in discrimine natum
 Deserit: imbellem Furia aggrediuntur edaces,

Dilacerantque avidis rauca inter murmura rostris .
 Ne sine in armentum favire impune latrones,
 Sed multa fac cæde luant commissa , gravesque
 Dent scelerum pœnas ; & quamquam extinguere
 pestem

Tam multam haud speres te posse : per ultima
 saltem

Supplicia imminuas numerum , crebro omnia circum
 Pascua submittens , fatalibus æra ferentes
 Foeta globis , servos , multo qui fulmine tetras
 Infestentur aves , & plumbi grandine perdant .

Multum etiam infestant alati pascua mures ,
 Vespertina boum pestis , qua tristior arvis
 Nulla furit totis , bubulumque haurire cruorem
 Callidior : noctis sub tempora scilicet alis
 Instrepat , armentumque petit , morsuque cruentat
 At quo sensum adimat pecori , mira utitur arte .
 Dente bovem pungit , simul ore reciprocaturam ,
 Atque fovet sufflando cutem , sopitque dolorem .
 Saucius haud sentit bos vulnera , nec fugat hostem ,
 Nescius insideat sibi quantum in tergore monstrum .

S 2

Ergo

(a) Vespertiliones .

Ergo instat, largèque cruorem fugit hirudo
 Aligera, & (ne plena crepet) quantum ebibit ore,
 Tantundem, alternis vicibus, foedo egerit alvi.
 Profluvio, donec saturata atque ebria, potu
 Abstinet: interea vena demissus aperta
 It sanguis sine lege fluens; tum denique vires
 Deficiunt ægrum, & cum sanguine vita relinquit.
 Si penitus tibi tota scatent his pascua monstris,
 Desperanda salus; neque enim compescere pestem.
 Tam diram est opis humanæ: fuge inhospita rura,
 Atque novos pecori campos, nova pascua quære.
 Quod si non adeo multas tibi prata volantum
 Nocturnorum acies fundunt; si nocte silenti
 Ad caulas tantum volitant, clausisque nocere.
 Bobus amant; adhibe feles, qui lignea semper
 Insidias prope septa locent, & semivolucres
 Præpete corripiant saltu, lacerentque recurvis,
 Unguibus, & sumant scelerato ex sanguine poenas.
 Nunc animis nunc arte, viri, nunc fortibus
 armis

(a) Utendum: Panthera vocat regina ferarum,

Quot:

(a) Panthera.

Quot quot Brasiliæ magnis in saltibus errant
 Illa quidem longe ante alias sævissima, felem
 Ore refert, maculis tergo variata decoris,
 Quale nitet cælum stellis, aut floribus hortus.
 Sævi oculi, rituque facis ferale rubentis
 Terribiles; armi, pectus, collum, omnia vasta.
 Ungues horrendum hamati; nec aratra profundis
 Sic terram sulcis findunt, ut terga juvenci
 Unguibus affiliens monstrum proscindit adactis.
 Cum fremit in silvis, vulgus pavet omne ferarum,
 Attonitum fremitu nemus, & spelæa tremiscunt.
 Bos autem, indicium quoties odor attulit auris
 Perlatus, crebris mugitibus attonat agros,
 Auxiliumque vocat, totumque exfuscitat agmen
 Cornigerum, ut junctis propulsent viribus hostem.
 Concurrunt armenta; loco tum castra patenti
 Metantur: timidæ matres mollisque juvenus
 Intra castra latent, armis confisa parentum.
 Tergora conjungunt patres, densusque bovi bos
 Cornibus obversis magnum spissantur in orbem,
 Arcemque efficiunt, atque impenetrabile vallum.
 Interea crudelis adest panthera, trucesque
 Huc illuc volvens oculos, circumitque reditque,

Obser.

Observatque procul, nec propugnacula tentat
 Cominus; at siquem videt extra castra vagantem
 Rure bovem, tenet insiliens, dorsoque cavernas
 Immanes aperit, quibus indignata supremo
 Mugitu vita excedit: bos cernuus armo,
 Terga lacer, procumbit humi: tunc bellua ludit
 Laetabunda, bovemque (ut murem felis) in altum
 Supposita jactare manu nunc tentat, oberrans
 Nunc alio refugit, subitoque revertitur, unguesque
 Injicit, ac dentes adigit, tandemque prehensum
 Mordicus attollit, lucosque abducit in altos.
 Hic ubi se laute dapibus curavit opimis,
 Discessum meditans saturo jam ventre, futuri
 Provida, reliquias multa sub fronde reponit
 Semesi bovis, ad mensas reditura paratas
 Esuriens: tu furem inquire, penuque reperta,
 Insidias reduci pones Accommoda fraudi
 Arbor erit, trunco gracilis, ne scandere possit
 Bellua, mole gravis, [namque id tentabit amore
 Vindictæ, insanas cum faucia colliget iras]
 Ergo feræ adventum specula opperieris ab alta
 Arboris: in manibus sit ferrea fistula, plumbi
 Grandine fatiferi, & nitrato pulvere foeta;

Quæ,

Quæ , cum tempus erit, magno resoluta tonitru ,
 Sternat glande , instar violenti fulminis , hostem .
 Vespere tum fero rediens Panthera , repostas
 Ore dapes avido repetit : tu commoda captans
 Tempora , ne temerè disperdas missile plumbum ,
 Explora , qua parte neci via certior , illò
 Intendens ictum : felici vulnere namque
 Cor nisi trajiciat glans plumbea , bellua sævæ
 Reliquias animæ revocans , seque aere librans
 (Certa mori , nec inulta tamen) qua parte so-
 norem

Æs fatale dedit , tota irruit , atque frementi
 Ore simul , simul hamatis petit unguibus hostem .
 Quod si dexteritas non sit tibi tanta , neque arma
 Hæc tractare manu noris , quanta expedit arte ,
 Ne pugnam committe palam , sed tende vel absens
 Insidias ; qua parte feram transire necesse est ,
 Hinc atque hinc quatuor ferali grandine fartos ,
 Ignivoma arma , tubos depone ita , ut oribus ora
 Obversis obversa ferant ; seseque vicissim
 Respiciant ; restis transversa viam occupet , ipsis ,
 Qui silicem admordent , armorum implexa catellis .
 Ergo viam carpit Panthera , & vix pede tensum

Funi-

Funiculum tangit, raucum dant æra tonitrum,
Et celeri lethum volat irrevocabile plumbo

Sunt, qui fronde tegant cæcos telluris hiatus,
Qua fera carpet iter, sparsis fundoque refixis,
Quas acuunt ferro, sudibus: dum transilit ergo
Bellua nil metuens ab operta fraude, repente
Subsidente solo, ruit alto absorpta barathro,
Stipitibusque artus transfixa recumbit acutis.

Ilignas alii caulas fabricantur, in orbem
Grandibus infixis trabibus: pro tegmine jungunt
Robora roboribus, ponuntque immania tigna.
Arcano suspenſa dolo stat janua, & intro
Dat faciles aditus: includit ſtruſtilis alter,
Interior carcer, vitulum; qui fallat euntem
Alliciatque feram, prædæque incendat amore.
Quæ ſimul atque domum, quò cæna invitatur opima,
Fallacem ingreditur gaudens, demittitur ultro
Janua, & includens intra irremeabile tectum
Captivam tenet, illa tamen ſecura pericli,
Atque incenſa fame, vitulo inſidiatur, & unguis
Injicit, & partes tentat ſepiminis omnes,
Siqua forte viam inveniatur: tremit hoſte propinquo
Buculus, & refugo ſe corpore proripit, urgens

Ad

Ad partem oppositam timidum latus, oreque rauco
 Poscit opem; venator adest in tempore: tum se
 Bellua captivam videt intra claustra teneri,
 Horrendumque minax furit unguibus, & fremit ore.
 Aes vero ignivomum furias compescit inanes,
 Fatalique feram sternentes fulmine glandes.

Quod si Marte lubet manifesto indicere pugnam,^(a)
 Atque sequi per tesqua feram, te sculpta monebit
 Forma pedum, qua fiat iter: submitte sagaces
 Ante canes, qui nare viam scrutentur odora.
 Illi alacres nemus excutiunt, prædamque latentem
 Naviter inquirunt: ubi verò indagine certam
 Notitiam hauserunt, qualemque ferantur in hostem
 Notus odor docuit, prior ardor friget, & horror
 Membra quatit; referuntque pedes, nec tendere
 contra
 Est animus: monitis segnes hortare, suoque
 Nomine quemque voca, Jcnobaten, Labrona;
 Melampum:
 Tunc acres sumunt animos, & laudis amorem
 Vitæ ipsi anteferunt in aperta pericula missi.

T

To.

(a) Pantheræ venatio.

Totius dux militiæ, venaticus ante
 It canis, indagans silvam, indicioque reperto,
 Latratu socios vocat, extemploque caterva
 Tota ruit, densaque feram obsidione coronat,
 A fronte a tergo crebris latratibus instans.
 Irruit illa minax: fugiunt Fugit illa: sequuntur.
 Sistit: eam cingunt stantes, & semper acutis
 Vocibus, at procul, adlatrant; nam cominus hostem
 Si quisquam ex numero, tiro canis, ore laceffat,
 Inter crudeles unguis cum sanguine fundit
 Dulcem animam, sociosque cadens monet, eminus
 anceps
 Bellum agitent, soloque feram clamore fatigent.
 Postremum attonita, atque canum vexata tumultu,
 Ina in crura sedet, magnisque exæstuat iræ
 Motibus, & caput huc ringens convertit & illuc,
 Perquiratque fugam: fugere autem ubi nulla potestas,
 Ut mire est agilis, celeri dans corpore saltum,
 Arboris objectæ subit improvisa cacumen;
 Unde canum voces & vanas despicit iras
 Sed fatale fuit subiisse; sibi que supremum
 Supplicium reperit, qua quæsiit arte salutem.
 Istud enim in tempus venator callidus ictum

Distulerat parcens, ut certius inde noceret.
 Ergo scopum nactus sublimem, habilemque feriri,
 Illò aes fulmineum intendens collineat, atque
 Missa glande feræ cor trajicit: illa supremum
 Infrendens cadit, & furit horrida, & ore cruento
 Mordet humum moriens: procul & venator & ipsi
 Profugere canes; nec ad illam accedere cuiquam
 Est animus, vitam penitus dum ponat, & acrem
 Vindictæ quoque cum vita deponat amorem.

En Panthera jacet. Sed queis superabimus armis
 Vipereum genus, herbosis quæ plurima pestis
 Sævitur agris, morfu aspergens lethale venenum?
 Sive petas faxis, querno seu fuste, malosque
 Multimoda passim cæde infectere colubros,
 Vix quidquam efficies: superest vis maxima gentis,
 Quam multæ in silvis frondes, aut gramina campis.
 Una per æstatem pratis immissa quotannis
 Flamma genus dirum extinguit: sed protinus
 herbis

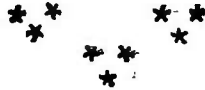
Ut se vestit humus, vicinis advena silvis
 Effundit se se serpentum exercitus; & jam
 Totis repit agris pecori exitiabile vulgus
 Desperans igitur pestem delere, medendi

Quare viam armento. Quoties mala vipera lædet
 Dente bovem eructans faniem, immedicabile virus,
 Ullis non herbis, non arte Machaonis ulla
 Arcessenda salus: præsentem aliunde medellam,
 Auxiliumque petes. Notum, quid dextera possit
 [a] Illius, qui mansuetos, dum viveret, angues
 Assuevit tractare manu, cui tergora mites
 Pantheræ palpanda dabant, caudaque trementi,
 Et lætis gestire modis & ludere visæ.
 Præsto is erit medicans, cæloque misertus ab alto
 Maturabit opem: seu tritæ frustula vestis,
 Sive thori, quo vir jacuit, cum vita manebat,
 Particulam imponas parti, quam noxia dente
 Fatali pupugit serpens, vis dira veneni
 Continuo absistit, nec in intima viscera serpit
 Nota loquor, passimq; oculis manifesta: fatentur
 Ipsi homines, ipsæ pecudes, iustra ipsa ferarum,
 Totaque testatur, quam lata est, Brasilia tellus.
 Magnum o Brasiliæ fidus, columenq;, salusq;
 Quando erit, ut folio ex sacro, perfusaq; dio.

Lumi-

(a) Ven. P. Josephus Anchieta, de cujus virtutibus in gradu heroico constare pronunciavit Clemens XII. decreto die 10. Augusti 1736. dato.

Lumine , & afflato rumpens de pectore vocem ,
 De te , quæ populi suspirant , Roma loquatur !
 Tempa tibi , tibi templa suo jam Brasilia tellus ,
 Et templis aras meditatur ponere , & aris
 Thura , & votivos suspendere pariete toto
 Argento atque auro vultus , pictasque tabellas ,
 Queis , quisquis templum inviset , tua munera cernat ;
 Hic oculis lucem affusam , quos ante premebat
 Nox atra : hic rectos solidata in crura repente ,
 Qui pedibus nuper capti , innixiq; bacillis
 Agre incedebant : illic tumido æquore puppes
 Naufragio ereptas , ac nautas vela ferentes
 Ad templum lacera , & fragmen reliquum anten-
 narum :
 Parte alia domitas pestes , morbosque fugatos ,
 Mortem ipsam exutam falce & pernicibus alis .

D E C U L T U R A
 H E R B Æ N I C O T I A N Æ
 I N B R A S I L I A
 L I B E L L U S

Nunc mihi, Nicotii de nomine dicta, supremus
 Herba labor sit. Phoebe Pater, castæque Sorores,
 Annuite inceptis, nec non plantaria mecum
 Inspicite, &, quæ conveniat cultura, docete,
 Quo curanda modo folia, & quo denique pacto
 Torquenda in funem; unde potens conflat ad usum
 Purgandi cerebri pulvis; qui nunc dabit idem
 Vati materiem cantus, idemque canendo
 Sufficiet vires: nobis nam, pulvere sumpto,

Vena

Vena falit, veniuntque alacres ad carmina Musæ :

(a) Maxima qua spectat Thetiden America, refusana
 Ad boreale latus, stat, nomine dicta Tabacum,
 Insula in Oceano magno, regnata Britannis.
 Illic, nunc usu vulgatam, repperit herbam
 Nicotius primum, atque alias inde orbis in oras
 Invexit: quare peregrinam & Brasilia tellus
 Accepit, sed ut indigenam complexa benigno est
 Alma sinu; nec planta solum felicius ullum
 Usquam alibi sibi nacta fuit, quam rura feracis
 Brasiliæ. Sed non glebam tamen illius omnem
 Æque amat: in primis pigræ vicina paludi
 Stare horret, foliisque statim subpallida, morbo
 Languescit. Nec rura nimis sibi pingua poscit;
 Sed nec agros senio effoetos, ubi nulla virescunt
 Arbuta, & raro vestit se gramine tellus.
 Præterea & tractum renuit, qui strage recenti

Excisi.

(a) Ubi, & a quo inventa fuit herba In Brasilia
 repertam fuisse contendunt nonnulli. Ex Brasilia in Lusitaniam
 a Ludovico de Goes fuisse perlatam scribit Damianus de Goes
 chron. Reg. Emman. p. 1. c. 56. Eam Brasiliani Patria lingua *pe-*
tuma vocant; Lusitani *herbam sanctam* appellarunt. Apud Italos
 herba *S. Crucis* appellata fuit a D. Prospero S. Crucis qui ex Lu-
 sitania illam in Italiam detulit. *Cass. Durand. in herbar. 2.*

Exscisi fumat nemoris ; namque ille ferocis
 Non facit ad molles terræ prior impetus herbas .
 (a) Nigra illam sabuleta juvant, tellusque soluta
 Ac jejuna Boum nec te lætamine terram
 Poeniteat saturare : fimus multum adjuvat ipsum
 Commixtus sabulum, unde seges lætissima surgit.
 Quare age, quem tractum plantandæ optaveris herbæ,
 Cura prior sit fructilibus circumdare septis,
 Quò fac ut armentum succedat vespere fero ;
 Tamque diu coges illic traducere noctes,
 Dum pedibus tritum gramen, saturataque multo
 Sit tibi terra fimo Tunc illam invertere rastris,
 Atque scrobes fodere incipies : pes circiter unus
 Sit scrobibus mensura ; ut possit laxius intra
 Almam tellurem radix diffusa vagari
 At, ne ipsis olim noceat vicinia plantis,
 A fossa palmis fac distet fossa duobus .
 Interea tibi in areolis, quibus ante minuta
 Semina mandasti, plantæ feliciter ortæ.
 Succrescunt : quas nunc aliò traducere tempus .
 Fac mutent natale solum, plantaria fossis

V

Radi-

(a) Quænam terræ ejus feracissima .

Radicata novis condens. Terram illa, potenti
 Antè fimo saturam, penitus sensere, brevique
 Puberibus foliis & adulto caule virescunt

At tu, felices ubi Nicotiana per agros
 Germina pubescent, multum invigilare memento,
 (a) Infestant etenim juvenes animalia plantas
 Bruchusque, volvoxque, & longo crure locustæ,
 Et pestes aliæ; at, præ cunctis noxia, frondes
 Parva eruca vorat, pestemque & virus adesis
 Infillat lethale comis: hinc squallida languet
 Planta, suas nec habet, pallens & flacida, vires.
 Exigui verò culices, teterrima labes,
 In molles multo bacchantur atrocius herbas;
 Namque globo volitant nigro, tenerisque licenter
 Frondibus insidunt, tenuisque proboscide succum
 Ducentes, segetem emaciant, sese unde saginant.
 Tentent, siqua via est, miseris succurrere plantis
 Agricolaë. Ingratos arvis incendere odores
 Proderit, & segetem passim suffire: vaporem
 Non tolerant acrem culices, erucaque fumo
 Interit: in primis autem plantaria circum

De-

(a) Pestes herbae Nicotianae.

Deiice quidquid erit nemoris , ne frondea præstet
 Hospitia, & culices tibi proxima silva receptet,
 Unde lues se se cultos ea fundat in agros.

His ubi consultum, segetem pubescere cultor
 Permittat, quatuor donec robusta dodrantes
 Assurgant virgulta. Levi tum pollice summa
 Succidat capita, ulterius nec crescere in altum
 Illa sinat, quin & gemmas pene amputet omnes,
 Quæ circum erumpunt; nam luxu planta reciso,
 Uberior succum frondes partitur in unas,
 Quò spes respiciunt & avari vota coloni

Justa ubi maturas ætas decerpere frondes
 Suaserit, ipse invisat herus plantaria, nec rem
 Servorum arbitrio temerè permittat inertum,
 Neu folia ante diem cruda atque immitia carpant:
 Ipse, inquam, inspiciat, segetemque perambulet
 omnem,

Observans, utrum jamjam subpallida poscant
 Ungue meti folia, an vivum immatura virorem
 Nondum mutarint; quoniam verò ipse fefellit
 Sæpe color, tentanda manu seges: aspera villis
 Si qua manum pungunt, folia immatura legendo
 Esse puta; contra verò quæ levia, tactu

Explorans semel atque iterum, & lanuginis orba
 Senferis, illa putes matura & idonea carpi
 Tunc ergo frondosa ruant in prædia servi,
 Atque operi insistant: pars frondes pollice carpat,
 Pars in fasciculos cogat, pars denique fasces
 Impositos subiens, in tecta capacia portet.
 Nec modo diripiant frondes, sed & ipsa relictis
 Brachia dejiciant truncis: messisque secundæ
 In spem conservent gemmam, non amplius,
 unam.

Illa, sibi radice fluens quia succus ab ima
 Uni contingit totus, lætissima surgit,
 Et circum emittit frondes, quibus altera messis
 Multò, quam prima, obveniet præstantior: ipsa
 Nam primis vitium foliis solet indere tellus
 Indomita, & cujus se prima potentia nondum
 Fregerat: ast eadem, postquam mansuescere coepit,
 Mitius ingenium plantis inolevit: & inde
 Pluris, quam primæ, frondes valere secundæ:
 Tertia (nam frondes eadem ter parturit arbor)
 Non ita felici respondet foenore messis
 Scilicet alma parens, tam multo exercita partu,
 Deficit, ac senio vires amittit inertì.

Qua-

Quarè age, direptis, quas tertia proferet ætas,
 Frondibus, indulge triferis liberrima truncis
 Otia; pro libito da crescere, fundere gemmas;
 Et nullus posthac in germina sæviat unguis.
 Ergo sui juris, duri nec adaesta coloni
 Parere imperiis, arbuscula surgit in auras,
 Quantum attollit humo se vir procerus, & ultro
 Expandit ramos, & apertis undique gemmis
 Luxuriat: niveos edit tum denique flores,
 Vita quibus brevis est, & quælibet aura caducos
 Dejicit, ac latè albescunt sola strage frequenti.
 Hos molli postquam zephyrus decusserit ala,
 Purpureos intra calices nigra semina restant;
 Quæ versa, cum tempus erit, tellure colonus
 Areolis mandat, generique immittat habendo
 At nunc collectas frondes, tectisque repostas
 Procurare juvat (a) Stant ampla mapalia tectis
 Stramineis; paries nullus, sed parietis instar,
 Nexis hinc atque hinc virgis, structura recurrens.
 Transversim positis sudibus laquearia constant.
 Non ventos arcere, neque ullas addere tectis

Cura

(a) Structura domorum, in quibus curantur folia.

Cura fores : sed consulto perflare sinuntur
 Usque domos zephyri molles Eurique procaces :
 Transversis ergo in sudibus per inane tenentur
 Atque in textilibus virgis ex pariete toto
 Suspensæ frondes , in quas liberrimus aer
 Incurrat crebro , dum venis abditus humor
 Cedat paulatim , & se virtus vivida frangat
 Mox ubi pensilibus viror omnis cesserit herbis ,
 Pallentes depone ; levi tum pollicis ungue
 Detrahe , qui media excurrunt per tergora , caules .
 Caulibus avulsis , flecti non dura , plicabis ,
 Ceu mappas , folia , & plano super affere pones
 In cumulos : versare manu tamen illa frequenter
 Curabis , ne congeries immota calorem
 Frondea concipiat , taboque soluta putrescat .

[a] Præcipuum nunc instat opus ; nunc multa
 docendus

Da faciles monitis aures , dum rite paratas
 Torquere aggredimur frondes , & texere funem .
 Hinc illincque solo furcas defige bicornes ,
 Transversumq; aptans binæ intra cornua furcæ ,

Tignum

(a) Ratio conficiendi funis ex foliis Nicotianis .

Tignum impone teres, paulo productius ulna.
 Altera transversi fac pars extrema cylindri
 Assutum teneat capulum; parte altera in unum
 Sit latus oblique sulco via ducta profundo.
 Ergo manu primas (operis fundamina) frondes
 Ipse opifex torquet, religatque in tergore tigni
 At partem, in sulcum demissam, emergere cogit
 Extra ipsum tigni summum caput, unde laboris
 Orsa petit retro incedens, & frondibus addit
 Torquendo frondes, puero versante cylindrum.
 Alter fasciculos foliorum verna magistro
 Porgit, ei comes assiduus: ponè alter [& ipse
 Retrogradus] primi relegit vestigia, opusque
 Perficit, imponensque secunda induvia funi,
 Molem illi dat habere suam, justumque tenorem.
 Postquam tres adeo progressa aut quattuor ulnas
 Restis erit, subsiste parum, nec tendere pergas
 Ulterius; nam si fuerit productior æquo,
 Rumpitur impatiens torturæ, operamque retardat.
 Partem igitur, quæ jam fuerit confecta, cylindro
 Involve adglomerans, tereti ceu stamina fuso
 Adglomerare solent, nentes sua lina puellæ.
 Tunc incepto operi insistes, & texere rursus,

Atque

Atque iterum atque iterum perges involvere ,
donec

Glomere turgescat magno revolubile lignum :
Tum verò expadies illud , reddeſque labori ,
Qui ſupereſt , vacuum : quapropter & altera , cui par
Verſando capulus , par forma & mole cylindrus ,
Machina ſit juxta poſita ; in quam transfer ab illa
Quidquid erit funis confecti At glomere poſtquam
Hæc quoque turgebit vaſto , traducere ſervi
Inde alio curent alacres : ideoque tigilla
Plura parent , quibus adproperent involvere funem .
Tum demum appoſitis obducta volumina tignis
Seponant curanda , domuſque acclinia muris
Exſudare ſinant : illis ſuppoſta cavato
Caudice ſit pinus , craſſum exceptura liquorem .
Namque ex glomeribus guttatim depluit humor
Heliadum ſimilis lacrymis , flavuſque tenaxque .
Tunc opus eſt cura , vitium ne ſerpat , & intro
Inſinuet : quare invigila , nec parce labori .
Mane ſemel , ſerique iterum ſub veſperis horas
Nicotii mutanda tibi ſunt glomera funis ,
Tranſque ferenda alia ex aliis in tigna : diebus
At tribus elapſis , ſat erit dein glomera quavis

Luce semel mutare: glomi sunt rarius iidem
 Mutandi, cum firma ætas solidæque vigeant
 Paulatim vires. Et tempus & ipsa monebit
 Res, quid opus factu; juvet alternisne diebus,
 Tertio an istum quoque die instaurare laborem.
 Interea, quoniam sudati humoris abunde
 Supposito in labro est, tu crebrò glomera succo
 Unge suo; notum est unctis quid conferat humor
 Ille glomis: multum vires confirmat, odorem
 Gratum indit, longoque recentes tempore servat
 Ergo quater decies postquam sol fulserit orbi,
 Imponenda tuo manus est suprema labori.
 Extremam funis partem summo ungue resolvens,
 Arcanasque levi distendens pollice fibras,
 Testibus inquires oculis & iudice naso,
 Sint ne satis curata tibi, perfecta que cuncta,
 An procurari studio ulteriore reposcant.
 Certa tibi exacti sunt argumenta laboris
 Non immitis odor, color inde simillimus auro.
 At ferrugineusque color, spiransque molestum
 Nescio quid subagrestis odor, quo percita naribus
 Sternuat, expectare monent, dum tempus acerbis
 Castiget vires, seseque ferocia frangat.

Jam numeris omnino suis ubi tempore justo
 Perfectum constabit opus, translatio fiet
 Ultima, majoresque glomos majora tigilla
 Accipient; quæ taurino tum denique cinges
 Tergore, ni mavis libro vestire sequaci,
 Quem facili dabit ex trunco tibi Brasila Ficus (a),
 Illa, inquam, ante alias ficus celeberrima pomos,
 seu fructum spectes, quo non jucundior ullus,
 Seu pulcræ naturam ipsam, & mirabile plantæ
 Ingenium. Diffusa duos, & eo amplius, illi
 Sunt folia in longum cubitos, palmisque duobus
 Lata; eadem philyræ, levique simillima chartæ.
 Crustarum ordinibus truncus coalescit aquosus,
 Ceu tunicis, instar capæ; mollissimus idem,
 Et sectu facilis, parvi vel acumine cultri.
 Ipsa quidem ad fructum ante alias festina ferendum,
 Jam mole atque habitu pollens, vix attigit annum,
 Parturit, unius tantum foecunda corymbi,
 Cui grandes insunt serie multiplice grossi,
 Deliciæ, Pomona, tuæ; namque aurea cedunt
 Illis Hesperidum poma, & felicibus hortis.

Alci.

(a) Ficus Brasilica vulgò *Bananeira*.

Alcinoi quidquid natum finxere poetæ.
 At sortita brevem est arbor pulcherrima vitam
 Nimirum, simul ac magnum legere racemum,
 Ipsa mori quoque festinat, primæque juventæ,
 [Officio jam functa suo] consumitur ævo,
 Languidulis foliis & aquoso marcida trunco.
 Hæredes tamen illa suas moritura relinquit.
 Nam sponte emittit radix abscondita bulbos,
 Unde suis veluti gradibus subnascitur hæres
 Plurima; non ætas tamen omnibus una: minores
 Natu aliis aliæ veniuntque sibi vicissim
 Succedunt. Vix mater anus pallentibus ultro
 Defluxit foliis, jam filia, maxima natu,
 Parturit: alterius sic altera & altera supplet
 Usque vices; toto neque fructus deficit anno.

Est suus & tunicis usus; quibus extima constat
 Arbor: eas lacerò trunci de corpore raptas
 Indumenta glomis dabis optima Nicotianis;
 Atque ita munitos pluvias adversus & Austros,
 Caudicæque scaphæ impositos, plaustrave gementi
 Vicinum ad portum statues, oneraria donec
 Solvat, & hanc alio exportet trans æquora mercem,
 Quæ non exiguum faciat venundata quæstum.

Qualem percipiunt, magna Soteris in urbe.
 Qui degunt, & rura colunt contermina tantæ
 Metropoli; rura ante alias uberrima terras,
 Nicotianæ herbæ regnum; venit unde potenti (a)
 Incrementum urbi Caput illa e collibus altis.
 Interea attollens, humilem videt Amphitritem,
 Subjectasque arces, magni munimina portus,
 Quem late effusus sinus efficit: insula in undis,
 Artis opus, mediis ingentem assurgit in arcem,
 Undique tormentis munitam immanibus, & quæ
 Fulminet ex omni latere, & maria omnia circum.
 Magno inclusa sinu, subvectos classibus hostes
 Terreat, & fugere infractos compellat in altum.
 Quid memorem egregios cives opibusque potentes?
 Quas illis faciunt tum sacchara, [nam neque tellus,
 Qua dulces veniant cannæ felicius, ulla est.]
 Tum quoque Nicotiana solo plantaria in illo
 Uberius, quam queisque aliis venientia terris.
 Inde ergo Europam ad magnam egrediuntur
 onustæ
 Mercibus his naves; at Nicotiana vel ipsos

Glo-

(a) Urbs Brasiliae primaria, Bahia sive urbs S. Salvatoris..

Glomera veliferis ratibus mittuntur ad Affros ;
 Non tamen argenti vi permutanda vel auri ,
 [a] Sed certo juvenum numero ; & quæ nautica
 pinus

Nicotiis onerata glomis de littore solvit
 Brasiliæ , vehit ecce viros , miserisque referta
 Mancipiis redit ; arva quibus sulcore colenda ,
 Vitaque perpetuos inter ducenda labores

At nos , quod superest , conflandi pulveris
 artem (b)

Dicamus ; nam fessa canit jam Musa receptum .
 Funem dissolvunt penitus , cunctamque retexunt
 Texturam . Folia inde , manu distenta , potentem
 Ad solem exponunt nativo humentia succo ,
 Donec siccescant . Tunc in mortaria mittunt
 Marmorea , & valide tundunt : gemit angulus omnis
 Ictibus , & nubes it pulverulenta per ædès .
 Hoc , sacri vates [quorum mihi vita salusque
 Chara est] utimini , moneo vos , pulvere tantum ;
 Nam cerebro melior multoque salubrior , alium

Qui

(a) Mancipia , tabacco permutata , ex Affrica in Brasiliam
 advecta .

(b) Pulvis ex herba Nicotiana .

Qui tulerit solem , quam qui toleraverit ignem .
 Arridet vulgo sed Nicotiana profano
 Herba aliis contrita modis . Subtilia funis
 Partem in frustra secant : tum fœtilis igne catinus
 Supposito calet : hunc intra siccanda reponunt
 Segmina versantes , nimius ne forte perurat
 Illa calor : mox , absumptus cum cesserit humor
 Omnis , particulas vel in orbem stipite ducto ,
 Vel tereti saxo exercent , dum colligat imo
 In fundo se se pulvis , capitique mederi ,
 Infestumque potens cerebro depellere fluxum .

At vobis qua pulvis erit ratione parandus,
 Discite nunc , culti juvenes , quibus unica cordi est
 Mundities . Agite & modicam seponite partem
 Pulveris , & lacrymis , quas floribus elicit ignis ,
 Spargite odoratis ; benevolentemque indice massam
 Polliceque exercete : loco tum ponite aprico ,
 Et finite , ut zephyri sit mollibus obvia flabris .
 Utque induruerit blande spirantibus auris ,
 Illam occate manu , parvoque incernite cribro
 Hinc quæ deciderit , granis discreta minutis ,
 Materies , vel in argento servanda vel auro ,
 Nec vestes maculat , cerebrum nec vellicat acris ;

At

At recreat caput, infestaque gravedine pressum
Sublevat, & nares jucundo pascit odore.▲

His aliisque modis (neque enim comprehendimus omnes)

Conficitur pulvis ; cui summa atque infima vulgo
Indulgent capita ; indocti doctique ; dynastæ
Plebei que homines. Illo falluntque laborem
Artifices ; mentemque illo cerebrumque repurgant ,
Qui Musis operam navant sanctæque Minervæ .
Et magis inde alacres peragunt, ope pulveris, ipsi
Artifices sua pensa , ipsi sua carmina vates .
Idem abigit curas , & mentis nubila difflat ,
Lætitiâque animis , pulso mœrore, reducit

Nec solas recreat nares, nec pulvere solo
Herba juvat ; prodest eadem mortalibus ægris
In tenues etiam fumi resoluta vapores .

(a) Est vas exiguum , seu fictile , sive cavatum
Plerumque in buxo solida aut caryotide dura ,
Ventrosum modico alveolo , pandumque supernè ,
In moremque tubæ patulo diffusius ore .
In fundum tenuatur , & in latus inde recedit ;

Atque.

(a.) Fistula captando fumo . .

Atque illic habet, alveolo commune, foramen;
 In quod longa satis captando fistula fumo
 Inferitur; nam quo fuerit via longior, hoc &
 Ipse minus fauces vapor urit; quippe tepescit
 Paulatim calor, ac vires amittit eundo.
 Ritè igitur folia exsiccant, atque arida in alveum
 Immittunt; prunamque adhibent; suctu inde fre-
 quenti
 Sollicitant foculum; fumum dein foedere certo
 Et pressis sorbere, & apertis reddere labris
 Incipiunt Rumpit paulatim fumea nubes,
 Angusta que via & cæco eluctata canali
 Tendit iter sursum ad fauces, largeque vaporat
 Guttura; quin ipsas late contaminat auras.
 Interea diros (ne curam hanc prorsus inanem
 Esse putes) reprimit morbos, præstatque saluber
 Fumus opem stomacho, nimius quem degravat humor,
 Unde malæ veniunt pituitæ, & noxia membris
 Fluxio, multimodæque, premunt quæ corpora;
 pestes.

Hæc ego Brasiliæ super arvis pauca canebam,
 Et super armento, qua se regnator aquarum
 Tibris agit, lenique interluit agmine Romam,

Dum

Dum regit imperiis almam felicibus urbem,
 Ac totum Clemens magnus, pius, Optimus orbem,
 Rezzonicæ Clemens decus altum & gloria gentis
 Et quamvis illo me tempore mira tenerent
 Urbis terrarum dominæ spectacula, moles
 Templorum ingentes, testorum opera inclita, fontes,
 Marmora, & insignes, orbis miracula, villæ,
 Et Charitum sedes; tamen & meminisse juvabat
 Brasiliæ, ut quæ me primis excepit ab annis
 Avulsum a dulci patria, cui Durius altos
 (a) Adlambit muros, & molli flumine tingit
 Carminis hoc quodcunque suo sibi Brasila jure
 Poscebat terra, in cuius mihi saltibus olim
 Musæ occurrerunt puero, quamquam horridæ, & ipso
 Cultu nescio quam (nam sic locus ille ferebat)
 Barbariem indutæ; quales in carmine nostro
 Cernere erit: quare una legat, cui scripsimus uni,
 Brasilia. At, tu Tibri Pater, cui non Aganippe
 Vatibus egregiis, non ipsæ Heliconides undæ
 Certarent; ignosce, tuos si barbarus anser
 Instrepre argutos inter fuit ausus Olores.

Y

Pru.

(a) Patria auctoris Urbs Portus, omnium Lusitaniæ urbium post Ulyssiponem facile princeps.

PRUDENTII

AMARALII

BRASILIENSIS

DE SACCHARI

OPIFICIO,

CARMEN

LECTORI BENEVOLO.

Paucis mihi monendus es, amice lector. Cum ea inductus ratione, quam in litteris ad Excellentiss. Mæcenatem meum nuncupandi gratia datis significavi, meos istos de rusticis Brasiliæ rebus versiculos typis mandaverim, Prudentii Amaralii Brasiliensis de Sacchari opificio carmen, jam ante Pisauri editum, ad calcem hujusce operis apponendum curavi; quod a me ea mente factum fuit, ut quæcumque in id argumentum ad hanc usque diem scripta, atque adeo in lucem edita fuissent, in unum collecta volumen ad manum haberes. Erit igitur humanitatis tuæ meum, qualecumque est, gratificandi tibi studium probare, acceptumque habere. Vale.

DE SACCHARI OPIFICIO

C A R M E N .

Brasiliæ segetes, hyblæoque æmula melli
 Sacchara, arundineis (a) stillantia sacchara nodis
 Hinc canere aggredior . Notos juvat ire per agros ,
 Et patrios certa moderari lege colonos ,
 Seu canneta ferant, alio seu tempore cannas.

Sub.

(a) Saccharum confici ex arundinum succo nemo, ut arbitror, ignorat. Hæ arundines aliis vulgo notis, externa specie, simillimæ sunt, nisi quod crebrioribus distinguuntur articulis, foliisque longioribus & pene stantibus, maximè cacumen versus, vestiuntur. Alba illis medulla, & succo dulcissimo grava; tenuis cortex, at satis durus; radix suavis, & minus lignea, quæ, resectis cannis, germina trudit in novæ messis spem. Hujusmodi arundines ex Asia in Siciliam, ex Sicilia in Insulam Madeira, atque inde in Brasiliam, ubi optimè proveniunt, & præcipue coluntur, delatas ferunt.

Subjiciant prælis, expressaque sacchara purgent
 Addensentque igni; seu jam densata repurgent,
 Et niveo tandem cogant splendescere cultu.

Principio quæ terra ferat, quæ culta recuset
 Cannarum segetes, ante explorare memento,
 Quam tua inexperto committas semina campo.
 Nec magnus didicisse labor; nam gleba colore
 Proditur ipsa suo. Cannis erit illa ferendis
 Optima, tentanti quæ terga nigrantia passim
 Præbuerit; tutò rubræ tu deinde secundas
 Defer humo; sterilem immixta damnabis arena.
 Sed nigra, & sabulo tibi sicubi gleba tenaci
 Subrûbet, haud usquam meliùs succrevit arundo,
 Et longa (a) explicuit nodos feliciter hasta
 At cave, si properè, vel si proluxior æquo,
 Luxuriante solo, seges exiit, ilicet omnem
 Rem tibi confectam voto grateris inani.
 Heu! male terra ferax vires tunc exerit, & se
 Foetura in prima diffundit largiùs humor.

Tu

(a) Arundo saccharifera, ubi pingue nacta est solum, calamo se erigit septem pedes longo, & crassis articulis minusque crebris distincto. Sicubi (quod inferius innuit Poeta) ob foli luxuriam longior evadit, quo plus habet longitudinis, eò est minus dulcis, conficiendoque saccharo minus idonea.

Tu sine mansuescat; sine, vis deferbeat illa,
 Atque alio prius injecto fac semine, campus
 Sylvestre ingenium, & morem deponat agrestem.
 Ille impune tibi prius aut lasciviat herbis,
 Aut milium ferat, aut siliqua crepitante fascelum.
 Hæc ad arundineas fuerint præludia messes,
 Ut brutæ frangat se prima ferocia terræ,
 Et cicuri veniant canneta remissius arvo.

Indiciis postquam, dedimus quæ plurima, ductus

Canniferæ segeti terram delegeris, omnes,
 Agricola, in truncos validas molire secures;
 Dejice inumbrantes sylvas, arvoque futuro
 Fac spatium, & cævas rursus concide minutim,
 Lignorumque pyras passim exstrue. Mox ubi soles
 Lignea congeries passa est atque aruit igni,
 Subde faces. Tractum non segnis Mulciber omnem
 Purgabit Siquid superest, cui flamma pepercit,
 Collige; prægrandes torres, femustaque in unum
 Robora compinges cumulum, rursusque jubebis
 Ferre ignes. Si fortè aliquis, modò cortice summo
 Ambustus, vicit geminata incendia truncus,
 Hunc sine perflandum ventis, pluviisque domandum

Z

Assiduis,

Affiduis, donec tandem, vertentibus annis,
 Tabidus in cineres ultro subsidat inertes.

 Igne ubi purgatum sat libera præbuit æquor
 Terga, lacertosos campo submitte parato
 Fossores, multo quos Africa (a) sole perustos
 Torruit, immites atque obduravit in usus.
 Heu genus infelix hominum, natumque labori!
 Hi pro ruricolis tibi sint [fors dura!] juvenis,
 Invertant terram, sulcos longo ordine ducant,
 Et quodcumque aliud præstent grave munus aratri.
 Scilicet hac priscis, contempto vomeris usu,
 Exercere agros placuit ratione colonis;
 Seu quia plantarum passim latuere sub arvis
 Radices, spissæque fibræ, quas dente retuso
 Vomeris haudquaquam perfringere posset arator;
 Seu quia degenes cælo nostrate juveni
 Proveniunt, pecus indocile, impatiensque laboris,
 Nec valida cervice fatis, nec pectore firmo;

Sive

(a) In Africæ regionibus, Angola præsertim & Guinea, multa quotannis mancipia emunt Lusitani, quæ deinde in Brasilia vendunt magno pretio. Hic eorum opera exercentur agri, cæteraque omnia fiunt, quæ maximè laboriosa haberi solent. Verè genus hominum, ut eos vocat Poeta, *labori natum*, cui, nulla mercede, ad extremam usque senectutem addicuntur.

Sive aliud causæ fuit : at certè usus aratri
 His nunquam obtinuit terris, solosque ligones
 Arvorum cultu plerumque adhibere solemus .
 Præcipua hæc nobis sunt arma ; hæc Afer alumnus,
 Impiger assurgens, manibusque & corpore toto
 Connixus tractat, cum terra inaranda , gravesque
 Glebæ offringendæ, runcandave messis in herba .
 His igitur sulcata armis, qua juverit agrum
 Conferere, oblongis scrobibus tibi terra dehiscat .
 Quisque pedes geminos ducatur sulcus ad imum,
 Ore bipalmari . Juvenes [a] ibi defode cannas,
 Unam alii recto sic jungens limite, ut hastis
 Contiguæ extremis jaceant . Mox talea postquam
 Omnis erit sulcis infossa, replere lacunas
 Tempus, & egestam in vacuos revocabis hiatus
 Rursus humum ; modò ne largis madefacta gravescat
 Imbribus, atque adeo sit pondere noxia plantis,
 Aptaque præ nimio corrumpere cuncta madore .
 Largiter, æstivo si panges tempore cannas,

Z 2

Ter-

(a) Taleæ esse debent cannae adhuc juvenes, vel tenera adu-
 tarum cacumina ; his tamen illæ ab expertioribus agricolis præ-
 feruntur .

Terram adhibe sulcis : namque hoc velut aggere
solis.

Tela retunduntur , ne se penetrabilis ardor
Insinuet scrobibus , nimio & fata torreat æstu .
Non tamen ad plenum sulcos æquabis , & omnem
Restitues malesanus humum : nimis obruta tardè ,
Atque incumbentes vix rumpent germina glebas .
Ergo telluris parvus , ne forte prematur
Pondere , fac leviter tumulata recumbat arundo (a) .

Tum postquam vacuis reddes sua viscera sulcis ,
Paulisper sumenda quies . Breve tempus , (b) &
ipsa

Herbescens jam canna sinus , nodosque resolvit ,
Radicesque agit , & tenerum in sublimè cacumen
Surrigit : erectis ager undique inhorruit hastis .

Cad-

(a) Hac ratione , quam fusè tradit Poeta , arundinum satio fieri debet , aut certe solet . Ager ita confitus , dummodo solum sit pingue , iterum conseri nimis sero indiget , cum , arundinibus rescissis , earum radices germinare soleant , nec ad viginti & plures annos emoriantur : siquam verò emori contingat , nova talea , quæ illius defectum suppleat , eodem loco inhumatur .

(b) Decimo , vel ad summum decimo quinto die , postquam taleæ inhumantur , germina toto agro apparent . Quisque fasciarum articulus novas producit cannas , singulis enim nodis pullulat turio , à quo radix , terræ incumbens , truditur , frutexque emergit .

Cadmæos credas iterum viruisse novales,
 Cum pilata seges densis hastilibus ipsum
 Terruit agricolam, mirantem credita fulcis
 Semina bellorum, & foecundos milite campos.
 Tale dabunt specimen, densas imitata phalanges,
 Post annum subnata solo canneta feraci,
 Ordinibus distincta suis; seu ductus in orbem
 Tortilis extremos sulcus tibi circinet antes,
 Seu latera in quadrum præcastigaveris æqua;
 Seu curvæ similis placuit magis area; lunam
 Seu quæ forma decet, medio cum splenduit ore,
 Et circumflexum radios sinuavit in arcum;
 Sive in quincuncem juvit describere plantas,
 Et triquetrus stetit omnis ager: res pulchra videndo,
 Quæque oculos specie mirè delectet amoena.

Ergo clamorosas turbas pertæsus & urbem,
 Cum tibi follicitus timor anxia corda momordit,
 Rus pete, & ex alto despectans culmine montis
 Ad circumjectas torque tua lumina valles,
 Et campos metare oculis Juvat arva videre
 Conlita arundinibus, vento crispante procaci
 Undantem segetem, sinuosa volumina toto
 Æquore ut agglomerent; vel cum flat mollior aura,

Et

Et leni aspirans ludit per inane fufurro,
 Campus ut obftreperis nutans horrefcat arenis.
 Quin fitibunda tibi fi viscera forte coquantur,
 Quis vetat exfectam vicino e cespite cannam
 Vellere, decuffaque prius [namque afpera] fronde,
 Vel cultri auxilio, impreflo vel dente medullam
 Nudare, ambrofioque fitim reftinguere fucco?
 Sunt, quos membratim totam refecare juvabit,
 Quà teres articulis diftinguit nodus avenam:
 Fruftula tum, prælo veluti fubjecta, fatigant
 Dentibus: admorfosque, & crebris fuctibus hauflos.
 Exficcant calamos. Verum his & fallere tempus,
 Et triftes animi dabitur lenire dolores,
 Poftquam enata feget toto jam creverit anno.
 Nunc intermiſſus revocat labor, herbaque latè,
 Dum teneræ erumpunt, præfocat noxia cannas.
 Nunc malè foecundos tempus farrire novales:
 Nec runcanda feget ſemel eſt, ter & amplius
 illud
 Urgendum ſtudium, donec grandefcat arundo,
 Atque adnaſcenti queat obluſtarier hoſti
 Viribus ipſa ſuis, curæ nil indiga noſtræ.
 Non tamen idcirco reſides ceſſate coloni,

Nec

Nec jam vos omni perfunctos credite cura :
 Sunt aliæ pestes , sunt multa cavenda pericla .
 Cælestes iræ primò , [a] cum sævior æstus
 Ferbuit , aut justo descendit largiùs imber
 Utraque dira lues ; multo funestior illa ,
 Quam tulit immodicus calor : huic ars nulla me-
 deri ,
 Nulla potest solers industria ; nam neque fontes ,
 Aut corrivatas duxisse canalibus undas .
 In promptu fuerit , quas vix suffeceris horto
 Areolæque brevi , modici quam roris egentem
 Urnâ trientali plenè satiaverit haustu .
 Verùm Brasilicos ubi Zona retorrída campos
 Findit , & in segetes violentior incidit ardor ,
 Non mihi septeno si rumpens gurgite Nilus
 Arentes undarit agros , enectâ refurget
 Messis , & elanguens caput intermortua tollet .
 Difficilis medicina malo est , res illa salutis
 Una fuit , Superum atque offensi Numinis iram

Exo-

(a) Interitum canis inferunt nimius æstus , & aquarum
 eluvies . Immodica eluvie , eaque stagnante putrescunt , vel ,
 quod plerumque evenire solet , acescere incipiunt . Nimio æstu
 ad imam usque radicem exarescunt , ita ut stirpitis evelli postu-
 lent , magno possessoris damno .

Exorasse piis lacrymis. Vix certior imber
 Arva riget, madido quàm cum tibi perpluit ore
 Gutta frequens, crebraque gemens prece nubila
 rumpis.

Nam Deus irriguos potis est de marmore fontes
 Ducere, pro libito nimbofas cogere nubes,
 Invitisque astris pluvias demittere cælo.

Bucula quin etiam, & si quando armenta re-
 fractis

Sepibus irrumpunt, quantum tibi stragis in hora
 Ediderint! quantum lassus sudansque viator,
 Dum sedet, & rapta dulces ab arundine succos
 Ore bibit, geminatque haustus, iteratque rapinam
 Improbus! Interea, denso prius agmine sylva
 Qua steterat, spatio male dissociatur inani,
 Solaque consurgens medias post canna lacunas
 Nec satis a vento, nec se tutatur ab æstu,
 Nuda latus, fido nec jam defensa fororum
 Corpore, ab infano si vapulet acrius Euro.
 Quid quod & interdum totis incendia campis
 Suscitât imprudens aliquis, patulo ore resorbens
 Et revomens fumos, duri solatia callis.

Fictilis, atque diu lento tubus igne recoctus

Vel

Vel nuce , præduro vel cortice fortè cavatus ,
 Turget in alveolum summo tenus ore repandum ,
 Sed qui paulatim fundum angustatur ad imum .
 Pertusum tenui rima latus , inque foramen
 Fistula commissa est exemptilis ; ignibus illac
 Spiramenta patent , fumoque sub ora meanti
 Longum iter , ut spatio , atque mora tepesactus
 in illa
 Mitiùs innocua tibi guttura nube vaporet
 Illa viatori chara , & pretiosa supellex
 It comes , & lateri , fidus velut ensis , adhæret ?
 Namque ubi vicina procumbit anhelus in umbra ,
 Et reparat vires , tum fistula promitur ; ignis
 Excutitur ; crebro scintillas fulgurat icû
 Dura silex ; infarta tubo folia arida flamma
 Corripit , & longos jaculatur fistula fumos .
 Dentibus ignivomam tenet ille supinus avenam ;
 Maternoque velut dependens ubere natus ,
 Sugit hians nebulas , bibuloque reciprocatur ore ;
 Inque vices modò labra premens , modò pressa
 relaxans ,
 Sorbet , & exsuctam reddit de pectore nubem ,
 Fumantesque globos patulis e faucibus efflat .

Inde ubi jam nullos spirat cava fistula fumos ;
 Oraque deludi fuctu præsentit inani ,
 In terram cineres , tepidosque unà excutit ignes ;
 Atque abit . Interea neglecta favilla resumit
 Sæpe novas vires , redivivaque flamma propinquas
 Succendens stipulas , totis contagia campis
 Fundit , & integri tibi spes intercidit anni .
 Si sapias , ergo procul præstat metarier arvum ;
 Pange via canneta procul , quâ femita nulla
 Flectat , quæ nullus prædas agat inde viator ,
 Aut temerè properans subitos exfuscitet ignes .

Forfitan exquiras condendæ tempus avenæ ;
 Quæ mora , mense quoto falci maturuit ? Illud
 Usus , & ipsa fatis docet experientia rerum ;
 Nam neque Brasiliæ (tantum patet) unus ubique
 Veris erit , brumæve tenor ; quin dispare cælo
 Æstuat hic , alibi brumali frigore torpet .
 Frustra erit ille labor tempus præscribere certum
 Agricolis , variante solo : tamen ardua siquis
 Fortè Bahiensis proscindis culmina montis , (a)

Suspi-

(a) Nomine montis Bahiensis non certum aliquem montem ,
 sed editiora Bahiensis Provinciæ loca designat Poeta Hanc au-
 tem

Suspice Phryxæ pecudis cum velleræ Phœbus
 Presserit, incipiet cannas tibi tempus humandi.
 Urge opus, & balios Phœbus quoad ipse gemellos
 Invisat fratres [a]. Humili sin valle laboras,
 Idem signa dabit, geminis cum lancibus horas
 Ponderat; absistes, Capro cum proximus ibit. [b]
 Annua crescendi fuerit mora iusta, suumque
 Robur habet, spatium hoc ubi arundo peregerit :

At tu

Parce tamen, falcesque inhibe, nec tempora messis
 Præcipita, quamquam instantes vereare calendas,
 Atque ad conditam numeranda pecunia lucem
 Urgeat : & quamvis in jus rapiare, vadanti
 Vel prudens innecte moram & vadimonia differ,

A a 2

Ve!

tem cæteris Brasiliæ regionibus, ubi saccharum conficitur, eò censuit præterendam, quod illa & sacchari copia, & opificinarum præstantia reliquis antecellit.

(a) In collibus, utpote nimis humiditati minus obnoxiiis, post primas autumnæ pluvias, atque etiam ingruente hyeme, arundines plantari solent. Hyems autem Bahiensibus incipit ineunte Junio; autumnales vero pluvie sub ipsum æquinoctii tempus, mense Martio.

(b) In pratis, utpote humidioribus, cannae medio vere, aut æstatis initio feri debent. Qua de causa earum fatio, ut innuit Poeta, his in locis ita debet institui, ut sub finem Septembris incipiat, nec ultra medium Decembrem prorogetur.

Vel bene nummatus pro te submittere prædes,
 Quique fide jubeant, cures; vel fedulus æra,
 Ut potes, extrica, contrasosque undique nummos
 Fac promas, quos deinde suo cum foenore reddas,
 Ne festinanti segetem corrumpere ferro
 Cogaris, jugulesque novi malè providus anni
 Spem temerè Senio dulcescit canna, priorem
 Postquam emensa alio plenè maturuit anno. (a)

Vidi equidem in cannas nullo discrimine ferrum
 Distringi, atque uno veluti cecidisse sub ictu
 Intègrum nemus, intègros popularier agros,
 Seu seges impubi vix dum juvenesceret ævo,
 Seu natu major, multàque incurva senectà,
 Sæviturum ex æquo est, nullique pepercit avara
 Dextera. Lethiferam qualis temeraria falcem
 Mors vibrat, & cæco metit obvia quæque rotatu
 Involvens una juvenesque, senesque ruina.
 Imprudens! quid enim reliqui tibi messe futura
 Feceris? hinc alii quin tu jam prospicis anno?

Cum-

(a) Arundo saccharifera, licet unius anni spatium ad justam longitudinem excrescat, numquam tamen nisi post annum perfecte maturefcit. Si vero intra biennium non rescindatur, nullo exinde habetur pretio; nam, sensim deficiente humore, marcescit, sitque saccharo conficiendo prorsus inepta.

Cumque propinqua tuis invisens prædia, dulcem
 Hic prælo extundi, subjectoque igne liquorem
 Fervere, inque suas concrefcere facchara metas
 Videris; heu totos tunc te stravisse novales
 Poeniteat! malles aliquid fervasse repostum,
 Unde tibi exsudent rorantiæ præla quotannis,
 Et madido illacrymans canna angustata trapeto
 Strideat. Ex aliis alias tu suffice messes,
 Si sapis; alternis hæc stet, cadat illa vicissim,
 Spemque tuam refove, calamoque superstite lacta
 Semper, & incerti subeat te cura futuri.

Jam quæ præfenti capitis damnaveris anno
 Jugera, fac denis saltem tibi menfibus octo
 Addiderint [a]: falces tum fas acuisse recurvas,
 Armatas immitte manus, immitte cohortes
 Messorum, quibus ad folitam sua classica pugnam
 Cum cecinere, ruunt alacres, & cominus hostem
 Hastatum feriunt, falcatisque enfibus instant (b).

Hi

(a) Illæ tantum arundines, si fieri potest, quotannis metendæ, quæ decimum octavum menfem expleverint; hoc enim tempore, nisi aliud foli vitio contingat, omnes ad perfectam maturitatem deveniunt.

(b) Meflores unicuique arundini duplex vulnus infligunt,
 alte-

Hi sternunt, alii subeunt, & pone legentes
 Stratorum spoliis inhiant, sparsimque jacentum
 Corpora in exstructos confusa stragis acervos
 Accumulant; miscere manus, torquere lacertos,
 Collato pugnare gradu, casimque ferire
 Adproperant; suus hic veluti de vulnere sanguis
 Subsequitur, dulcique madet falx perlita rore.
 Non impune tamen, nec inulta recumbit arundo,
 Fronde sed in longum mucronem abeunte me-
 tentes

Excipit: ah! multos illa undique surgit in enses,
 Nec tangi facilis tractandoque aspera, sæpe
 Instantes atro vibice redulcerat hostes,
 Illataque suas compensat clade ruinas.
 Nec minus idcirco impavidus per jugera latè
 Messor eat, ferroque viam eluctatus apertam
 Sternat arundineæ frondosa cacumina sylvæ,
 Donec ad extremam victor pervaserit oram.
 Nec labor ille minor cæfas, campoque jacentes
 Sublegere, inque suos cannas compingere fascis.

Vitis.

alterum circa fundum, alterum in ipso geniculo. Primo can-
 nam a radicibus separant; altero illius cacumen abscindant,
 quòd in eo aqueus quidam humor contineatur.

Vincla procul ne quære tamen; nam molle cacumen,
men,

Atque adeo in laqueos trahitur coma lenta retortos.

Hos adhibent funes; cannas & fasce sub uno.

Bis sex constringunt, plaustrisque gementibus
addunt;

Sin interjecto procul absint flumine præla,

Lintribus aut cymba cumulant vectanda capaci;

Atque hic jam lectis labor ultimus instat avenis.

Excipit hospitio devectas undique cannas
Alta domus tectis, spatiaque amplissima toto:
Hic locus est prælis; hic surgit aquaria moles (a)

Est

(a) Hujus machinæ, quæ paulo inferius ab Auctore describitur, totam hic structuram explicare juvat, ut quæ ille vel tantum indicavit, vel ex aliis conjicienda reliquit, facilius innotescant. Mola igitur, seu prælum aquarium hac ratione construitur. In amplissima domo, quæ cannis recipiendis, præloque erigendo latè sufficiat, quatuor ex ligno columnas, easque solidissimas, quadrato ordine collocant, humoque altè infigunt. Columnis quatuor deinde tigna sic imponuntur, ut illas aptè connectant, & quadratum altera parte longius efficiant. Breterioribus tignis duo alia respondent solo proxima, quibus ingens truncus, quem *pontem* appellant, utraque extremitate incumbit: longiora vero tribus aliis tignis, æqualiter distantibus in medioque perforatis inter se nectuntur. His totidem subjiciunt magnæ molis cylindros, ex solidissimo ligno confectos, in medio dentatos, ferreisque laminis obductos, qui ærea cuspide
ponti.

Est rota prægrandis primò, exceptura ruentis:
 Pondus aquæ, radiis compacta trabalibus, axique
 Affixa, ærato qui cardine utrinque recumbit.
 Porgitur e medio, & procurrat stipite longo
 Axis; ad extremum breviorè minuscula gyro
 Altera fixa rota est, totum dentata per orbem.
 Hæc motum primæ, totus quò volvitur axis,
 Versus humum ex alto sequitur vertigine tarda,
 Et quoties redeunt sursum certo ordinæ dentes,
 Mordicus impingit vicini dentibus orbis;
 Extat enim, atque sinu supereminet orbita vasto
 Tertia, quam, vacuo librata quòd aere cursus

Cir-

ponti, etiam ærato, insistent, superioribusque tignis quodam
 veluti collo inseruntur. Cylindri, utpote canis premendis de-
 stinati, sic statuuntur, ut ille, qui medietatem obtinet locum, alios
 impactis invicem dentibus circumagere possit, eosque cæteris
 etiam partibus ferè contingat. Collum, sive pars axis superior,
 quæ in cylindris lateralibus vix supra tignum apparet, in alio
 longe altius affurgit, magnæque etiam rotæ, quæ cylindris im-
 minet, axis loco inservit. Hujusmodi rotæ, quæ partem infè-
 riorem dentatam habet, alia subjicitur longè minor, priori
 contigua, dentibus in eam obversis, idoneoque tigno arctè con-
 nexa, quod duobus innixum fulcris in longum excurrit, alte-
 roque capite, quo extra domum protenditur, eximie magni-
 tudinis rotæ axem suppeditat. Ingens hæc rota aquæ impetu,
 quam ex alto delapsam quibusdam cavitatibus excipit, non cir-
 cumagitur modò, sed ea ratione, quæ a Poeta exponitur, cæ-
 teris etiam rotis, ipsique prælo motum impertit.

Circuit instar avis, meritò dixere *volantem*.
 Ista, rotæ quoties morfu est correpta minoris,
 Pulsa agitur circum, secumque revolvit & axem:
 Suppositos demum ipsa movet revoluta trapetes.
 Robora terna (gravi quæ lamina vestiat ære,
 Quæque rotundanti dextra faber ante dolarit,
 Et medio extantes cingant, apto ordine, dentes)
 Intra arcam, ex quatuor quæ postibus arte locatis,
 Atque suprâ innexis sit firmè condita tignis,
 Limite stent recto, tignis inserta supernè,
 Et verubus subnixa suis: ea torcula sunt.
 Supremæ illa rotæ subsunt tria robora, motum
 Atque inde accipiunt; etenim rota concita, gyros
 Dum peragit, medium valido rotat axe cylindrum,
 Admorsosque alios is tandem pellit in orbem.
 Verum ita contiguus in mole tricorpore tergis
 Ligna revolvuntur, tenui ut discrimine distent,
 Nec digitos impunè sinant; nam sæpe terendas
 Dum cannas aliquis, dextra pigritante, trapeto
 Subjicit imprudens, nec tanta pericula cavit,
 Heu! digitum subito correptum vidit hiatu.
 Extemplo digitum manus integra, tota sequuntur
 Brachia, & omnino diffractis ossibus omne

Corpus eat, scatebram nisi quis discludat aquarum,

Deciduosquè suo represserit objice fontes..

At feram fortasse tulit res illa salutem:

Elicibus quamquam clausis nihil affluat undæ,

Mota tamen cursum, coeptumque rotatilis orbem:

Machina sponte sua, nullo impellente, peregit,

Dum motus prior ille, & vis impressa relanguet..

Nil satius, stricto quàm siquis acinace captum

Absciderit cubitum, ne cætera membra trahantur..

Insidiosa quies malè tunc obrepfit ocellis;

Pervigilant, quibus obtigerit fors illa; canentes

Excutiunt pariter somnos, falluntque laborem..

Fabellas patrio longas sermone retexunt,

Munera partiti; cannas huic subdere prælo:

Sorte datum; expressas rursus ingerit ille, liquoris.

Et siquid reliqui est, succumque exactiùs omnem:

Elicit; exuvias, exsuccaque frustula demum,

Argentem postquam tulerint bis pressa trapetem,

Colligit, exportatque alter, cumuloque reponens.

Aggerat immixtis gratissima pabula flammis,

Unde petant, steriles quo foecundentur agelli,

Agris.

Agricolæ cinerem. Usque adeo nil profus ine-
ptum

Utilitate vacat, nullo nec profuit usu,
Dummodo cura sagax, minimèque industria desit.

Dum pleno totum cursu Sol circuit axem,
Vicenas & quinque vehes exfugit onustas
Machina non segnis: lento pede tardiùs ibunt
Acta gradu tibi præla boum (a), mora sed tulit
illa

Grande operæ pretium; meliùs siccat arundo
Inter cunctantes compressa diutius orbes,
Quàm cursim & celeri vix delibata rotatu.
Adde, quòd interdum justo plus defluit humor,
Quantum nulla satis capiant, nec ahena coquendo
Sufficiant, superetque manus, superetque ministros;

B b 2

Quem

(a) Alterum præli genus hìc indicatur, cui boves, aut equi adhiberi solent. Hoc prælum ab altero, quod aquarium vocant, in eo differt, quod nullis constat rotis, sed earum loco duos habet radios, quorum ope in gyrum agitur. Utrumque radium suppeditat unum idemque lignum, quod longiorem axem, paulo supra cylindrum, æqualiter secat, & utraque extremitate innectitur duobus tignis, quæ positu ad horizontem inclinato, à summitate ejusdem axis descendunt, ad imumque pavementum ferè pertingunt. Unicuique tigno singulos afferes, eosque transversè positos, inferiori parte annectunt; hisque boves aut equi junguntur, qui prælum vertant.

Quem tempestivus nisi perpurgaverit ignis,
 Degenerem certe capit insincerus acorem;
 Vappa fit, & nulla satis emendabitur arte.
 Partito res est ita dispensanda labore,
 Ut quantum humoris vice quavis præla liquarint,
 Tantum flama tibi purgare, & ahenea possint.

Quare age in oblongum, patulo quod margine
 prælis

Subjicitur, dulcis primo fluat humor ahenum (a).
 Nullæ illum flammæ, nulla hoc incendia labro
 Exagitant: aptus procurrit at inde çanalis
 Ligneus, ignivomam properet quo succus in ædem.
 Scilicet haud longè, fenis suffossa caminis,
 Æstuat, impositisque ignes occludit. ahenis
 Ampla domus. Clausis quovis sub fornice flammis.
 Bina fenestellæ geminæ spiracula laxant.
 A latere excisus paries sena ostia pandit,
 Quà vi & præduris fermè nemora (b) integra contis

Indu-

(a) Cannarum succus, quandiu exprimitur, in vas quoddam fluit prælo subjctum, quod *pontem* quem vocant, longitudine æquat, superiorique parte, qua est omnino apertum, eximiam habet latitudinem. Inde ligneo canali aliam in domum ducitur, ubi igne purgatur, & in saccharum tandem concrefcit.

(b) Cerrè his ignibus tantam suppeditatur materiæ, ut a viginti ad triginta lignorum vehes, prout cruditas liquoris ex-
 poscit, quotidie insumantur.

Inducunt famuli . Vegrandia robora primò
 Obtrudunt , atque illa rogis fundamina ponunt .
 Tum cumulant excisa suis ramalia truncis ,
 Arentesque addunt stipulas , quò grandior ignis
 Ardeat , & crudum permiscens flamma liquorem
 Crispet in ampullam , & bullantibus asperet undis .
 Prima hæc secernit crassam ebullitio facem ,
 In labra summa vocans ; quin & quæ plurima fundo
 Sessitat , undanti per se despumat ahenò .
 Nec minus interea foedam capulatoꝝ amurcam ,
 Et passim innantes cribro legit undique sordes ;
 Ferventemque diu versansque , agitanque lebetem .
 Egerit , infecti quæ subsedere liquoris .
 Additur & situlis acris lixiviam plenam :
 Illa recrementa , & si qua ejectamina restant ,
 Excernit : mediam prior hic labor integrat horam .
 Purior at postquam spuma albuit , inque minores
 Detumuit bullas , in ahenum strenuus infer
 Vicinum dulces latices , coeuntia nondum
 Sacchara : purgandæ tunc exquisitius omnes
 Reliquiæ ; & lentè ad purum vitium omne co-
 quendum est .
 Cribrum immerge iterum , spumas lege rursus
 inanes ,

Quas

Quas modica sitiens si quisquam diluat unda,
Arentes grato fauces humore rigarit.

Dum fluitat labro dulcis liquor, exere cola,
Et cribrata alio distendens lintea vase,

Qua rarefcentes pandit textura meatus,
Illum transmittes: quæ pars subtilior, ibit;
Stabit, & in colo fidet, quæ crassior, imo:

Sic percolatum curant densare liquorem,
Incenduntque novos ignes; nova athena parantur,
Mole minora aliis, magnasque imitantia pelves:
Munus cuique suum; nam pelvis prima receptos
Perpurgat latices; tum decoquit altera; blandè
Tertia condensat; densatos acriùs urget,
Ac lento similes tandem efficit ultima visco.

Arte opus hic: operum haud segnes vigilate ma-
gistris,

Et vires nervosque omnes intendite: nusquam
Culpa magis nocuit, stetit aut incuria tanti.

Sæpe tot exhaustas curas; durosque labores
Ludit inexperta tyrunculus arte magister.

Artifices res illa manus, longoque reposcit
Edoctas usu. Connisi corpore toto

Prælongo suffixa gerunt cochlearia conto,

Et

Et versant utraque manu; recidiva præalte,
 Vicenosque pedes superas evecta sub auras
 Sacchara propellunt, revolutaque rursus eodem
 Præcipitant, versantque cadis, & sæpe volutant,
 Concutiunt, miscent, confundunt, omnia versant.
 Haud satis hæc: frigens ferventia sacchara ahenum
 Excipit, ut nimium sensim tepefacta calorem
 Deponant, flammisque procul sejuncta, novoque
 Incipiant versata diu concreescere motu.
 Spissandæ mirum valet hæc agitatio massæ:
 Cogitur, & motu quassante tenaciùs hæret,
 In glutenque coit, crustisque ex parte rigescit.
 Ut satis obductum crustis, & pene liquorem
 Concrevisse vident densatis partibus, illum
 Fictilibus condunt formis [a], quæ cuspide terræ
 Insistunt, superasque basi vertuntur ad auras,
 Et totidem inversas referunt longo ordine metas.
 Vasa dein sublime locant, longisque reponunt
 Afferibus, quæ aditum fundo apta foramina pandunt.
 Hic positis, creta replent summa ora madenti,

Ar-

(a) Hæc vasa, in opificinis Bahiensibus, quinque pedes alta esse solent; osque habent satis amplum, cujus diameter duos saltem palmos adæquat.

Argillaque linunt: ea res subfusca repurgat
 Sacchara, & in niveum revocat diluta colorem,
 Hæc olim, vulgata fidem si fama meretur,
 Alite felici inventa est ars; namque repertam
 Gallina præeunte ferunt, cretæque linendæ
 Commonstrante usum, pedibus dum forte lutosis
 Percurrit, madidoque excalpit sacchara rostro.
 Qua cretosa pedum posuit vestigia, latè
 Candicat, & reliquis pars discolor illa pruinas
 Rettulit; idque aliquis forsan speculatus in usum
 Vertit, & albenti nituerunt sacchara cultu

Ne minus eniteat candor, nec pondera metis
 Decrescant nimium, & fallant sua vota colonos,
 Haud creta utendum temere, cum sacchara formis
 Vix coiere suis, integra sed altera saltem
 Expectanda dies, qua frigore tota rigescant.
 Mox, quæ pertuso vasis pars ima deorsum
 Porgitur e fulcro, rimaque fatiscit, eundum
 Cœca bipalmari metæ sub viscera clavo,
 Ut male concreti (a) latitat quodcumque liquoris,

Hæc

(a) Concrecente saccharo liquidæ perseverant quàm plurimæ
 ipsius particulæ, quæ totam sacchari massam humiditate sua,
 & pin.

Hæc fluat, & varios alibi servetur in usus.
 Hoc ubi perficies, uda tum perline creta,
 Quam tibi flumineus largè madefecerit humor,
 Sacchara, & oblongos [nisi straveris ante] ca-
 nales

Sterne solo, qui mella (b) sinu fluxura receiptent,
 Effossisque altè jubeant stagnare lacunis
 Namque ubi sacchareos, lymphæ vestante, recessus
 Lenta subit, sensimque omnes argilla meatus
 Affrictu laxat, sudor fluit undique rivis
 Melleus, & flavos emittunt sacchara nimbos
 At cave, ne totam, quanta est, undare lacunam,
 Replerique sinas : placidam servare quietem

C c

Sæpe

& pinguedine offuscant . In his diluendis detergendisque , ut multis videtur , tota vertitur sacchari purgatio .

(b) Flavus dulcisque humor, qui e saccharo, dum purgatur, identidem fluit, *mellis* nomine in Brasilia vocari solet. Hoc ipsum nomen, ut aliquid usui patrio concederet, hic atque alibi usurpat Auctor, vel (quod Poetæ solent) quadam rei similitudine ductus, vel Plinii secutus exemplum, qui saccharum Indicum, huic nostro non prorsus absimile, *mel in arundinibus collectum* appellat. Eadem mellis appellatione, qua utitur Poeta, usus antea fuerat Gulielmus Pison Hollandus, qui de saccharo latinè scribens, *Vasa*, inquit, *a melle*, quod *sub fusco antea colore saccharum tingebat*, repurgantur. Vid. Plin. Hist. lib. 12. c. 8. & Pison. de simplicium facultatibus lib. 4. c. 1.

Sæpe latex nescit, fundoque aturgit ab imo
 Spumeus, atque datos audet transcendere fines.
 Huic tamen est medicina malo, furiisque domandis
 Proderit expresso guttatim aspergere citro,
 Cum furit, humorem, donec sensim excoquat
 iram,

Etposito clausus discat requiescere motu.

Cum tandem abrupto cessabunt sacchara fluxu,
 Nullaque suppositos intinget gutta canales,
 Tempus & argillæ crustas, quæcumque supersunt,
 Vellere, & exacte summas abstergere metas.

Non satis hæc: apto male candida sacchara ferro
 Ad palmum effodies, effossamque undique vasis
 In labra diduces, structo velut aggere, massam.

Sic faciles aditus humentia sacchara præbent
 Aeri, & imbibitas exhalant promptius undas.

Tum, postquam veniens ter pandet Lucifer orbem;
 Cuncta suis compone locis, compressaque rursus
 Unge luto; & quoties tibi claudet Vesper Olym-
 pum,

Perge fovere manu, tenuique rigare fluento.

Ast ubi sacchaream fieri sic vase minorem
 Aspicias metam, ut palmo subsiderit, undas

Adde-

Addere parce novas, residem procul abjice cretam,
 Et sine, dilutas emittant sacchara fæces,
 Adque suum redeant, lymp̄ha minuente, rigorem.

Interea recoqui, si fortè juvabit, ahenis
 Mella prius collecta jube; concussa que motu
 Assiduo, cum pigra fluent, sub vasa recondes
 Fictilia, inque novas cernes concrefcere metas [a].
 Hæc simili argilla, rituque linuntur eodem
 Sacchara, quæ tantum primis albedine, quantum
 Pondere concedunt, effoetaque mella resudant,
 Degeneres latices, nec sacchara plura daturus.
 Tum quoque fas (alius si fors tibi displicet usus)
 Condere mella cadis, & condita solvere lymphis;
 Ut largè diluta, suo cùm tempore acescant,
 Clibanus excipiat, lentique inclusa metallo
 Attenuent ignes, donec sub culmine vasis
 Paulatim collecta, fluant per devia rostri,
 Et tandem austerum reddant stillata saporem.
 Quantum hæc mancipiis arrident pocula! Nummos
 Undique conradit plebs Afra; cibaria, vestes,

C c 2

Quæ

(a) Secundarium hoc saccharum, nullo adhibito lixivio nullisque ablatis fordibus, sed, ut superius innuitur, sola collecti liquoris decoctione, concussioneque conficitur.

Quæ labor, ingenium, fortuna vel attulit, ære
 Distrahit exiguo, cyathis quò guttura largis
 Proluat, heu! nimio quamquam sæpe ebria potu
 Immanem subeat duro sub iudice poenam.

Sacchara seu recoqui lubeat, seu pocula servis
 Grata pares, seu forte juvet res utraque, curam
 His adijunge aliam, sudantes visere metas,
 Observans quo lenta fluant purgamina cursu.
 Labilis ex toto postquam cessaverit humor,
 Quo purgata suis excludas sacchara formis
 Tempus adest, ni forte pluat, Phœbusve nigran-
 tem

Conditus in nubem venturos nuntiet imbres.
 Nam formis excussa solent invadere cultro,
 Frustratim cædunt, purique ad luminis auras
 Exsiccanda locant, donec penetrabilis aer,
 Et, quidquid superest humoris, dissipet æstus
 Ergo, mane novo, nudas tibi sistere metas
 Alta super tabulata jube: quot surgere contra
 Aspicias, totidem diverso e marmore cæfas
 Pyramides tibi stare putes. Haud omnibus idem
 Est candor; niveis hæc albicat æmula cyncis,
 Illa minùs candet; quin & pars maxima plures

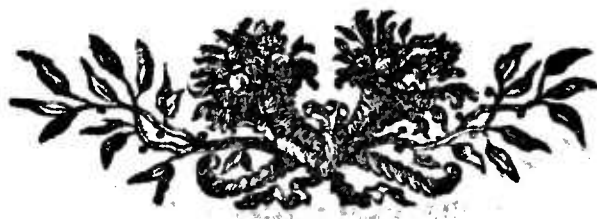
Exhibet, aspectu varios pretioque, colores.
 Tota refert candore nives basis ampla; nigrescit
 Summus apex; medio variatam corpore massam,
 Mixtaque subfuscis malè candida sacchara cernes.
 Non equidem, non ista simul miscenda, locique
 Insolanda tibi nullo discrimine; partes
 At saltem in geminas ea divide: sacchara fines.
 Alba suos, proprias habeant non candida sedes.
 Hinc, velut areolis describere villicus hortum
 Doctus amat, tonsaque vias distinguere buxo,
 Sic tabulata prius, rata per discrimina, quadris
 Descripsisse juvat, diversaque sacchara certis
 Ponere quæque locis. Huc indita frustra minutim
 Cædito, nec pigeat rastello evolvere, & omnem
 Quæ prodesse solet, siccandis addere curam.
 Nec mora longa: die, quò frustula ritè vaporent,
 Haud opus est solido, quoties Titania lampas
 Illustrat puro subjectas lumine terras.

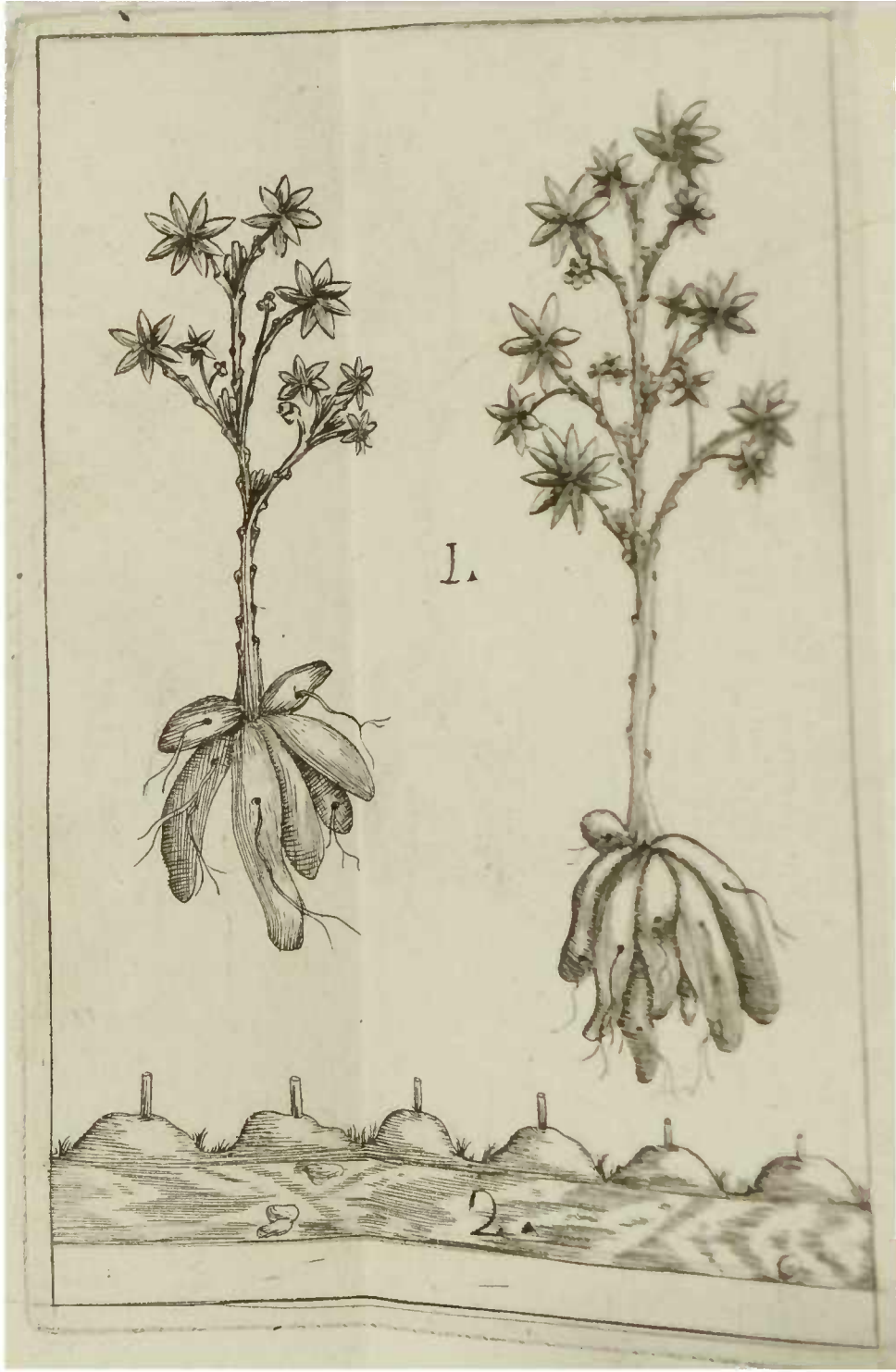
Omnia cum penitus, disperso humore, rige-
 scunt

Sacchara, postremum vernarum turba laborem
 Expediunt: pars frustra legit; pars vase reportat,
 Ponderat & libra; longis pars altera cistis

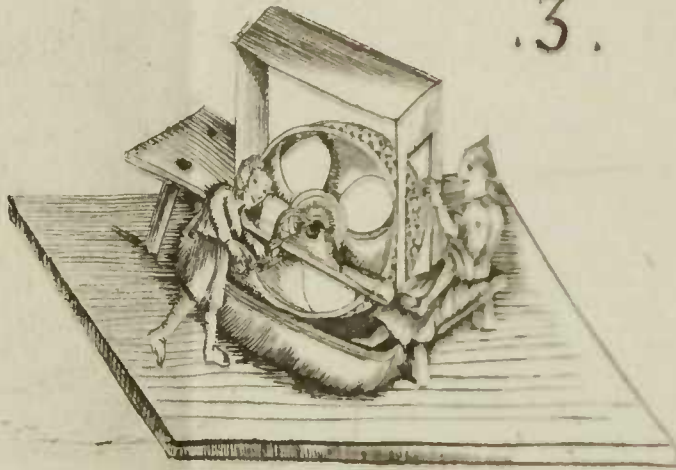
Condit, & alternè geminato verberat ictu,
 Pistillisque premit, donec cava roboranda tandem
 Repleat, & validis affigat opercula clavis
 Ultimus hic labor: hoc plures servantur in annos
 Sacchara, nec tantum patriis commercia terris
 Deliciasque parant, verùm & trans æquora summo
 Vestantur pretio, magnisque imposta carinis
 Trans Abilam & Calpen, gelidasque feruntur ad
 Arctos

Quare hæc, Brasiliæ quam donant nomine, tellus
 Non magis a populis laudatur ubique remotis,
 Ligna quòd eximia enutrit, pretiosa quòd altis
 Balsama profundit sylvis, quòd foeta metallis,
 Gemmarumque ferax, adamantes gignit & aurum,
 Quàm quòd sacchareis oneret convivia donis,
 Ambrosiisque epulis utrumque beaverit orbem.

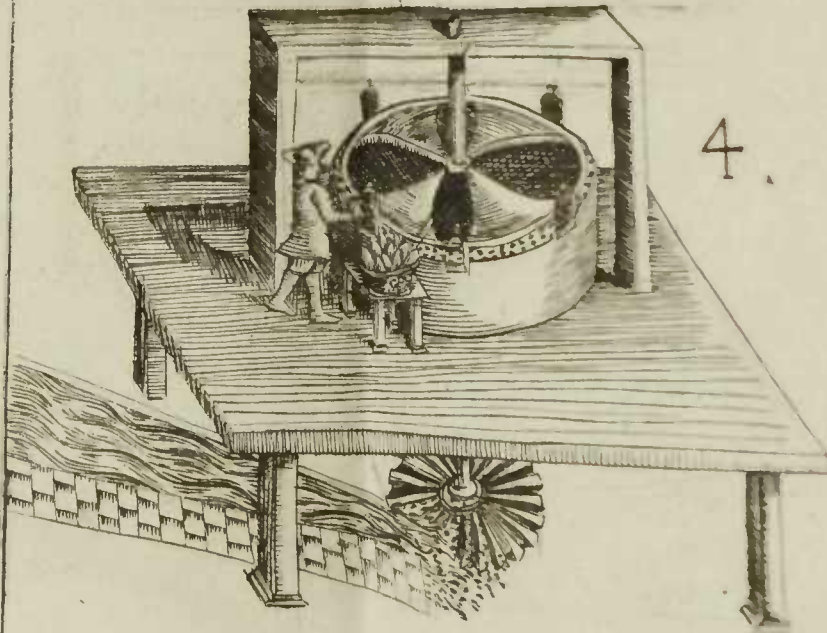

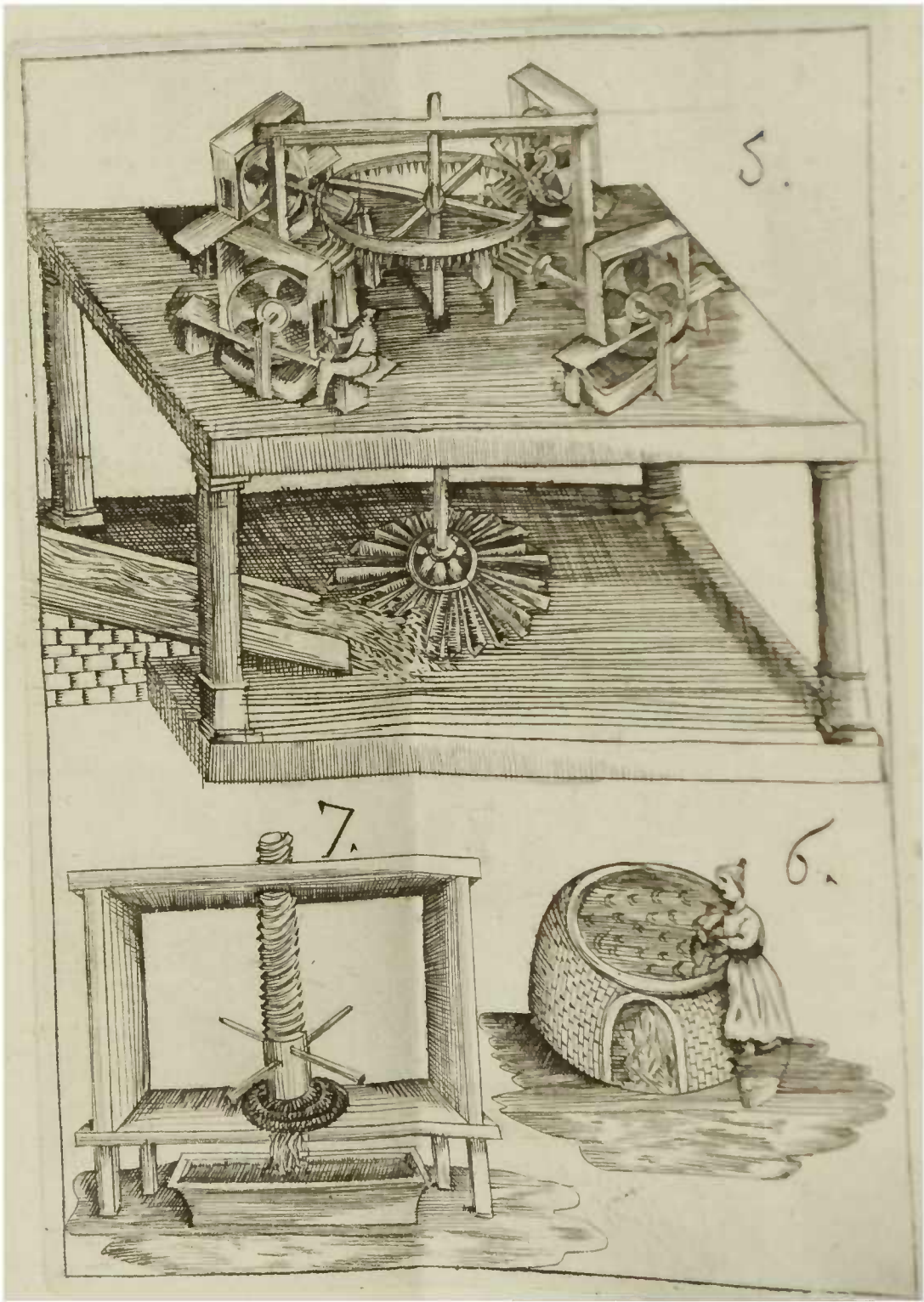

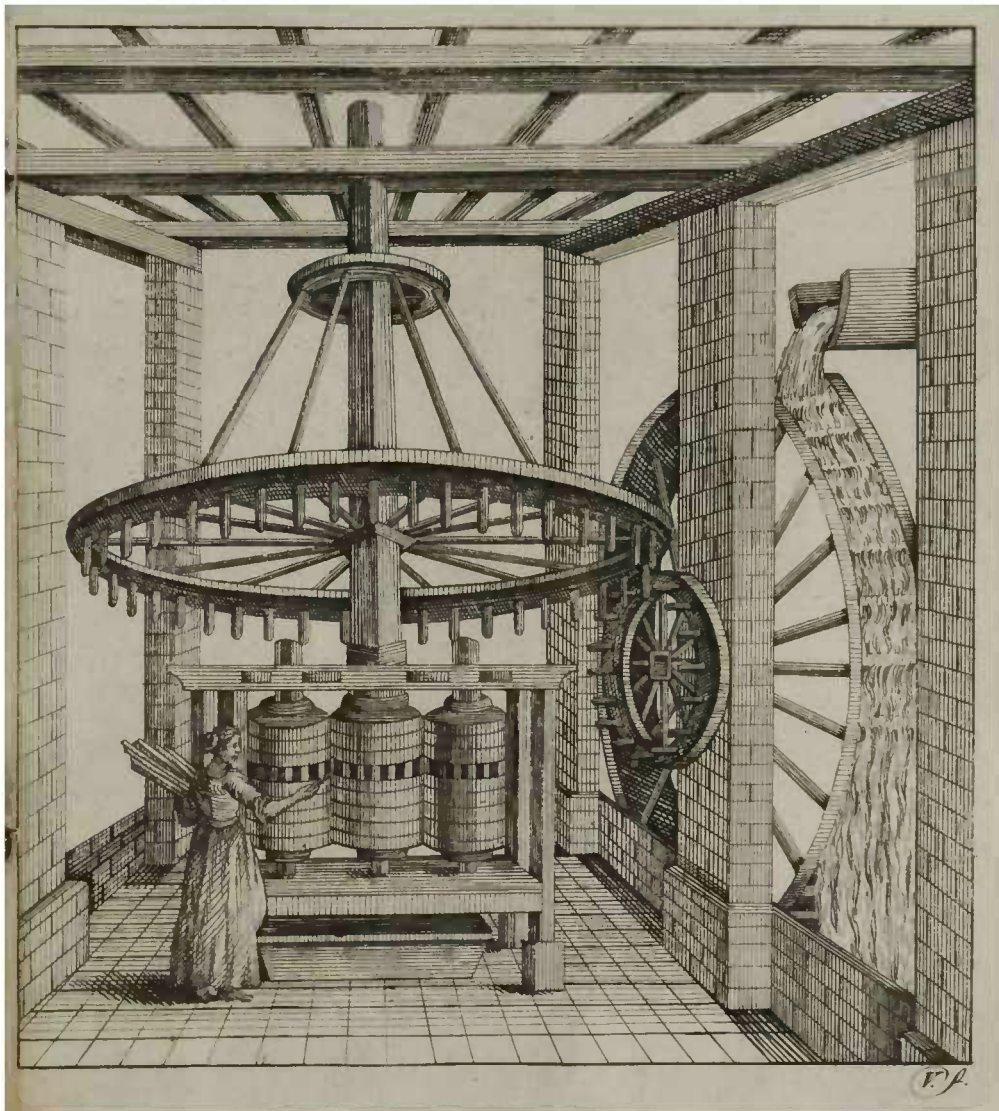
3.

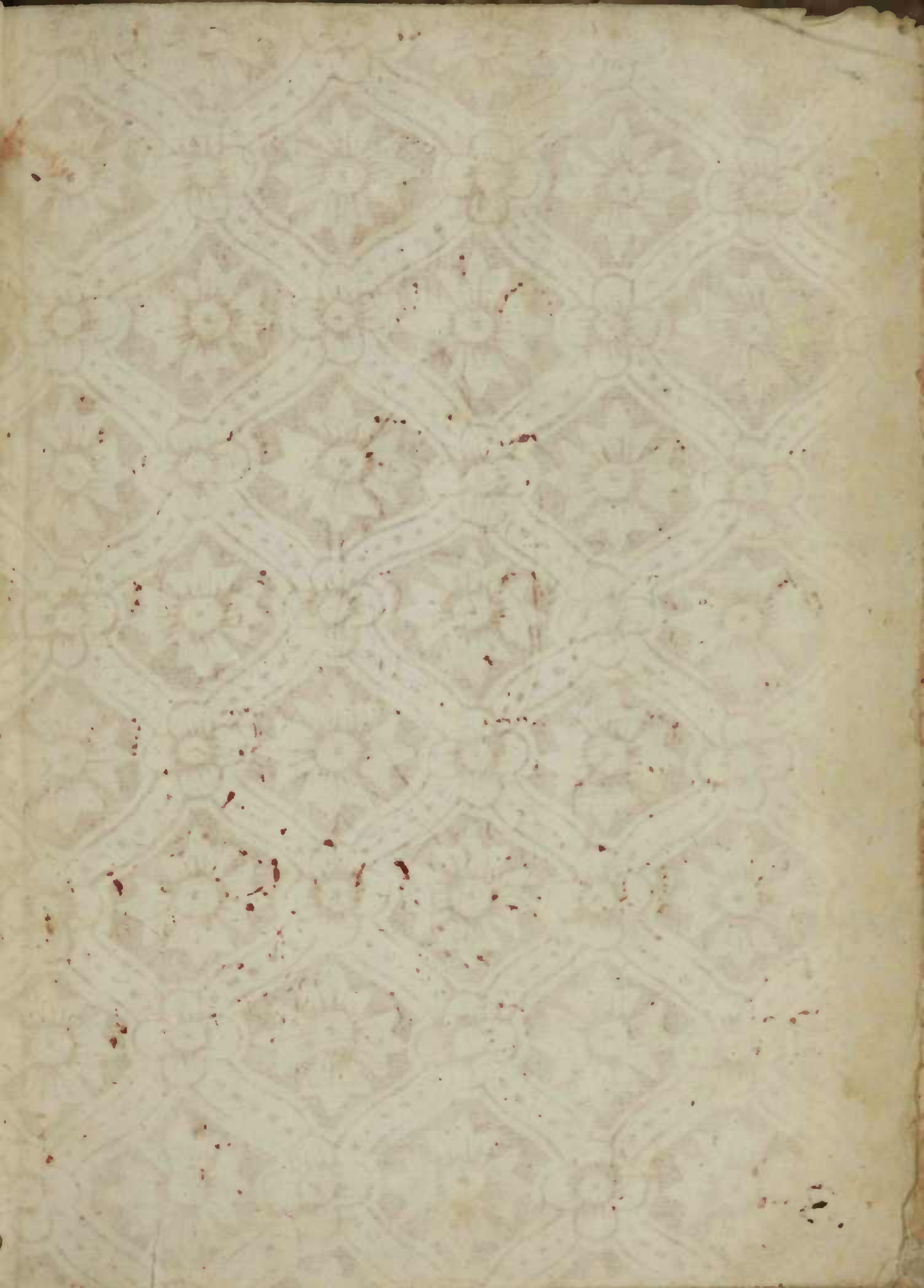

4.

BRASILIANA DIGITAL

ORIENTAÇÕES PARA O USO

Esta é uma cópia digital de um documento (ou parte dele) que pertence a um dos acervos que participam do projeto BRASILIANA USP. Trata-se de uma referência, a mais fiel possível, a um documento original. Neste sentido, procuramos manter a integridade e a autenticidade da fonte, não realizando alterações no ambiente digital - com exceção de ajustes de cor, contraste e definição.

1. Você apenas deve utilizar esta obra para fins não comerciais. Os livros, textos e imagens que publicamos na Brasiliiana Digital são todos de domínio público, no entanto, é proibido o uso comercial das nossas imagens.

2. Atribuição. Quando utilizar este documento em outro contexto, você deve dar crédito ao autor (ou autores), à Brasiliiana Digital e ao acervo original, da forma como aparece na ficha catalográfica (metadados) do repositório digital. Pedimos que você não republique este conteúdo na rede mundial de computadores (internet) sem a nossa expressa autorização.

3. Direitos do autor. No Brasil, os direitos do autor são regulados pela Lei n.º 9.610, de 19 de Fevereiro de 1998. Os direitos do autor estão também respaldados na Convenção de Berna, de 1971. Sabemos das dificuldades existentes para a verificação se um obra realmente encontra-se em domínio público. Neste sentido, se você acreditar que algum documento publicado na Brasiliiana Digital esteja violando direitos autorais de tradução, versão, exibição, reprodução ou quaisquer outros, solicitamos que nos informe imediatamente (brasiliiana@usp.br).